

ISSN 1829-4219

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ LEGALITY

ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԵՎ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

JOURNAL OF GENERAL PROSECUTOR'S OFFICE
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

№ 1 2015

ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ
SPECIAL EDITION

Centennial of the
ARMENIAN GENOCIDE
1915-2015

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅՈՒՆ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

№ 1 2015

ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԵՎ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1997 ԹՎԱԿԱՆԻՑ

Էմիլ Բաբայան ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ, Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի ավագ դասախոս, (խորհրդի նախագահ)

Թամարա Շաքարյան ՀՀ գլխավոր դատախազության իրավական ապահովման և եվրաինտեգրման բաժնի պետ, իրավ. գիտ. թեկնածու, ՀՀ կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, (գլխավոր խմբագիր)

Դավիթ Մելքոնյան ՀՀ գլխավոր դատախազության մեղադրանքի պաշտպանության և դատական ակտերի բողոքարկման վարչության պետ, իրավ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ

Մհեր Հակոբյան ՀՀ գլխավոր դատախազության իրավական ապահովման և եվրաինտեգրման բաժնի դատախազ, իրավ. գիտ. թեկնածու

Գևորգ Դանիելյան ՀՀ սահմանադրական դատարանի խորհրդական, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի Սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր (համաձայնությամբ)

Վահրամ Շահինյան ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետ, իրավ. գիտ. թեկնածու (համաձայնությամբ)

Հովհաննես Սյրեփանյան ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պետաիրավական հետազոտությունների բաժնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր (համաձայնությամբ)

Գառնիկ Սաֆարյան ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր (համաձայնությամբ)

Արման Թաթոյան ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ, իրավ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ (համաձայնությամբ)

Ռուբեն Մելիքյան Արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, իրավ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ (համաձայնությամբ)

Գլխավոր խմբագիր՝ Թ. ՇԱԲԱՐՅԱՆ

Հանդեսը ՀՀ բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի (ԲՈՀ) կողմից ընդգրկված է թեկնածուական (1999թ.) և դոկտորական (2002թ.)ատենախոսությունների հիմնադրույթների հրապարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

Խմբագրության հասցեն.
0010 ք. Երևան, Վ. Սարգսյան 5
Հեռախոս՝ 511 530, ֆաքս՝ 585 152
Էլ. հասցե՝ orinakanutyun@prosecutor.am
www.prosecutor.am
ISSN 1829-4219

© Համակարգչային շարվածքը,
ոճը, տառաձևերը և էջադրումը՝
«ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ»

Հանձնված է արտադրության՝ 18.05.2015թ.
Ֆորմատ՝ 60x84 1/8
Տպաքանակը՝ 500
Ծավալը՝ 4,5 պայմ. մամուլ
Գրանցման վկայական՝ N 688

Տպագրված է «Աստղիկ Գրատուն»
հրատարակչության տպարանում
Երևան, Գ. Քոչարի 21

© «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ», 2015 թ.

ՔՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԻՇՈՒՄ ԵՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՆՋՈՒՄ

Այց Ծիծեռնակաբերդի հուշահամալիր	3
Անմոռուկներ՝ դպրոցականներից	4
Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի	5
Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով բանավոր դիրքորոշում Հայաստանի Հանրապետության անունից	10
ՀՀ գլխավոր դատախազ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում ՀՀ կառավարության լիազոր ներկայացուցիչ՝ Գևորգ Կոստանյանի ելույթը	10
Ջեֆրի Ռոբերթսոնի ելույթը	12
Ամալ Քլունեյի ելույթը	16
Գևորգ Դանիելյան «Հայոց եղեռն» և «Ցեղասպանություն» եզրույթների փոխհարաբերությունը	21
Վիգեն Քոչարյան Հայոց Ցեղասպանության միջազգային իրավական որակումը և դրա ժխտման համար քրեական պատասխանատվությունը	40
Արտակ Շաքարյան Բռնագաղթերն ու ինքնապաշտպանության իրավունքը	57
Владимир Варданян, Эдуард Саргсян Международно-правовой статус Турецкой Республики как государства-продолжателя Османской Империи в контексте ответственности за Геноцид армян	68
ՀՀ դատախազության «Օրինականություն» գիտագործնական և ուսումնամեթոդական հանդեսում տպագրվող հոդվածներին ներկայացվող պահանջները	76

CONTENT

WE REMEMBER AND DEMAND

Visit to the memorial complex of Tsitsernakaberd	3
Perinçek v. Switzerland	8
Oral submissions on behalf of the Republic of Armenia	11
Agent of the Government of the Republic of Armenia before ECtHR, General Prosecutor of Armenia Mr. Gevorg Kostanyan	11
Mr. Geoffrey Roberston's speech	14
Mrs. Amal Clouney's speech	18
Gevorg Danielyan Interrelation between the terms “Armenian crime” and “Genocide	31
Vigen Kocharyan International legal categorisation of armenian genocide and criminal responsibility for its denial	49
Artak Shakaryan Deportation and right to self-defense	62

ԱՅՑ ԾԻԾԵՌՆԱԿԱԲԵՐԴԻ ՀՈՒՇԱՀԱՄԱԼԻՐ

Հայաստանի Հանրապետության դատախազության համակարգի աշխատակիցներն ապրիլի 25-ին այցելել են Ծիծեռնակաբերդի հուշահամալիր և հարգանքի տուրք մատուցել հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակին:

Դատախազության աշխատակիցները ծաղկեպսակ են դրել և սրբադաս նահատակների հիշատակն անմահացնող անմար կրակի մոտ մեկ թուպե լռությամբ նրանց բարեխոսությունն են հայցել Հայաստանի Հանրապետության խաղաղության համար:

VISIT TO THE MEMORIAL COMPLEX OF TSITSERNAKABERD

On April 25, 2015, prosecutors and staff members of Prosecutor General's office visited the Armenian Genocide Memorial, Tsitsernakaberd, to commemorate the Centenary of the Armenian Genocide. Prosecutors and staff members participated in the traditional wreath-laying ceremony where they lay flowers at the eternal flame and honored the memory of the Armenian Genocide victims.

ԱՆՄՈՌՈՒԿՆԵՐ ԴՊՐՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻՉ

Երևանի Խ.Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի № 57 հիմնական դպրոցի աշակերտներն ապրիլի 2-ին Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազությունում էին:

Նրանց ընդունել է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի տեղակալ, արդարադատության առաջին դասի խորհրդական Է. Բաբայանը:

Դպրոցականները Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի տեղակալին նվիրել են իրենց պատրաստած հինգ անմոռուկները: Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի միջոցառումների շրջանակում ակցիան իրականացվում է դպրոցի նախաձեռնությամբ:

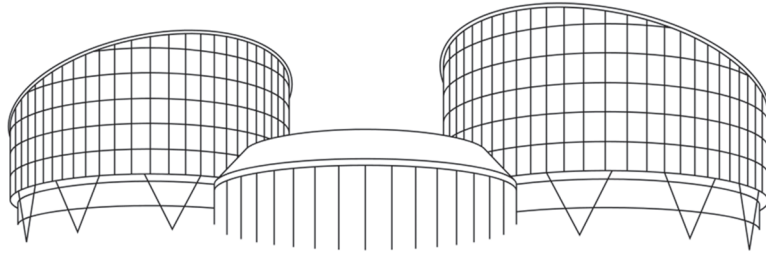
Հայաստանի Հանրապետության գլխա-

վոր դատախազի տեղակալը հանրամատչելի կերպով ներկայացրել է Հայաստանի Հանրապետությունում իրավական ոլորտի, մասնավորապես՝ դատախազության համակարգի գույծունեության առանձնահատկությունները:

Դպրոցականները հետաքրքրվել են նաև ՄԻԵԴ-ում՝ «Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի» գործում ՀՀ կառավարության դիրքորոշմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի տեղակալ Է. Բաբայանը դպրոցականներին բացատրել է գործի իրավական ընթացակարգը և մանրամասն ներկայացրել Հայաստանի Հանրապետության ներգրավվածության հիմքերն ու ակունկալիքները:

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ՓԵՐԻՆՉԵՔՆ ԸՆԴՂԵՄ ՀՎԵՅՅԱՐԻԱՅԻ

Նախապարմություն

Դոդու Փերինչեքն իրավաբանական գիտությունների դոկտոր է և Թուրքիայի Աշխատավորական կուսակցության նախագահն է: 2005 թվականի մայիսի 7-ին, հուլիսի 22-ին և սեպտեմբերի 18-ին համապատասխանաբար Լոզանում (Վոդ կանտոն), Օպֆիկոնում (Յյուրիխ կանտոն) և Կոնիցում (կանտոն Բեռն) վերջինս մասնակցել է տարբեր գիտաժողովների, որոնց ընթացքում հրապարակայնորեն հերքել է 1915 և հետագա տարիներին հայ ժողովրդի նկատմամբ Օսմանյան կայսրությունում իրականացված որևէ ցեղասպանություն: Մասնավորապես՝ նա հայկական ցեղասպանության գաղափարը որակել է որպես «միջազգային կեղծիք»: Նրա խոսքերը տարբեր համատեքստերում են հնչել. վերջինս Լոզանում ելույթ է ունեցել մամլո ասուլիսի ժամանակ (թուրքերեն), Օպֆիկոնում՝ 1923 թվականի Լոզանի պայմանագրի հիշատակման շրջանակներում կազմակերպված գիտաժողովի ժամանակ և Կոնիցում՝ իր կուսակցության ժողովի ժամանակ:

2005 թվականի հուլիսին Շվեյցարիա-Հայաստան միությունը բողոք է ներկայացրել Փերինչեքի դեմ վերոհիշյալ ելույթների բովանդակության կապակցությամբ:

2007 թվականի մարտի 9-ի Լոզանի դատարանը նրան մեղավոր է ճանաչել Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261bis 4-րդ կետով (14-րդ գլուխ)՝ ռասայական խտրականության հողվածով:

Դատարանը փաստել է, որ Հայոց ցեղասպանությունը, ըստ շվեյցարական հանրային կարծիքի և առավել համընդհանուր կարգով հաստատված եղելություն է: Բացի այդ՝ հիշատակել է բազմաթիվ միջազգային կառույցների կողմից այս ցեղասպանության ճանաչման փաստը, ավելին՝ նշել է, որ նրա կողմից հետապնդված դրդապատճառները ռասիստական հիմքեր ունեն և չեն ելնում պատմական բանավեճերից:

Արդյունքում Դոդու Փերինչեքը բողոք է ներկայացնում այս վճռի դեմ՝ պահանջելով այն չեղյալ հայտարարել և հայկական հարցի պատմաբանների դիրքորոշումների շուրջ լրացուցիչ քննություն անցկացնել:

Հայաստանի Հանրապետության ներգրավվածության հիմքերը և ակնկալիքները: Եվրոպական դատարանում Հայաստանը ներգրավված չէր, և չէր էլ կարող ներգրավված լինել քանի որ, գործը վերաբերվում էր Շվեյցարիայի օրենքի համապատասխանությանը կոնվենցիայի չափանիշներին և Հայաստանը որպես պետություն չուներ ֆորմալ հիմք երրորդ կողմ ներգրավվելու պահանջով դիմելու համար: Սակայն պալատի վճռից հետո Հայաստանն արդեն չէր կարող չներգրավվել որպես երրորդ կողմ, քանի որ հակառակ որևէ ողջամիտ դատողությունների դատարանը ոչ միայն անդրադարձավ Հայոց Ցեղասպանության պատմական փաստ լինելու հանգամանքի քննարկմանը, այլ նաև վճռի մեջ տեղ գտան Հայաստանի Հանրապետության համար սկզբունքորեն անընդունելի ձևակերպումներ:

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՎ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

Վճռում դատարանն ըստ էության համեմատել է Հայոց Ցեղասպանությունը հրեաների Հոլոքոստի հետ նշելով, որ Հոլոքոստի դեպքում կա միջազգային դատարանի կողմից հաստատված փաստ, իսկ Հայոց Ցեղասպանության դեպքում նման բան չկա: Այսպես,

«...կասկածելի է, որ հնարավոր է հասնել «ընդհանուր համաձայնության», մասնավորապես գիտական, գործին առնչվող իրադարձությունների առումով, հաշվի առնելով, որ պատմական ուսումնասիրությունն, ըստ էության, վիճահարույց է և քննարկման ենթակա և հազիվ թե հանգի վերջնական եզրակացությունների կամ օբյեկտիվ և բացարձակ ճշմարտության (տես, այս իմաստով, Իսպանիայի Սահմանադրական դատարանի n 235/2007 վճիռը, գլուխ 38-40): Այս առումով, սույն դեպքը հստակորեն փարբերվում է Հոլոքոստի ժխտման վերաբերյալ այլ գործերից (տես, օրինակ, Robert Faurisson ընդդեմ Ֆրանսիայի գործը, վճռված 1996 թվականի նոյեմբերի 8-ին ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնաժողովի կողմից, Հաղորդագրություն n 550/1993, փաստաթուղթ CCPR/C/58/D/550/1993 (1996)): Առաջին. այս գործերում դիմումատուները չեն վիճարկել հանցագործության իրավական որակավորումը, բայց ժխտել են ակնհայտ պատմական իրադարձությունները, օրինակ՝ գազի սենյակների առկայությունը: Երկրորդ, նացիստական վարչակարգի կողմից իրականացված հանցագործությունների դատապարտումը, որոնց գոյությունն այս անձինք ժխտում էին, ունեցել է հստակ իրավական հիմք, մասնավորապես Միջազգային ռազմական տրիբունալի (Նյուրնբերգ) Ստալտուրի 6-րդ հոդվածի c) կետը՝ կցված 1945 թվականի օգոստոսի 8-ի Լոնդոնի Համաձայնագրին (գլուխ 19): Երրորդ, մասնակիցների կողմից կասկածի փակ դրվող պատմական փաստերը միջազգային դատարանի կողմից որակվել են որպես հստակ տեղի ունեցած իրադարձություններ:¹»:

Վճռում կան նաև այլ անընդունելի ձևակերպումներ ևս Հայոց Ցեղասպանության վերաբերյալ, մասնավորապես՝

«.....2006 թվականի դեկտեմբերի 19-ին Համեմատական իրավունքի շվեյցարական Ինստիտուտի ուսումնասիրությունը, որը շվեյցարական կառավարության կողմից ներկայացվել է Դատարանի ուշադրությանը, ցույց է տալիս, որ 16 ուսումնասիրված երկրներից միայն երկուսը՝ Լյուքսեմբուրգն ու Իսպանիան, մեղադրանք են առաջադրում, ընդհանրապես, չսահմանափակվելով միայն նացիստական վարչակարգի կողմից իրականացրած հանցագործություններով, ցեղասպանության ժխտման համար: Մնացած բոլոր Պեպոյություններն, ըստ էության, հարկ չեն համարել նման օրենսդրությամբ «իմպերատիվ սոցիալական պահանջ» նախատեսել: Այս առումով, Դատարանը համարում է թուրքական կառավարության օրինակով, որ Շվեյցարիան չի ապացուցել, թե ինչու է իրենց երկրում, առավել քան մյուս երկրներում, նման մեծ սոցիալական պահանջ առաջացել 1915 թվականին և դրան հաջորդած փարիներին Օսմանյան կայսրության փարածքում տեղի ունեցած իրադարձությունները որպես «ցեղասպանություն» չընդունելու համար անձին ռասայական խտրականության համար դատապարտելը²:

.....Բացի այդ՝ 2006 թվականին այս ուսումնասիրության հրապարակումից հետո, տեղի են ունեցել երկու կարևոր զարգացումներ: Նախ և առաջ՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 7-ի (n° 235/2007) վճռով Իսպանիայի Սահմանադրական դատարանը հակասահմանադրական է ճանաչել ցեղասպանության «ժխտումը» որպես իրավախախտում համարելը, ինչպես նշված է եղել քրեական օրենսգրքի 607.2 հոդվածի առաջին ենթակետում: Դատարանը համարել է, որ ցեղասպանություն հանցագործության ժխտումը չի ենթադրում բռնության ուղղակի հրահրում և որ առանձնահատուկ իրադարձություններ լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ եզրակացությունների հրապարակումը, առանց դրանց վերաբերյալ գնահատականներ տալու՝ այդ թվում դրանց անօրինական բնույթի մասով, պաշտպանված է գիտական ազատությամբ³:

ՈՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՄ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋՈՒՄ

¹ Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի, 27510/08 (ՄԻԵԴ 17 դեկտեմբերի, 2013), կետ 117

² Նույն տեղում, կետ 120

³ Նույն տեղում, կետ 121

Այնուհետև, Ֆրանսիայի Սահամանադրական դատարանը հակասահմանադրական է ճանաչել օրենքով սահմանված ցեղասպանությունների գոյության վիճարկման համար նախատեսված պատասխանատվությունը⁴:

Եթե դա անգամ որոշակի առումով իրեն չառնչվող նախադեպեր են, Դատարանը չէր կարող անտարբեր մնալ այս երկու զարգացումների նկատմամբ:⁵

Վերոնշյալներն այն հիմնական հանգամանքներ են, որի առկայության դեպքում Հայաստանը այլևս չէր կարող չներգրավվել դատաքննության որպես երրորդ կողմ, քանի որ հարցն արդեն վերաբերում էր ոչ միայն Հայաստանին որպես պետություն, այլ համայն հայությանը որպես ժողովուրդ և այդ պայմաններում Հայաստանը որպես պետություն ուղղակի պարտավոր էր մեկտեղել և պետության և հայ ժողովրդի ջանքերը նման վճիռը բեկանելու համար:

Այս համատեքստում Հայաստանի Հանրապետությունը որպես Երրորդ կողմ այդ գործում ունի հետևյալ երեք կարևոր նպատակները՝

Առաջին, ամենակարևորը, **բացառել եվրոպական դատարանի նման հեղինակավոր կառույցի կողմից իր վճռում որևէ ձևակերպում, որ կարող է որևէ ձևով նույնիսկ աննշան կասկածի տակ առնել Հայոց Ցեղասպանության փաստը** լինի պատմական, իրավական թե որևէ այլ համատեքստում:

Երկրորդ, հասնել վճռի բեկանմանը քանի որ, այն ըստ էության կարող է դառնալ գործիք Հայոց Ցեղասպանությունը ժխտողների ձեռքին, ովքեր կփորձեն այն օգտագործել այս և այլ նման անբարոյական ռասիստական նպատակներով, նույնիսկ եթե Հայաստանը վստահ է, որ դատարանը ցանկություն չի ունեցել կասկածի տակ դնել ցեղասպանության պատմական փաստ լինելը, այլ միայն տվել է իրավական ձևակերպումներ:

Երրորդ, Թուրքիայի կողմից հայ թուրքական արձանագրությունների և հաշտեցման եզրեր գտնելու գործընթացի վիժեցումից, հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված իրական՝ մասնավորապես, հայ-թուրքական սահմանի բացմանը, Հայաստանի ապօրինի շրջափակումը դադարեցնելուն ուղղված քայլեր չձեռնարկելուց հետո ավելի է կարևորվում պետությունների կողմից Հայոց Ցեղասպանության ճանաչման և դատապարտման գործընթացը, որն ի վերջո ստիպելու է **Թուրքիային առերեսվել սեփական պատմության հետ, ընդունել և հատուցել անցյալում կատարված հրեշավոր հանցագործության համար:**

Եվ այս պայմաններում եվրոպական դատարանի վճիռը, որ խոսքի ազատություն է համարում ցեղասպանության ժխտումը, կարող է որոշ եվրոպական պետություններում եթե ոչ վիժեցնել, ապա գոնե դանդաղեցնել և դժվարեցնել Հայոց Ցեղասպանության ճանաչմանն ուղղված ջանքերը:

⁴ Նույն տեղում, կետ 122

⁵ Նույն տեղում, կետ 123

PERİNÇEK v. SWITZERLAND

CASE DETAILS

Mr Doğu Perinçek is a doctor of laws and chairman of the Turkish Workers' Party. On 7 May, 22 July and 18 September 2005 he took part in a series of events in Lausanne (Canton of Vaud), Opfikon (Canton of Zürich) and Köniz (Canton of Berne) respectively, during which he publicly denied that there had been any genocide of the Armenian people by the Ottoman Empire in 1915 and subsequent years. In particular, he described the idea of an Armenian genocide as an "international lie". His comments were made in several different contexts: at a press conference in Lausanne (in Turkish), at a conference in Opfikon commemorating the 1923 Treaty of Lausanne and at a meeting of his party in Köniz. On 15 July 2005 the Switzerland-Armenia Association lodged a criminal complaint against the applicant on account of the above-mentioned comments. In a judgment of 9 March 2007 the Lausanne District Police Court found the applicant guilty of racial discrimination within the meaning of Article 261 *bis* § 4 of the Swiss Criminal Code. It observed that the Armenian genocide was a proven fact acknowledged by the Swiss public and in more general terms. It also mentioned the recognition of the genocide by various international bodies. In addition, it concluded that the applicant's motives appeared to be of a racist nature and did not contribute to the historical debate.

The applicant appealed against that judgment. In particular, he sought to have the judgment set aside and additional investigative measures taken to establish the state of research and the position of historians on the Armenian question.

THE CONCERNS AND EXPECTATIONS OF ARMENIA IN PERİNÇEK CASE

Originally, when the case was heard before the Chamber, Armenia was not involved in the case as a Third Party. This decision, not to even ask the Court for a leave to intervene as a Third Party, was made taking into consideration that the case was in fact about the Swiss law's conformity with the requirements of the European Convention on Human Rights

However, after the Chamber judgment of the Second Section of the European Court of Human Rights, on 17 December 2013, the situation has changed dramatically for Armenia and in that situation Armenian Government could not refrain from intervening as Third Party. This was because the Court in its judgment besides discussing the conformity of the Swiss law with the Convention also started an unnecessary and unreasonable discussion of the Armenian Genocide as a historical and legal fact. Moreover it also included in its judgment statements which were historically wrong and therefore unacceptable for Armenia.

The Court made negative comparison between Armenian Genocide and Jewish Holocaust, (two horrific crimes in human history) by stating that unlike Armenian Genocide the fact of Holocaust was confirmed by an international court. The argumentation of the Court goes as follows:

"...In any event, it is even doubtful that there can be a "general consensus", particularly among academics, about events such as those in issue in the present case, given that historical research is by definition subject to controversy and dispute and does not really lend itself to definitive conclusions or the assertion of objective and absolute truths (see, to similar effect, the Spanish Constitutional Court's judgment no. 235/2007, referred to in paragraphs 38-40 above). In this connection, a clear distinction can be made between the present case and cases concerning denial of crimes relating to the Holocaust (see, for example, the case of Robert Faurisson v. France, determined by the UN Human Rights Committee on 8 November 1996, Communication no. 550/1993, doc. CCPR/C/58/D/550/1993 (1996)). Firstly, the applicants in those cases had not disputed the mere legal characterisation of a crime but had denied historical facts, sometimes very concrete ones, such as the existence of gas chambers. Secondly, their denial concerned crimes perpetrated by the Nazi regime that had resulted in convictions with a clear legal basis, namely Article 6, sub-paragraph (c), of the Charter of the (Nuremberg) International Military Tribunal, annexed to the London Agreement

of 8 August 1945 (see paragraph 19 above). Thirdly, the historical facts challenged by the applicants in those cases had been found by an international court to be clearly established.”¹

Another unacceptable argument for Armenia put forward by the Court reads as follows:

“... the study dated 19 December 2006 by the Swiss Institute of Comparative Law, which was produced to the Court by the respondent Government (see paragraph 30 above), shows that at that time, only two of the sixteen countries analysed – namely Luxembourg and Spain – had introduced a criminal offence of genocide denial, generically and without restricting themselves to the crimes perpetrated by the Nazi regime. All the other States had apparently not felt a “pressing social need” to introduce similar legislation. In this connection, the Court agrees with the Turkish Government that Switzerland has not demonstrated why there is a stronger social need there than in other countries to punish an individual for racial discrimination on the basis of statements merely challenging the legal characterisation as “genocide” of events that took place within the territory of the former Ottoman Empire in 1915 and subsequent years.”²

Furthermore, since the publication of the study in 2006, there have been two significant developments. Firstly, in a judgment of 7 November 2007 (no. 235/2007) the Spanish Constitutional Court declared unconstitutional the offence of “denial” of genocide laid down in the first subparagraph of Article 607.2 of the Criminal Code (see paragraphs 36-38 above). It held, in particular, that mere denial of a crime of genocide did not presuppose direct incitement to violence and that simply disseminating conclusions as to the existence or otherwise of specific acts, without making any value judgments about them or about their illegality, was protected by academic freedom.³

In addition, the French Constitutional Council has declared unconstitutional the Law on criminalising denial of the existence of genocides recognised by law.⁴...

...Although these two developments do not strictly constitute precedents that are binding on it, the Court cannot remain impervious to them.⁵...”

Those unacceptable statements made by the Court in its judgment were the reason why Armenia intervened and submitted its observations as a Third Party. The issue of Armenian Genocide has a crucial importance not only for Armenia as a state but also for Armenians as a nation.

In this context Armenia has three important goals as a Third Party in the case:

Firstly, and the most importantly, to **eliminate any statement from the judgment of the Court that may in any form cast even a little doubt, no matter in historical or legal context, on the fact of Armenian Genocide.**

Secondly, to convince the Grand Chamber to overturn the Chamber judgment, as it may become a tool at the hands of Armenian Genocide deniers, who may use it for various immoral racist purposes, even in the case that Armenia is confident that the Court did not intend to cast doubt on Armenian Genocide being a historical fact but instead only provided legal arguments.

Thirdly, after refusal of Turkey to ratify Armenian-Turkish protocols and to take real steps to normalize relations with Armenia and in particular to open the Armenian-Turkish border and stop the illegal blockade of Armenia, the process of recognition and condemnation of Armenian Genocide by various states and international institutions gained more importance. This **will finally make Turkey to face with its history, accept and compensate the damage caused by such a horrendous crime committed in the past.**

The Chamber judgment that considers the denial of Armenian Genocide as a form of freedom of expression, if not overturned, may seriously damage the international process of recognition and condemnation of such a horrendous crime.

¹ Perinçek vs. Switzerland, App. no. 27510/08 (ECtHR 17 December 2013). para. 117

² ibid, para. 120

³ ibid, para. 121

⁴ ibid, para. 122

⁵ ibid, para. 123

ՓԵՐԻՆՉԵՔՆ ԸՆԴՂԵՄ ՀՎԵՅՅԱՐԻԱՅԻ ԳՈՐԾՈՎ ԲԱՆԱՎՈՐ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ

ՀՀ գլխավոր դատախազ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում ՀՀ կառավարության լիազոր ներկայացուցիչ՝ Վևորգ Կոստանյանի ելույթը

«Պարոն նախագահող, հարգելի դատավորներ, պատիվ ունեմ դիմել Ձեզ որպես Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ներկայացուցիչ:

Ուղիղ հարյուր տարի առաջ Օսմանյան կայսրությունը նախաձեռնեց հայ ժողովրդի լայնածավալ ու համակարգված ոչնչացումը: Այս տարի ապրիլի 24-ը առանձնահատուկ նշանակություն ունի՝ այդ օրը նշվում է ոճրագործության հարյուրամյակը. բայց ոչ այն պատճառով, որ կոտորածներն ու արքորները տեղի են ունեցել միայն այդ օրը: Ոչ, դրանք տևել են 25 տարուց ավելի՝ 1895-1923թթ.: Բայց 1915 թվականի այդ օրը նախապես պլանավորված և ցինիկ կերպով թուրքական իշխանությունները հավաքեցին բոլոր հայ մտավորականներին՝ հարյուրավոր գրողների, երգահանների, արվեստագետ-

ների, համայնքային ղեկավարների և սպանեցին նրանց: Հայ տղամարդիկ, որոնցից շատերը, ի դեպ, ծառայում էին օսմանյան բանակում, սրի քաշվեցին: Կանայք, երեխաներն ու ծերերն ուղարկվեցին անապատ՝ մահվան քայլերթի, որտեղ նրանք սովի մատնվեցին, խոշտանգվեցին, բռնաբարվեցին և սպանվեցին:

Կանխամտածված կերպով ոչնչացվեց հայ բնակչության կեսից ավելին: Այս հիշողության կսկիծը շարունակում է ապրել հայերի սրտերում ու մտքերում: Նրանք, ում հաջողվեց փրկվել, հաճախ նախանձում էին մահացածներին՝ տեսնելով այն ինչ կատարվում է: Նրանք զրկվեցին ամեն ինչից՝ ընտանիքից, սեփականությունից, մշակութային և հոգևոր ժառանգությունից: Նրանք, ում հաջողվեց խուսափել տեղահանությունից, նախանձում էին հեռացածներին, քա-

ՈՐԻՆԱԿԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

նի որ իրենք կորցրեցին ավելին՝ զրկվեցին հայկական ինքնությունից՝ տասնյակ տարիներ ապրելով վախով, որ կարող է բացահայտվել իրենց հայ լինելը: Ապրեցին փոխված անուններով, բռնի ուժով փոխված հավատքով՝ իրար գաղտնի զգուշացնելով չբարձրաձայնել հայերեն խոսքը, որ կարողացել էին պահպանել:

Հայ ժողովուրդը փրկվեց և հաղթահարեց. Մենք երբեք չենք խնդրել այս դատարանին խոսել տանջանքների մասին, որոնց ականատես են եղել ոչ միայն անհատները, այլև համայնքներն ու ողջ ազգը:

Բայց հայ ժողովուրդը չէր էլ սպասում, որ հարյուրամյակի նախաշեմին կհայտնվի այս դատարանում՝ փորձելով պաշտպանել սեփական պատմությունը կույր ժխտողականությունից, չէր սպասում, որ այս դատարանը երբևէ հնարավորություն կընձեռի ժխտողականներին ապահով հանգրվան ունենալ իրենց հայտարարությունների համար, որոնք արդեն այսօր

օգտագործվում են պատմությունը խեղաթյուրելու քարոզչական նպատակներով:

Որպես ներգրավված կողմ, Հայաստանի դերն է մատնանշել այն ճշգրիտ սկզբունքները, որոնցով պետք է լուծվի այս գործը, ինչպես նաև ընդգծել այն սխալները, որ տեղ են գտել ստորին պալատի վճռում: Կարևոր է ոչ այնքան դատարանի հետևությունը, որքան դատարանին ներկայացված փաստերի անճշտությունը, իրավական և տրամաբանական սխալները, որոնք բարենպաստ պայմաններ ստեղծեցին ցեղասպանությունը ժխտողների համար ողջ աշխարհում: Մենք այստեղ ենք ապահովելու նման սխալների կրկնության բացառումը մի դատարանի կողմից, որ հանդես է գալիս հանուն մարդու իրավունքների:

Թույլ տվեք ներկայացնել պարոն Զեֆրի Ռոբերտսոնին և տիկին Ամալ Քլունիին, ովքեր կշարունակեն ներկայացնել Հայաստանի դիրքորոշումը:»

ORAL SUBMISSIONS ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Agent of the Government of the Republic of Armenia before ECtHR, General Prosecutor of Armenia Mr. Gevorg Kostanyan

Mr President, Honourable Judges, it is an honour to address you as the agent of the government of Armenia.

Almost one hundred years ago, the Ottoman Empire embarked upon a widespread and systematic destruction of the Armenian people. April 24 this year marks the Centennial of that crime. On that day in 1915 in a planned and cynical manner they rounded up all key Armenian intellectuals – hundreds of writers, composers, artists, community leaders and exterminated them. The Armenian male population, including many in service in the Ottoman Army were massacred. The women, children and elders were sent on death marches through the desert where they were starved, tortured, raped, slaved. Well over half of the Armenian population was

deliberately exterminated – a memory that lives on so sorrowfully in the hearts and minds of Armenians. Those who survived were ripped of everything they had – their family, property, cultural and spiritual heritage. Those who stayed

were deprived of their identity as Armenians. They lived with changed names, forcefully converted in faith, whispering to each other not to be heard speaking the remains of the Armenian they were able to preserve. The Armenian nation survived and overcame. It has never asked this Court to pronounce on the suffering it has witnessed but nor did it expect this Court to ever allow the deniers to find a safe haven in its pronouncements, which are already now used for propaganda purposes of falsifying the history.

As an intervener, Armenia's role is to point to

the correct principles under which this case should be decided, and to indicate errors that have infected the lower court judgment. Whether or not its conclusion was correct does not matter as much as certain misstatements of fact which have comforted genocide deniers throughout the world. We are here to ensure that such errors should never be repeated by a court that speaks in the name of human rights.

I would like to introduce Mr Geoffrey Robertson, and then Mrs Amal Clooney, who will present further submissions on behalf of Armenia.

Չեֆրի Ռոբերթսոնի ելույթը

«Պարոն նախագահող, հարգելի դատավորներ, 1915 թվականին Օսմանյան կառավարության նպատակը, ինչպես Բեռլինին ներկայացրել էր այդ երկրում Գերմանիայի դեսպան Վոլֆ Մետտերնիխը, «հայկական հարցի վերացումն էր՝ հայ ժողովրդի ոչնչացման միջոցով»: Հայերի, իսկ այնուհետև Գերմանիայում հրեաների հետ կատարվածն էր, որ հիմք տվեց Ռաֆաել Լեմկինին ստեղծել «ցեղասպանություն» բառեզրը՝ բնորոշելու համար մարդկու-

Հարցը տվյալ դեպքում այն է, թե արդյոք շվեյցարական օրենքը, որով դատապարտվել էր Փերինչեկը (Քրեական օրենսգրքի 261բիս հոդվածը), համատեղելի է Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով երաշխավորվող խոսքի ազատության հետ: Իսնդիրն այն է, թե արդյոք դրա կիրառումը պետությունների հայեցողության սահմաններում է, երբ որոշվում է, ռասիստական մտադրությամբ արվող հայտարարությունների նկատմամբ կանխարգելիչ միջոցներ կիրառելու հարցը:

10-րդ հոդվածը Կոնվենցիայի ուրույն ձևն է ասելու «ես Շառլի եմ» (Je Suis Charlie)՝ տեղեկություններ, քննադատություն և երգիծանք փոխանակելու թույլտվության վոլտերյան, բայց ոչ վիրավորական իմաստով:

Այս հոդվածը հոգուտ խոսքի ազատության սահմանում է կանխավարկած մի Կոնվենցիայում, որը պաշտպանում է առանց խոշտանգումների և խտրականության ապրելու, «ես հրեա եմ», ես մահմեդական եմ, կամ «ես հայ եմ» ասելու այլոց իրավունքներն ու արժանապատվությունը, չվախենալով, որ կքննադատվի կամ կստորացվի: Այդ պատճառով է, որ 10-րդ հոդվածն ունի դրույթ, որը թույլ է տալիս օրենքով սահմանափակել խոսքը այն դեպքերում, երբ այն կարող է, կամ մտադիր է պատճառել որոշակի վնաս. հրահրել բռնություն, ռասայական ատելություն կամ հանրային անկարգություններ:

Իրավաբանության դոկտոր և իր ետևում քաղաքական կուսակցություն ունեցող խորա-

թյան դեմ հանցագործություններից ամենածանրը: Հանցագործություն, որի դեմ այսօր բոլոր պետությունները պարտավորվել են պայքարել միջազգային իրավունքի ուժով: Պարտավորություն, որն, ըստ միջազգային Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի, ներառում է խտրականություն, թշնամանք կամ բռնություն հրահրող ռասայական ատելություն քարոզելու արգելքը:

ՊՐԻՆԿԻՍՊԱԼՆԵՐԻ ԴՈՂՈՎՈՒՄԻՆ ԿՈՄԻՏԵ ԴՆՏՈՒՄ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋՈՒՄ N° 1 2015 – ՀԱՏՈՒՄ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

մանկ ու կատաղի ռասիստի շուրթերից հնչող ցեղասպանության ժխտումը կարող է ունենալ կրկնակի ազդեցություն. ստիպել ցեղասպանությունը վերապրածներին, նրանց երեխաներին ու թոռներին զգալ այն անարժեքությունը, արհամարհանքն ու ստորացումը, որ եղել է սկզբնական եղեռնագործների մտքին, ինչպես նաև առաջացնել ոճրագործների նկատմամբ հիացմունք ու նրանց հետ մրցելու վտանգավոր ցանկություն: Այս գործում շվեյցարական դատարանները վճռեցին, որ Փերինչեկի մտադրությունները ռասիստական էին, որ նրա թուրքերեն արտասանված խոսքերը նպատակ ունեին ոգևորելու Թուրքիայում իր աջակիցներին, և ուղղված էին ընդդեմ հայերի, որպես ագրեսորների, ի պաշտպանություն իր հերոս Թալեաթ փաշայի՝ օսմանյան Հիտլերի:

Մենք ընդունում ենք, որ որոշ ողջամիտ մարդիկ կմտածեն, որ այս գործում շվեյցարական դատարանները չեն պահպանել ճիշտ հավասարակշռություն (ինչպես ներքոհիշյալ 7 դատավորներից 5-ը) և որ Փերինչեկի նման անձնավորության տարօրինակություններն ավելի շուտ ծիծաղելի են, քան վտանգավոր: Դա, իհարկե, չի նշանակում, որ օրենքն ինքնին հակասում է Կոնվենցիային, ինչպես նաև չի նշանակում, որ դրա կիրառումն այս գործում պետք է հանգեցնի նրա օգտին կայացվող որոշման: Նման հետևություն կարելի է անել միայն այն դեպքում, եթե շվեյցարական դատարանների որոշումները լինեին պետություններին թույլատրելի հայեցողության սահմաններից դուրս, կապված այն օրենքների հետ որոնք հետապնդում են ռասայական խտրականության և բռնության դեմ պայքարի իրավաչափ նպատակ:

Ինչպես պետք է որոշվի հայեցողության այն սահմանը, որ պետք է ունենա Շվեյցարիան: Դա կախված է նրանից, թե արդյոք արված արտահայտությունը հանրային կարևորություն ներկայացնում է, թե ոչ: Փերինչեկի սադրիչ առարկությունները որևէ կարևորություն չէին ներկայացնում: Դրանք չունեին կշիռ, հնչելով մի մարդու կողմից, որը հայտարարում էր, որ որևէ ապացույց երբևէ չի փոխի իր կարծիքը, և հիմնված չէր որևէ փաստարկի վրա. դա գաղափարական տեսանկյունից անբովանդակ ինքնագովազդ էր, և նա չի կարող հավակնել ավելի մեծ արտոնության, քան որևէ պոռնոգրա-

ֆիայով զբաղվող անձ կամ խաբեբա: Դատարանի կողմից միամտություն էր պնդել, թե նրա հայտարարությունները քաղաքական, պատմական կամ նույնիսկ իրավական արժեք ունեին, որովհետև արվել էին կոնֆերանսի ժամանակ կամ թեժ բանավեճի մաս էին, ինչը ոչ մի նշանակություն չունի, որովհետև, ըստ էության բոլոր երեք դեպքերում էլ որևէ բանավեճ չկար և հայտարարություններն արվել էին Թուրքիայի ներքին լսարանի համար: Նրան «քաղաքական գործիչ» անվանելն անտեղի լրջություն է հաղորդում նրա խոսքերին. նա անուղղելի ցեղասպանություն ժխտող է և հանցագործ: Փաստը հաստատող հիմնական մարմինները՝ շվեյցարական դատարանները, եզրակացրին, որ նրա հայտարարություններն արվել էին ռասիստական նպատակով: Ուստի նրա՝ ռասիստական շարժառիթով արված հայտարարությունների հասարակական վտանգը գնահատելիս, շվեյցարական դատարաններն իրավասու էին ունենալ հայեցողության լայն սահման:

Հայաստանի հիմնական նպատակն է հերքել վճռում առկա պնդումները, որոնք կասկածի տակ են դնում, որ 1915 թվականի ջարդերն ու տեղահանությունները ցեղասպանություն են: 115-րդ պարբերությունն արձանագրում է, որ այս ցեղասպանության վերաբերյալ չի կարող լինել կոնսենսուս, քանի որ աշխարհի 190 երկրներից միայն 20-ն են այն պաշտոնապես ճանաչել: Սա ակնհայտորեն անհաջող փաստարկ է, քանի որ երկրների մեծ մասը երբևէ չի քննարկել այս հարցը: Իսկ այն պետությունները, որոնք ճանաչել են, դա արել են լուրջ պատմական և իրավական քննարկումներից հետո: Այդ երկրների թվում են Եվրոպական գրեթե բոլոր առաջատար պետությունները, ԱՄՆ 50 նահանգներից 43-ը: Ինչ վերաբերում է Միացյալ Թագավորությանը, ապա Շոտլանդիան, Ուելսը և Հյուսիսային Իռլանդիան ճանաչել են ցեղասպանությունը, հետևաբար Դատարանին թուրքական կառավարությունն ապատեղեկատվություն է տրամադրել Բրիտանական կառավարության դիրքորոշման վերաբերյալ: Ցեղասպանության վերաբերյալ աճող կոնսենսուսի և միջազգային քրեական դատարանի որոշումների պատճառով Միացյալ Թագավորությունը մի քանի տարի առաջ հրաժարվել է «ցեղասպանության անորոշության» վերաբերյալ դիր-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

քորոշումից, ինչպես դա ապացուցվում է Արտաքին գործերի նախարարության պաշտոնական փաստաթղթով: Թվում է՝ 117-րդ պարբերությունն ակնարկում է, թե 1915 թվականի դեպքերի վերաբերյալ երբևէ չեն կարող վերջնական եզրակացություն կամ օբյեկտիվ ու բացարձակ ճշմարտություն: Եթե այդ պարբերության իմաստը հենց դա է, ապա սա վնասակար անհեթեթություն է և ծանր վիրավորանք յուրաքանչյուր հայի նկատմամբ, ում հարազատները սովամահ են արվել ու սպանվել իրենց ազգային պատկանելիության և կրոնի համար: Մի դատարան, որ հիմնված է մարդու իրավունքների նկատմամբ հավատի վրա և, հետևաբար, նաև այն հավատի, որ ոճրագործությունների հեղինակները կարող են դատապարտվել մեղքը ողջամիտ կասկածից վեր հիմնավորող ապացույցների հիման վրա, ինչպես կարող է կարծել, թե կոտորածներն ու մահվան քայլերթերն էությանբ վիճելի են և հակասական:

Այս պարբերության շարունակությունն այնուհետև կատարում է վիրավորական և սխալ տարբերակում հայկական ցեղասպանության ժխտման և Հոլոքոստի ժխտման միջև, որովհետև վերջինի դեպքում առկա են «գազախցերի գոյության» կոնկրետ ապացույցներ: Բայց այստեղ ևս առկա են մահվան քայլերթերի ու կոտորածների կոնկրետ ապացույցներ, ինչպես մանրամասն կներկայացնի Ամալ Քլունին: Դատարանն այնուհետ պնդում է, որ Նյուրնբերգի միջազգային ռազմական տրիբունալը դատապարտել էր նացիստներին և, որ նման որևէ դատարան երիտթուրքերին չի դատապարտել: Իհարկե դատապարտել է՝ Թուրքիայի ռազմական տրիբունալը 1919 թվականին, կիրառելով միջազգային ռազմական իրավունքը դատա-

պարտել էր Թալեաթ փաշային և նրա բանդային: Բայց այստեղ Դատարանն ակնհայտորեն ասում է, որ չես կարող ոճրագործությունն անվանել «ցեղասպանություն» քանի դեռ դրա վերաբերյալ չկա միջազգային դատարանի վճիռ, մի բան, որն անհեթեթ է: Նույնիսկ Հոլոքոստը չէր կարող որակվել ցեղասպանություն ըստ այս չափանիշի, քանի որ Նյուրնբերգի 1946 թվականի վճիռն այս հանցագործության մասին որևէ նշում չի պարունակում. Այն ստեղծվեց ցեղասպանության վերաբերյալ 1948 թվականի Կոնվենցիայով:

Սրանք ակնհայտ սխալներ են, և մենք Մեծ պալատին կոչ ենք անում չկրկնել: Դրանք առաջ են մղում այն գաղափարը, որ Հոլոքոստը միակ «իրական» ցեղասպանությունն է, իսկ մնացած բոլորը հավետ մղված են տեսության ու բանավեճի տիրույթ: Իհարկե, Հոլոքոստը մարդկության դեմ ամենածանր հանցագործության սարսափելի օրինակ է, սակայն սխալ է ներել կամ նվազեցնել ռասայական կամ կրոնական հողի վրա իրականացված այլ զանգվածային կոտորածներ, որովհետև դրանք ավելի քիչ զոհեր կամ սպանության այլ մեթոդներ են ունեցել: Հայերի, հրեաների, բոսնիացիների կամ Ռուանդայի թուֆսիների համար կարևորն իրենց մահվան եղանակը չէ, կամ այն, թե արդյոք իրագործողները դատապարտվել են միջազգային դատարանների կողմից, թե ոչ, այլ այն, որ նրանց համարել են ապրելու ոչ արժանի որովհետև նրանք հրեաներ, հայեր, կամ թուֆսիներ էին: Փորձելով արտոնություն տալ Հոլոքոստին որպես *միակ* ցեղասպանություն, այս վճռի տրամաբանությունը վտանգում է ցեղասպանության կանխարգելման կենսական պատճառը և չպետք է երբևէ շտկվի:»:

Mr. Geoffrey Robertson's speech

Mr President, Honourable Judges, the object of the Ottoman government in 1915, as its ally the German ambassador Wolff-Metternich explained in a cable to Berlin, was “the elimination of the Armenian Question through the extermination of the Armenian race”. It was by a study of what happened to the Armenians,

followed by what was happening to the Jews in Germany, that led Raphael Lemkin to coin the term “genocide” to describe the worst of all crimes against humanity. A crime that all states now have an international law duty to combat. A duty which includes, under Article 20 of the International Covenant, forbidding race-hate

advocacy that incites to discrimination, hostility or violence.

The issue in this case is whether the Swiss law under which this man Perincek was convicted – Article 261 bis of the Penal Code – conforms to the freedom of expression guarantee in Article 10 of the European Convention.

Article 10 is the Convention’s way of saying “Je Suis Charlie”, in the true Voltairian sense of permitting people to exchange information and criticism and satire, however offensive. It sets up a presumption in favour of free speech, in a Convention that protects other rights to human dignity, to live free of torture and discrimination, to say “I am Jewish”, I am Muslim, or “I am Armenian”, without fear that the race we happen to be born into will be stigmatised as inferior or sub-human. That is why Article 10 has a proviso which permits speech to be restrained by law on those occasions when it is likely to and is intended to cause harm: to incite violence or racial hatred or public disorder.

In the mouth of a rabid racist, with a doctorate in law and a political party at his back, genocide denial can have a double impact: it makes survivors of genocide, and their children and grandchildren, feel the worthlessness and contempt and inferiority that the original perpetrators intended, and it incites admiration for those perpetrators and a dangerous desire to emulate them. In this case the Swiss courts decided that Perincek’s intentions were racist, that his words, in the Turkish language were designed to arouse his supporters in Turkey, to hate Armenians and to applaud his hero, Talaat Pasha, the Ottoman Hitler.

We acknowledge that some reasonable people will think that in this case the Swiss courts struck the wrong balance – 5 of the 7 judges below did so – and that the antics of a character like Perincek would be laughable rather than dangerous. That does not mean, of course, that the law itself contravenes the Convention. Nor does it mean that its application in his case should result in a decision in his favour. That should only follow if the decision of the Swiss courts was outside the margin of appreciation which is permitted to states, in regard to laws which have

the legitimate aim of combating racial discrimination and violence.

What is the test for determining the margin of appreciation that Switzerland should be accorded? It depends on whether the statement has any public interest. Perincek’s provocative expostulation had no value or interest at all. It had no weight, coming from a man who declared that no evidence would ever change his mind, and was supported by no argument – it was ideologically vapid self-advertisement, and he has no greater claim to privilege than the pornographer or the huckster. The court was naive to suggest that his statement had any political, historical or legal value because it was made at a conference – that makes no difference – or because it was ‘part of a heated debate’ – there was, actually, no debate *at all* on the three occasions it was made, in order that it should be reported in Turkey To call him throughout ‘a politician’ gives uncalled for gravitas to his utterance – he is an incorrigible genocide denier, and a criminal. The principal fact-finders – the Swiss courts – concluded that his statement were made with racist intent. So in evaluating the social danger of his racially motivated statement, the Swiss Courts were entitled to a wide margin of appreciation.

Armenia’s compelling intent is to refute certain suggestions in the judgment that there is any doubt over whether the 1915 massacres and deportations would amount to genocide. Paragraph 115 says that there cannot be a consensus about the genocide because only 20 of the 190 states in the world have officially recognised it. This is obviously a bad point, because the great majority of these states have never considered the question. Those which have, often after serious historical and legal inquiry, include almost all the leading European states not to mention 43 of the 50 states of the US. So far as the UK is concerned, Scotland, Wales and Northern Ireland have recognised the genocide, and the Court has been seriously misinformed by the Turkish government about the British government’s position: because of the increasing consensus about genocide, and decisions from international criminal courts, the UK abandoned its “genocide equivocation” position some years

● ՕՐԻՆԱԿԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՍՏԻԿ ԹՅՆՆԱԿՈՒՄ

ago, as this official Foreign Office document proves. Paragraph 117 seems to suggest that the 1915 events can never be subject to “final conclusions or objective or absolute truths”. If this is what that paragraph means, then it is pernicious nonsense, and a grievous insult to every Armenian whose relations were starved and massacred for their ethnicity and their religion. How can a court committed to a belief in human rights, and therefore to a belief that those guilty of atrocities can be convicted on evidence that proves guilt beyond reasonable doubt, believe that massacres and death marches are “by definition controversial and debatable”?

This paragraph goes on to make an invidious and erroneous distinction between denying the Armenian genocide and denying the Holocaust, because in the latter case there is concrete evidence of “the existence of gas chambers.” But here too there is concrete evidence of death marches and massacres, as Amal Clooney will detail. The Court then claims that an international military tribunal – at Nuremberg – had convicted the Nazis, and no such court had convicted the Young Turks. Of course it had – the Military Tribunal in Turkey in 1919, applying international military law, convicted Talaat and his gang. But here the court is apparently saying that you cannot

call an atrocity ‘genocide’ unless there is an international court conviction saying so – which would be absurd. The Holocaust itself could not qualify as genocide under this standard, because the judgement at Nuremberg in 1946 made no mention of this crime, which came into existence with the Genocide Convention of 1948.

These are egregious errors, which we urge the Grand Chamber not to repeat. They promote the idea that the Holocaust is the only ‘real’ genocide – with others forever relegated to the realms of theory and debate. Of course, the Holocaust was an appalling example of this worst of crimes against humanity, but it is wrong to excuse, or minimise, other mass murders on grounds of race or religion because they have fewer victims or different methods of killing. What matters to Armenians, to Jews, to Bosnians or to Rwandans Tutsis is not the manner of their deaths, or whether an international court has convicted the perpetrators, but the fact that they were targeted as unfit to live because they were Jews or Armenians or Tutsis. By seeking to privilege the Holocaust as the *only* genocide, the reasoning in this judgement damages the vital human rights cause of genocide prevention and should be corrected.

ՊՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՎ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

Ամալ Բլունիի ելույթը

Պարոն նախագահող, հարգելի դատավորներ, ինձ համար պատիվ է հանդես գալ Հայաստանի Հանրապետության անունից: Ինչպես ներկայացրեց իմ գործընկեր պարոն Ռոբերտսոնը, մեր դիրքորոշումն այսօր նպատակ ունի ճշգրտել այս գործում առկա տվյալները: Դատարանի վճռի ամենակարևոր սխալն այն է, որ կասկածի տակ է դրվել 100 տարի առաջ հայերի դեմ ցեղասպանության իրականության փաստը: Ես պնդում եմ, որ ցեղասպանության վերաբերյալ գնահատականը՝ 1. Դա անհրաժեշտ չէր այս գործում, 2. Դա արվել է առանց պատշաճ փաստահավաք գործընթացի և 3. ամենակարևորը՝ դա սխալ է:

Դատարանն ինքն էլ է ընդունել, որ «չէր

պահանջվում որոշել», արդյոք հայկական ջարդերը «ցեղասպանություն էին, թե ոչ»: Դա նաև դիմումատուի դիրքորոշումն է: Եվ Հայաստանի կառավարությունը համաձայն է:

Անհրաժեշտ չլինելուց բացի, ցեղասպանության վերաբերյալ ստորին պալատի մեկնաբանությունները որևէ հիմնավորում չունեն և արվել են առանց նույնիսկ Հայաստանի օգնությանը դիմելու: Դատարանը չի բացատրել, թե ինչու էր վերացրել շվեյցարական դատարանների որոշումը, որոնք լսել էին գործը և հետազոտել գործին առնչվող ապացույցները և եզրահանգել էին, որ ցեղասպանությունը հայտնի և ապացուցված իրողություն է: Փոխարենը, ստորին պալատը եզրահանգել էր, որ ցեղա-

սպանությունն անհայտ և անապացուցելի է առանց օգտագործելու իր տրամադրության տակ առկա փաստահավաք գործիքներից որևէ մեկը: Դատարանը չի պահանջել նաև փաստաթղթային ապացույցներ, չի լսել վկաների հարցաքննություն, չի ներգրավվել փորձագետներ և չի իրականացրել քննություն տեղում:

Այս Դատարանն այն հարթակը չէ և *Փերինչեթի* գործն այն գործը չէ, որի ընթացքում պետք է որոշվի պետության պատասխանատվությունը ցեղասպանություն հանցագործության համար: Սակայն եթե այս Պալատը մտադիր է դատական վճիռ կայացնել նման կարևոր հարցի վերաբերյալ, ապա հայկական պետությունը պետք է պատշաճ ներգրավվածություն ունենա դատարանում: Այդ պարագայում մենք ուրախ կլինենք ապացույցներ տրամադրելու հնարավորության համար, որոնք մեր կարծիքով հիմնավոր են և կապացուցեն, որ տեղի են ունեցել համակարգված ոճրագործություններ, որոնք այսօր կորակվեին որպես ցեղասպանություն:

Վճռում Դատարանի դիրքորոշումը ցեղասպանության վերաբերյալ պարզապես սխալ է: Հայերի դեմ կատարված ոճրագործությունների ապացույցները, որոնցից մի քանիսը ամփոփ ներկայացված են չհամընկնող կարծիքում, հստակ ապացուցում են և՛ տեղի ունեցածը, և՛ դրա ետևում եղած ցեղասպանություն իրագործելու նպատակը:

Ժամանակակիցների լուսանկարները ցույց են տալիս մահվան քայլերթերն ու համակենտրոնացման ճամբարները, որտեղ հազարավոր հայեր են զոհվել: Կան գլխատումների, այրված մարմինների, դեպի անապատ ուղղվող հայերով լի գնացքի վագոնների և արյունով լցված Եփրատ գետի լուսանկարներ: Կան ժամանակակից ականատեսների վկայություններ լրագրողների կողմից, այդ թվում Նյու Յորք Թայմզի տասնյակ հոդվածներ, որոնցից մեկը հաղորդում էր Օսմանյան առաջնորդ Թալեաթ փաշայի խոսքերն առ այն, որ «Քրիստոնյաները տեղ չունեն Թուրքիայում»:

Կան մեծ թվով ժամանակակից դիվանագիտական հաղորդումներ դեսպանների կողմից՝ ուղարկված իրենց մայրաքաղաքներ, և այսօր դեռ հասանելի են պետական արխիվներում: Օսմանյան կայսրությունում ԱՄՆ դեսպան Հենրի Մորգենթաուն օրինակ հաստա-

տում էր, որ «ընթանում է ռասայական բնաջնջման արշավ» ընդդեմ հայերի: Նույնիսկ Թուրքիայի դաշնակից Գերմանիայի դեսպանն ասել է, որ կառավարության ղեկավարներն ընդունում էին, որ իրենց գործողությունների նպատակը «հայերի լիակատար ոչնչացումն է»: Եվ 1915-ի մայիսին, համատեղ հայտարարությամբ Ֆրանսիան, Մեծ Բրիտանիան ու Ռուսաստանը դատապարտել են մարդկության և քաղաքակրթության դեմ Թուրքիայի հանցանքները:

Կան նաև օսմանյան օրենքներ, որոնց միջոցով տեղահանվել և ունեզրկվել են հայերը, նրանցից հարկադրաբար վերցվել են տներն ու եկեղեցիները: Մուստաֆա Արիֆը, ով 1917 թվականին օսմանյան կայսրության ներքին գործերի նախարարն էր, ընդունել է, որ իր նախորդները հայերին բնաջնջելու համար կիրառել են տեղահանման մասին օրենքը: Բացի այդ, 1920 թվականի Սևրի պայմանագրով Թուրքիայի կառավարությունը պարտավորվել է հանձնել ջարդերի համար պատասխանատու անձանց:

Գոյություն ունեն օսմանյան դատարանների վճիռներ, որոնցով նույնպես ոճրագործության հիմնական իրականացողները մեղադրվել և դատապարտվել են մահվան: Դրանց

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՎ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

թվին են պատկանում տրիբունալի կողմից վարչապետ Թալեաթ փաշայի, ինչպես նաև Պատերազմի նախարարի, Նավատորմի նախարարի և այլ բարձրաստիճան պաշտոնյաների դատավարությունները: Հայերի կոտորածների համար նրանք դատապարտվել են զանգվածային ջարդերի և ոչ թե ցեղասպանության մեղադրանքով, միայն այն պատճառով, որ ցեղասպանություն բառը դեռ ստեղծված չէր:

Ինչպես նշված է դատարանի համատեղ համընկնող կարծիքում. կան բավարար ապացույցներ, որ հայերի նկատմամբ իրականացվել է հարյուր հազարավոր մարդկանց մահվան և տանջանքների հանգեցնող պետական քաղաքականություն՝ որի հետևանքով, հայերը, որպես առանձին ազգ, հայտնվել են ոչնչացման եզրին:

Այդպիսի ապացույցների առկայությունը բերել է հայկական ցեղասպանության ճանաչմանը տարբեր կառավարությունների, խորհրդարանների, միջազգային կազմակերպությունների, պետական պաշտոնյաների և ազգային դատարանների կողմից՝ որջ աշխարհում: Միայն Թուրքիան է պաշտոնապես ժխտել այն: Դա ավելի մանրամասն ներկայացված է Հայաստանի գրավոր դիրքորոշման մեջ:

Այսպիսով մենք նշում ենք, որ Հայաստանը՝ որպես երրորդ կողմ, դիրքորոշում չի ներկայացրել գործի էության վերաբերյալ: Սակայն Հայաստանը բնավ նպատակ չունի առարկել խոսքի ազատության դեմ, առավել ևս Թուրքիայի նպատակը դրա պաշտպանները չէ: Դա

տարանին իհարկե հայտնի է Թուրքիայում խոսքի ազատության անմխիթար վիճակը. Այս դատարանն ազատ խոսքի իրավունքի խախտումներ է արձանագրել Թուրքիային վերաբերող 224 առանձին գործով: Այսպիսով, չնայած այս գործը վերաբերվում է Թուրքիայի քաղաքացու, Հայաստանը նույնպես շահագրգռված է, որ իր սեփական քաղաքացիները նույնպես չհայտնվեն ազատ խոսքի չափից դուրս քրեականացման ծուղակում:

Պարոն նախագահ, պատմության մեջ առաջին անգամ այս Դատարանը պետք է դիտարկի հայերի դեմ գործած ցեղասպանությունը: Այն վճիռը, որ դուք վերանայում եք, սխալ ուղղությամբ տանող լուրջ քայլ էր. Փերինչեկն ու Թալեաթ փաշա կոմիտեի (խումբ, որին եվրոպական խորհրդարանը մեղադրել է ռասիզմի և այլատյացության մեջ) իր գործընկերները ոգևորությամբ են ընդունել ցեղասպանության վերաբերյալ դատարանի գնահատականները, և հաղթականորեն հայտարարել են, որ այս վճռով մեկընդմիջտ լուծվել է հայկական հարցը:

Ցեղասպանության վերաբերյալ ստորին պալատի վճռում առկա եզրահանգումներն անարգում են մեկ դար առաջ Օսմանյան կայսրությունում զոհվածների հիշատակը և աջակցում են նրանց, ովքեր ժխտելով ցեղասպանությունը հրահրում են ռասայական ատելություն և բռնություն: Հուսով ենք, որ Մեծ պալատը կուղղի այդ սխալը:

Mrs. Amal Clouney's speech

Mr President, honourable Judges of the Court, it is an honour to appear before you on behalf of the government of Armenia. As my colleague Mr Robertson has explained, our submissions today seek to correct the record in this case. The most important error in the Court's judgment is that it has cast doubt on the fact that there was genocide against the Armenian people 100 years ago. I will argue that a finding on genocide was – first - *not necessary* in this case; second - that it was *reached without a proper*

forensic process; and - third and most importantly - that it was *wrong*.

The Court itself admitted that it was “not required to determine” whether the massacres suffered by the Armenians amounted to genocide. This is also the position conceded by the applicant. And the Government of Armenia agrees.

In addition to being unnecessary, the lower court's comments on genocide were totally unsupported and made without even inviting Armenia's assistance. The Court did not explain

why it was overruling the Swiss courts, which heard and examined evidence on the matter and concluded that the genocide was known and proven. Instead, the lower court reached its conclusions that the genocide was unknown and unprovable without using any of the fact-gathering tools available to it. It did not request documentary evidence. It did not examine witnesses. It did not call experts. And it did not conduct on-site investigations.

This Court is not the forum and *Perincek* is not the case in which to determine state responsibility for the crime of genocide. But if this Chamber is minded to make a judicial determination on this critical point, then the Armenian state must have its day in court. We would in that situation welcome the opportunity to submit evidence – which we believe to be overwhelming – that systematic atrocities occurred which would today be labelled as genocide.

In the judgment below the Court’s ruling on genocide was simply wrong. The evidence of atrocities against Armenians – some of which is summarized in the dissenting opinion in the court below – clearly establishes both what happened and the specific genocidal intent behind it.

Contemporaneous photographs show death marches and concentration camps where thousands of Armenians perished. There are

images of beheadings, burned bodies, railway cars packed with Armenians being herded into the desert, and descriptions of the Euphrates River filled with blood. There are contemporaneous eye-witness accounts from journalists, including scores of articles in the New York Times. One of these reported Ottoman leader Talaat Pasha’s comment that there was “no room for Christians in Turkey”.

There is a mass of contemporaneous diplomatic cables dispatched by ambassadors back to their capitals and today still available in state archives. The Ottoman Empire’s US ambassador Henry Morgenthau for instance confirmed that “a campaign of race extermination is in progress” against the Armenians. Even the ambassador from Germany – Turkey’s *ally* – said that government leaders were admitting that the purpose of their actions was “the total obliteration of the Armenians”. And in a joint statement issued in May 1915, France, Great Britain, and Russia denounced the “crimes of Turkey against humanity and civilization”.

There are also the Ottoman laws ordering deportations and expropriating the houses and churches of the expelled Armenians. Mustafa Arif, who was Interior Minister of the Ottoman Empire in 1917, admitted that his predecessors had “carried out the law on deportation... to exterminate the Armenians”. There is also the

● ՕՐԻՆԱԿԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

admission in the Treaty of Sevres of 1920 where the Turkish government undertakes to hand over the persons who were “responsible for the massacres”.

There are the verdicts of Ottoman courts, too, convicting the principal perpetrators and sentencing them to death. This includes the court-martial trial of the prime minister Talaat Pasha, as well as the Minister of War, the Minister of the Navy and other high-ranking officials. They were convicted of mass murder for the massacres rather than genocide – but that’s only because the word genocide had yet to be invented.

As the joint concurring opinion in the court below concluded:

“there is sufficient evidence ... to show that Armenian citizens ... were subjected to a State policy that resulted in the death and suffering of hundreds of thousands of people ... and brought Armenians as a distinct community to the verge of extinction”.

The availability of such evidence has led to the recognition of the Armenian genocide by a variety of governments, parliaments, international organisations, public officials and national courts all over the world. Only Turkey has officially denied it. This is detailed further in Armenia’s written submissions.

Finally we note that Armenia – as a third party

intervener - has not made submissions on the merits of the case. Armenia is not here to argue against freedom of speech – any more than Turkey is here to defend it. This Court knows how disgraceful Turkey’s record on free speech is –you have found violations of the right to free expression in 224 separate cases involving the Turkish state. So although this case involves a Turkish citizen, Armenia also has an interest in ensuring that its *own* citizens do not get caught in a net that criminalises speech too broadly.

Mr President, for the first time in its history this Court has been called upon to address the genocide committed against the Armenian people. The decision you are reviewing was a serious step in the wrong direction: Perincek and his colleagues on the ‘Talaat Pasha Committee’ (a group the European Parliament has deemed racist and xenophobic) have celebrated its findings on genocide and triumphantly proclaimed that the Judgment has “solved the Armenian question” once and for all.

The comments in the lower court judgement on genocide dishonour the memory of those who perished in the Ottoman Empire a century ago and assist those who will deny the genocide in order to incite racial hatred and violence. We hope that the Grand Chamber will set the record straight.

ԳԵՎՈՐԳ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
«Սահմանադրական իրավունքի կենտրոն» խորհրդի նախագահ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

«ՀԱՅՈՅ ԵՂԵՈՆ» ԵՎ «ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԵԶՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՓՈԽՉԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Հայոց եղեռն» եզրույթը հաճախ անհարկի տարածայնությունների տեղիք է տալիս, ընդ որում, այդ եզրույթի հակառակորդների մոտ գերիշխում է այն մտայնությունը, որ առավել նախապատվելի է «գենցիդ» եզրույթը, քանի որ վերջինս ընդգծված իրավական արժեք ու նշանակություն ունի և առավել համարժեք է արտացոլում 19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարի սկզբներին հայերի զանգվածային ջարդերի էությունը: Սկզբունքորեն «գենցիդ» եզրույթի առնչությամբ վերը նշված դատողությունները խոցելի չեն, որևէ մեկը չի էլ կարող դուրս ինչ հիմնավորված փաստարկներով առաջադրել դիրքորոշում, ըստ որի՝ միջազգային իրավական ակտով ամրագրված եզրույթը կարող է կամայականորեն փոխարինվել այլ եզրույթներով: Սակայն կան մի շարք զուտ իրավական արժեք ունեցող գործոններ, որոնք չնսեմացնելով ցեղասպանության գաղափարը, այնուամենայնիվ, չեն բացառում կոնկրետ իրադարձությունների համատեքստում այլ եզրույթների կիրառման իրավական հնարավորությունն ու անգամ՝ անհրաժեշտությունը:

Ըստ էության, «Հայոց եղեռն» եզրույթը, ինչպես և նամաբնույթ այլ եզրույթներ, օրինակ՝ «հոլոքոստը», հանդիսանում են «գենցիդ» եզրույթի հոմանիշները և ունեն նույն իրավական արժեքն ու նշանակությունը, պարզապես դրանք պատմականորեն ձևավորված պայմանական տերմիններ են, ինչին նպաստել է ցեղասպանության իրավական համարժեք արտացոլման համար անհրաժեշտ եզրույթի բացակայությունը: Պատահական չէ, որ 1948թ. դեկտեմբերին ընդունված «Գենցիդի հանցագործության նախականիսման և դրա համար պատժելու մասին» Կոնվենցիայից (այսուհետև՝ Կոնվենցիա) հետո դատական ատյանների կող-

մից ճանաչված գենցիդի և ոչ մի դեպքի պայմանական անուն չի վերապահվել:

Այն, որ «Հայոց եղեռն» եզրույթը բնավ չի նսեմացնում Հայոց ցեղասպանության իրադարձությունների իրավական արժեքը, հիմնավորվում է մի շարք փաստարկներով, որոնց համարժեք անդրադառնալու տեսանկյունից անհրաժեշտ է առաջադրել հետևյալ հարցադրումները՝

- որո՞նք են Հայոց ցեղասպանության փաստերը պաշտոնապես ճանաչելու հիմքերը, ինչպիսի՞ բնույթ ունեն դրանք,
- Կոնվենցիայի նորմերը կարո՞ղ են տարածվել դրանից առաջ տեղի ունեցած հանցագործությունների վրա,
- «Հայոց եղեռն» եզրույթի պաշտոնական կիրառումը խոչընդոտում է, արդյոք, Հայոց ցեղասպանության դատապարտման գործընթացին,
- Հայոց եղեռնի միջազգային ճանաչման գործընթացում արտաքին քաղաքականության կտրվածքով ինչպիսի՞ վերանայումների անհրաժեշտություն կա և այլն:

Սկզբունքորեն որոշակի արդիականություն ունեն նաև այլ հարցադրումներ, սակայն դրանք այս կամ այն չափով առնչվում են վերը նշված հարցադրումներին և, կարծում ենք, ինքնուրույն գիտական հետազոտության նյութ չեն:

Նախ, անդրադառնանք Հայոց ցեղասպանության պաշտոնապես ճանաչման հիմքերին: Դեռ վերջերս Հայոց եղեռնի դատապարտման, միջազգային ճանաչման հարցադրումների առնչությամբ փաստարկները բացառապես սահմանափակվում էին պատմագիտության հետազոտությունների արդյունքներով, ինչը խիստ շահեկան էր թուրքական քարոզչությանը: Ավելին, հիմնախնդիրներին առնչվելու այդպիսի մեթոդաբանությունն ու ընդհանրապես հիմնա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

հարցերի ընտրության օրակարգն ինչ-որ տեղ թելադրված էր թուրքական քարոզչությամբ, քանզի դա բացառապես բխում էր կեղծարարությամբ ու ակնհայտ փաստերին սահմանափակ ասպեկտներով առնչվելու իրենց շահերից: Բնորոշ է այն, որ անգամ մեր օրերում Թուրքիայի նախագահ Ռ.Էրդողանը մշտապես արդարանում է, որ իրենք պատրաստ են ստեղծել պատմաբաններից բաղկացած հանձնաժողով, որին կտրամադրվեն արխիվային փաստաթղթերը՝ իրադարձություններին «անաչառ» պատմական գնահատական տալու ակնկալիքով:

Առաջ անցնելով նկատենք, որ Թուրքիան նախապես պաշտոնապես հայտնել է, որ արխիվներում դեռևս անհայտ հանգամանքներում անհետացել են այն քրեական գործերի նյութերը, որոնք հարուցվել ու քննվել են նշված իրադարձությունների առնչությամբ: Սակայն դա դեռ այնքան մտահոգող չէ, որքան այն, որ կոնկրետ հանցագործությունների համար կուսակցական ու պետական հայտնի գործիչների դատապարտմանը նվիրված դատավճիռների առկայության պարագայում, փորձ է արվում անպտուղ բանավեճեր նախաձեռնել՝ պատմաբաններից բաղկացած հանձնաժողովների, իսկ հետագայում, բնական է, նաև այլ հարթակներում: Այս փուլում հայրենական իշխանությունները, քաղաքական գործիչները և պատմաբանները տուրք չեն տալիս այդ «իրապուրիչ» նախաձեռնություններին, սակայն դեռ մի քանի տարի առաջ որոշ քաղաքական գործիչներ պատրաստակամություն էին հայտնել ընգրկվելու հիշյալ հանձնաժողովների կազմում:

Ընդ որում, համատեղ հանձնաժողովների գաղափարը թուրքական քարոզչությունը ներկայացնում է այն տեսանկյունով, որ դրանք առավելապես «հաշտության» նպատակ են հետապնդում, ուստի քաղաքակիրթ չէ միմյանց «դարավոր թշնամիներ» ընկալելը: Այլ կերպ ասած, այնպիսի «խայծ է» նետվում, ըստ որի՝ համատեղ հանձնաժողովների գաղափարը չընդունող կողմը պիտակավորվում է, որպես «անհանդուրժողականություն և թշնամանք սերմանող»:

Հավելենք, որ այդպիսի հանձնաժողովների ստեղծման գաղափարն առնվազն հետապնդում է Հայոց եղեռնի փաստերը՝ իրավա-

կան հարթությունից պատմաքաղաքական հարթություն տեղափոխելու և, միաժամանակ, միջազգային հանրության կողմից Հայոց եղեռնի փաստի ճանաչման գործընթացները սառեցնելու հստակ ընդգծված նպատակ, ինչը, ցավոք, մասամբ հաջողվում է:

Այն պահից, երբ Հայոց ցեղասպանության դատապարտման համատեքստում առանձին երկրներ (Շվեյցարիա, Ֆրանսիա, Սլովակիա, Իտալիա և այլն) փորձեցին խնդրին անդրադառնալ արդեն քրեական պատասխանատվության չափանիշներով, թուրքական իշխանությունները դիմեցին աննախադեպ քաղաքական ճնշումների, որի պատճառով ոչ բոլոր երկրներում ունեցանք հաջողություն, իսկ Շվեյցարիայի պարագայում պետությունը պատասխանողի կարգավիճակով հարկադրված եղավ 2013 թ. հանդես գալու Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում: Ընդ որում, այս միջազգային դատական հեղինակավոր ատյանը, բազմաթիվ մասնագետների միանշանակ կարծիքով, չկարողացավ հաղթահարել փորձությունը, տուրք տվեց քաղաքական շահարկումներին, և արդյունքում նրա կայացրած դատական ակտը 2013թ. դեկտեմբերի 17-ին բողոքարկվեց և ներկայումս վերանայման փուլում է:

Դատավճիռների մասին խոսելիս, առաջին հերթին նկատի ունենք 1919-1921 թթ. հենց թուրքական ազգային դատարանների կայացրած այն դատական ակտերը, որոնցով «Իթթիհադ»-ը՝ երիտթուրքերի ղեկավար կուսակցությունը, թուրք բարձրաստիճան գինվորականները, պետական ու կուսակցական գործիչներն ու այլ պաշտոնյաները դատապարտվել են էթնիկ հատկանիշով պայմանավորված զանգվածային կոտորածներ կազմակերպելու և իրականացնելու, ինչպես նաև նույն նպատակով բռնի տեղահանումների համար: Հիշյալ դատական ակտերին, թերևս, առաջին անգամ պաշտոնապես արձագանք եղավ 2015 թ. հունվարի 25-ին Հանրապետության Նախագահի՝ Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի համահայկական հոշակագրում. «համարելով նաև 1919-1921 թվականներին Օսմանյան ռազմական արտակարգ ատյանների կողմից «Իրավական և մարդկային օրենքների դեմ» այդ ծանր ոճրի ուղղությամբ կայացված դատավճիռները եղելության

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

իրավական գնահատական»¹: Այսպիսով, հայրենական պաշտոնական քաղաքականությունը հետայսու որպես Հայոց ցեղասպանության դատապարտման իրավական հիմքերի ուղենիշ է համարելու նաև վերոհիշյալ դատավճիռները: Կարծում եմ, սա բովանդակային նոր լիցք կհարդրի զարգացումներին:

Դատական ակտերի առնչությամբ շատերը հակված են այն տեսակետին, թե այս հարցի հիմքում խարսխված է բացառապես հոգեբանական գործոն, ըստ որի՝ հենց Թուրքիայի ժխտողական քաղաքականության համատեքստում տևական ժամանակով ձևավորվել է համոզմունք, որ անհմաստ է կեղծիքը, որպես քաղաքականության անդավաճան լծակ որդեգրած թուրքական կողմից սպասել արդարության, այդ թվում՝ արդարադատության որևէ դրսևորում²: Սակայն նկատենք, որ թուրքական դատարանների կողմից՝ զանգվածային բնաջնջումները դատապարտող դատավճիռների կայացումը բնավ թելադրված չի եղել արդարադատության մարմաջով. դրանք հիմնականում պայմանավորված են եղել այդ երկրի միջազգային ու ներազգային մի շարք այնպիսի ազդակներով, որոնք պատմական տվյալ ժամանակաշրջանում կյանքի են կոչել այդ գործընթացները³:

Այն, որ այդ գործոնները սոսկ պատմական տվյալ իրավիճակով են թելադրված եղել և բնավ չեն բնութագրում թուրքական քաղաքականության էությունը, ապացուցվում է թեկուզ այն փաստով, որ արդեն 1923 թ. մարտի 31-ին, այսինքն՝ դատավարություններից ընդամենը երկու տարի անց Թուրքիայում հայտարարվեց համաներում, որի արդյունքում ազատության մեջ հայտնվեցին բոլոր այն ոճրագործները, որոնք դատապարտվել էին Թուրքիայի զինվորական դատարանի և ընդհանուր իրավասության մյուս դատարանների կողմից⁴:

Ինչ խոսք, հիշյալ դատական գործընթացները հեռու են ամբողջովին իրավաչափ և միջազգային սկզբունքներին համահունչ համար-

վելուց, սակայն հատկանշական է, որ թուրքական քաղաքականությունը կառուցված է անգամ այդ կարգի դատական ակտերում արձանագրված փաստերն ամբողջովին ժխտելու նկրտումների վրա: Ցեղասպանության յուրաքանչյուր փաստ արձանագրելու, ընդհանրապես որևէ արարք հանցագործություն որակելու համար անվերապահորեն անհրաժեշտ է մեղադրական դատական ակտ: Սա անվիճելի սկզբունք է, որն իր ամրագրումը ստացել է բազմաթիվ միջազգային իրավական փաստաթղթերում և ճանաչվել ազգային իրավական համակարգերով: Ընդ որում, այս տեսանկյունից վճռորոշ նշանակություն ունեն մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Կոնվենցիայի վեցերորդ հոդվածով ամրագրված դրույթները, որոնք խնդիրը կարգավորման նյութ են դարձրել մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից⁵:

Միջազգային իրավունքի փաստաթղթերը, անդրադառնալով այս խնդրին, հարցը քնարկման առարկա են դարձնում հիմնականում մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից. տվյալ դեպքում շեշտադրվում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը: Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հիմնականում հենց այս հանգամանքն է շեղել Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացները, քանզի թյուրիմացաբար այն տեսակետն է գերիշխել, ըստ որի՝ արարքը հանցագործություն ճանաչելով, հրնթացս խախտվում է անմեղության կանխավարկածը:

Քանի դեռ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը սահմանափակվում էր սոսկ այս կամ այն երկրի օրենսդիր մարմնի կողմից որևէ իրավական եղանակով ճանաչելով կամ քաղաքական գնահատական հնչեցնելով, դրանց որևէ իրավական նշանակություն չէր տրվում, դրանք չէին դառնում իրավական հետևանք առաջացնող փաստաթղթեր, իսկ ար-

¹ Հռչակագրի տեքստը տես Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի www.president.am պաշտոնական կայքում:
² Տես David B. MacDonald, Identity Politics in the Age of Genocide. The Holocaust and Historical Representation, Routledge, 2008, էջ 31-39:
³ Տես Барсегов Ю. Г., Геноцид армян – преступление по международному праву.– XX1 Век – Согласие, М., 2000, էջ 111-112:
⁴ Տես Dadrian V. N., Genocide as a problem of National and International Law: the Wold War I Armenian case, its contemporary legal ramifications, Yale Journal of International Law, vol. 14, N 2. (Summer 1989), էջ 313-314:
⁵ Տես Оганесян В. А., Принципы уголовного правосудия в международном праве. Эволюция и особенности имплементации / В. А. Оганесян, NOTA BENE, 2011, էջ 85:

ձագանքը բացառապես սահմանափակվում էր քաղաքական համատեքստում: Առավելագույնը տվյալ դեպքում այն է, որ այս կամ այն կերպ դրանք նվազեցնում են Թուրքիայի միջազգային վարկը և անուղղակիորեն առաջացնում այդ երկրի կողմից Հայոց ցեղասպանության փաստն ընդունելու ոչ միանշանակ պարտավորություն: Ինչ խոսք, անգամ այս զարգացումները չէին կարող անտարբեր թողնել թուրքական կողմին, որը հետևողական ու միջոցների մեջ որևէ խտրություն չընող գործելաոճով մշտապես ձգտել է ժխտել Հայոց ցեղասպանությունը:

Սակայն, երբ Հոլոքոստի առնչությամբ որոշ եվրոպական երկրների կողմից դա ժխտելու համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելու գործընթացն իր արձագանքն ունեցավ նաև Հայոց ցեղասպանության համատեքստում, անմիջապես փոխվեց ոչ միայն քաղաքական բանավեճերի հարթակը, այլև բուն փաստարկների իրավական արժեքը: Պարզ դարձավ, որ «դասական եղանակներով» Հայոց ցեղասպանության ճանաչման, առավել ևս այն ժխտելու կամ դրա նշանակությունը մեղմելու համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելու հեռանկարը խիստ խոցելի է:

Վերջին շրջանի զարգացումները, այդ թվում՝ հայրենական պետական քաղաքականությունը վկայում են այն մասին, որ շահեկանորեն արմատապես վերանայվել են թե՛ հարցադրումների շրջանակը և թե՛ դրանց հետազոտության կողմերը: Իհարկե, Թուրքիայի քարոզչությունը փորձում է բացառել այդ զարգացումները, քննարկումների ներկայանակում նոր հարցադրումները, սակայն դա ակնհայտ ձախողման է մատնված:

Գիտագործնական հետազոտության տեսանկյունից հետաքրքիր զարգացումներ արձանագրվեցին Ֆրանսիայի խորհրդարանի կողմից Հայոց եղեռնը ժխտելու համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելու մասին օրենքի սահմանադրականության առնչությամբ Ֆրանսիայի սահմանադրական խորհրդի կողմից 2012 թ. փետրվարի 28-ին որոշում կայացնելու համատեքստում: Այդ որոշմամբ հիշյալ

դատական ատյանը գտել է, որ ցեղասպանությունները ժխտելու համար քրեական պատասխանատվության սահմանումը հակասահմանադրական ոտնձգություն է խոսքի և արտահայտվելու ազատության նկատմամբ: Այդ որոշման հինգ կետերը (այն բաղկացած է ընդամենը 6 կետից) սուկ գործի հանգամանքների նկարագրությունն են, և միայն վեցերորդ կետում, առանց համարժեք վերլուծության և հիմնավոր իրավական դիրքորոշումների, ներկայացված է խորհրդի վերոհիշյալ եզրահանգումը⁶: Միաժամանակ, արձանագրվել է, որ որևէ արարքի ժխտում չէր կարող խորհրդարանի որոշմամբ ճանաչվել հանցագործություն, քանի դեռ բացակայում է այդ արարքը հանցագործություն որակելու համապատասխան դատավճիռ:

Ակնհայտ է, որ տվյալ դեպքում պարզապես Սահմանադրական խորհրդին չեն ներկայացվել վերը նշված դատավճիռները, այլապես նշված դատական ատյանը չէր կարող ժխտել հանցագործության փաստը դատական ակտերով հավաստված լինելու հանգամանքը:

Այժմ անդրադառնանք այն հարցին, թե ինչ գործոններ են կանխորոշել թուրքական դատական գործընթացները: Դատելով Թուրքիայի հայատյաց քաղաքականությունից՝ վերջինս հազիվ թե իր նախաձեռնությամբ փորձեր պատասխանատվության կանչել ցեղասպանության կազմակերպիչներին ու իրականացնողներին: Հետազոտողներից շատերը պնդում են, որ դրանում, օրինակ վճռորոշ դերակատարում են ունեցել Առաջին համաշխարհային պատերազմում հաղթած գերտերությունները: Նշված հարցը նկատելի չարչրկվածներից է. այն անխուսափելիորեն և արդեն օրինաչափորեն դարձել է թուրքական քարոզչության հերթական կեղծիքների թիրախ: Ըստ թրքամետ սկզբնաղբյուրների՝ Մուդրոսի հաշտության համաձայնագրից հետո Թուրքիան իբր հարկադրաբար ձեռնամուխ է եղել հիշյալ դատավարություններին, սակայն զրկված է եղել ինքնուրույն դատավարություն իրականացնելու նվազագույն հնարավորությունից և գործել է բացառապես գերտերությունների թելադրանքով⁷: Այսպիսով, մեկնակետ է ընդունվում

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

⁶ Տե՛ս <http://www.hayweb.ru/news/diaspora/1113-koordinacionnyy-sovet-armyanskih-organizacyi-francii-osudil-reshenie-konstitucionnogo-soveta.html>
⁷ Տե՛ս Lewy G., Revisiting the Armenian Genocide, Middle East Quarterly, Fall 2005, էջ 3-12:

այն գաղափարը, որ Թուրքիայի իշխանությունները դատավարություններ նախաձեռնելու իրական հիմքեր չեն ունեցել, այն պարտադրվել է արտաքին ուժերի կողմից և իրականացվել նրանց թելադրանքով: Ինչ խոսք, սա թուրքական գաղափարախոսության համար չափազանց գրավիչ մեկնաբանություն է, և որպեսզի այն առավել հավաստի թվա, հընթացս շեշտվում է, որ դատավարությամբ հետազոտված բոլոր ապացույցները (հայերի, հույների, ասորիների, քրդերի և այլ ազգային փոքրամասնությունների բնաջնջման վերաբերյալ հրամանների, հեռագրերի, նամակների պաշտոնական բնագրերը, վկաների, այդ թվում՝ թուրք պաշտոնյաների ցուցմունքների արձանագրությունները, ռազմական գործողությունների սխեմաները և այլ գաղտնի փաստաթղթերը, որոնք կցված են եղել քրեական գործերին) հայերի կողմից միտումնավոր ոչնչացվել են:

Ինչ վերաբերում է գերտերությունների, այսպես կոչված, ճնշումներին. մատչելի փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ նրանք հիմնականում պահանջել են դատավարություններ սկսել Թուրքիայի կողմից գերի վերցված իրենց զինվորների նկատմամբ կատարված ոճրագործությունների համար, իսկ ինչ վերաբերում է հայերի և այլ ազգային փոքրամասնությունների բնաջնջմանը, ապա այն ներկայացվել է իբրև լրացուցիչ, երկրորդական հարց: Ընդ որում, Մեծ Բրիտանիան սկզբնական շրջանում առաջ էր քաշում բացառապես բրիտանացի զինվորների նկատմամբ ոճրագործություններ կատարած անձանց պատասխանատվության ենթարկելու հարցը և միայն հետագայում համաձայնվեց, որպեսզի զոնե դրանից հետո քննության նյութ դառնա նաև ցեղասպանության կազմակերպիչների հարցը:

Հայերի զանգվածային բնաջնջման առնչությամբ ԱՄՆ-ը, Մեծ Բրիտանիան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, ցավոք, բացառապես բավարարվել են հայտնի իրադարձությունները դատապարտող հռչակագրերով: Մասնավորապես, 1915 թ. մայիսի 24-ին երեք պետություններ՝ Մեծ Բրիտանիան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, ընդունել են Թուրքիայի կողմից «մարդկության և քաղաքակրթության դեմ» ուղղված հանցագործությունները դատապարտող հռչակագիր: Սակայն, հարկ է նկատել, որ այդ հռչակագրերում նշված պետություններն այդ իրադարձություններն աներկբայորեն ճանաչել են, որպես Թուրքիայի կողմից էթնիկական հատկանիշով պայմանավորված զանգվածային բնաջնջումներ:

Ինչևէ, հիշյալ հռչակագրից բխում է մի անչափ կարևոր վերապահում. միջազգային պայմանագրերով գենոցիդը, որպես դեռևս ինքնուրույն հանցատեսակ ճանաչելը, միջազգային իրավական փաստաթղթերում՝ միջազգային սովորությալի իրավունքի նորմերով էթնիկ հատկանիշներով սպանություններ կատարելն արդեն իսկ որակվել են, որպես «մարդկության և քաղաքակրթության դեմ» ուղղված հանցագործություններ: Հենց այս տեսանկյունից արդեն վճռորոշ նշանակություն չունի այն, թե կոնկրետ այս կամ այն մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունը պատմականորեն ինչպիսի պայմանական անունով է հայտնի դառնում. միևնույն է՝ իր էությամբ այն որակվել է, որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն, որն իր բովանդակային հատկանիշներով հետագայում պարզապես որակվել է նոր եզրույթով՝ «գենոցիդ»:

Ներկայումս արդիականություն է ձեռք բերել այն հարցը, թե որքանով են հետևողական եղել գերտերությունները՝ հիշյալ դատավարությունն իրականացնելու հարցում: Հետևողականություն իրականում եղել է, սակայն այն ունեցել է բոլորովին այլ միտում: Նախ՝ մինչև դատավարությունն սկսելը, ավելին մինչև մինչդատական վարույթ նախաձեռնելը, նույն այդ գերտերությունների անմիջական աջակցությամբ Թուրքիան անարգել լքել են բոլոր այն բարձրաստիճան պաշտոնյաները, որոնց նկատմամբ եղել է մահապատիժ սահմանելու հնարավոր «վտանգ»: Պատահական չէ, որ հենց գերմանական նավով հապճեպ փախուստի են դիմել Հայոց ցեղասպանության գաղափարախոսներն ու անմիջական կազմակերպիչները՝ Թալաթը, Էնվերը, Ջեմալը և Նազիմը: Դրանից հետո այս անձանց սիրահոժար իրենց հետ համագործակցելու տարաբնույթ առաջարկություններ են արել արդեն Խորհրդային Ռուսաստանն ու մյուսները: Բնորոշ է այն, որ Էնվերը, գտնվելով հետախուզման մեջ և հեռակա դատապարտված լինելով մահապատիժի, արդեն Խորհրդային Ռուսաստանի Արտաքին գործոց նախա-

րարությունում զբաղեցնում է խիստ պատասխանատու պաշտոն: Այլ հարց է, որ այդ գործիչները հետագայում Խորհրդային Ռուսաստանի իշխանություններին ևս խաբում են և վստահությունը չարաշահելու միջոցով փորձում իրականացնել միայն իրենց հոգեհարազարտ՝ պանթյուրքիզմի գաղափարները:

Ի դեպ, նշված պետությունների հատուկ ծառայությունները հոգացել են, որպեսզի վերջիններս հնարավորինս պաշտպանված լինեն, անգամ նրանց ապահովել են իրավասու պետական մարմինների տված կեղծ անձնագրերով ու անուններով: Օրինակ, Էնվերը Գերմանիայում հանդես է եկել «Ալի-Բեյ» կեղծանվամբ: Այն է՝ գերտերությունների կողմից ինչ թելադրանքի մասին կարող է խոսք լինել, երբ հիմնական ռճրագործներին պատժից գերծ պահելու և համագործակցելու նախաձեռնությունը հենց նրանց է պատկանել: Ավելին, թուրքական բանակում բազմաթիվ բարձրաստիճան պաշտոնյաներ ազգությամբ գերմանացիներ կամ բրիտանացիներ էին: Այդպիսի իրավիճակում առավել իրավաչափ կլինի խոսել ոչ այնքան միջազգային գերտերությունների իրական մտահոգության, որքան այդպիսի պատրանք ստեղծելու մասին:

Հանրահայտ է, որ հետախուզման մեջ գտնվող և մահապատժի դատապարտված բոլոր թուրք պաշտոնյաները հետագայում, այնուամենայնիվ, հայտնաբերվել ու սպանվել են, սակայն այդ հարցը որևէ առնչություն չունի «թուրքական արդարադատության» հետ:

Որոշ թուրքամետ հեղինակներ փորձում են Թուրքիայի ռազմական տրիբունալի 1919-1921 թթ. իրականացրած դատավարությունները գնահատել իբրև մարդու իրավունքների եվրոպական չափանիշներին հակասող: Այդ գնահատականի թերևս ամենահետևողական հեղինակը ամերիկացի պատմաբան Գյունտեր Լևին է, սակայն վերջինիս աշխատությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանք պարզապես թուրքական պաշտոնական գաղափարախոսության և դրա «տեսաբանների»

բառացի կրկնություններն են, չունեն որևէ փաստական հիմք և համոզիչ չեն նաև հեղինակի մասնագիտական ունակությունների տեսանկյունից: Վերջին հանգամանքի վրա իր ուշադրություն է բևեռել նաև ամերիկահայ նշանավոր պատմաբան, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Վահագն Դադրյանը: Մասնավորապես, վերջինս ստույգ փաստերով ոչ միայն հիմնավորել է Գ. Լևինի դիրքորոշումների սնանկությունն ու միտվածությունը, այլև բացահայտել է, որ նա չի տիրապետում առնվազն թուրքերենին, հատկապես, օսմաներենին, թեպետ հղումներ է կատարել այդ լեզվով աշխատությունների: Հիմնավորվել է, որ Գ. Լևին ոչ միայն չի տիրապետում այդ լեզվին, այլև միտումնավոր խեղաթյուրում է անգամ թուրքական սկզբնաղբյուրները՝ փորձելով ավելի համոզիչ դարձնել իր սին գաղափարները⁸: Ընդ որում, Վ. Դադրյանի գնահատականների առնչությամբ միանգամայն իրավացիորեն իրենց համաձայնությունն են հայտնել միջազգային քաղաքագիտության բազմաթիվ ներկայացուցիչներ⁹, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ նա ծնվել և մեծացել է Օսմանյան Թուրքիայում, այնուհետև տևական ժամանակ դասավանդել աշխարհի լավագույն ու բարձր վարկանիշ ունեցող բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում:

Վերը նշված ակնհայտ ուղղորդված հեղինակին «մտահոգել է» այն, որ նախաքննության ընթացքում կասկածյալները զրկված են եղել պաշտպանների օգնությունից: Մինչդեռ դատավարության արձանագրությունները վկայում են, որ կասկածյալներն ամեն օր ազատ շփումներ են ունեցել միմյանց հետ (հատկապես, զբոսանքի ժամերին) և ունեցել են պաշտպանական միասնական մարտավարություն մշակելու լավագույն հնարավորությունը: Բացի այդ, նրանք պարբերաբար օգտվել են կարճատև արձակուրդներից՝ լքել մեկուսարանները, ինչը նրանց լայն հնարավորություններ է ընձեռել տևական ժամանակ ազատ շփվելու իրենց պաշտպանների հետ: Հղելով Ստամբուլում Մեծ Բրիտանիայի գերագույն հանձնակատար Դը Ռոբե-

ՈՐԻՆԱԿԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՄ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

⁸ Հիշյալ հարցադրումներն առավել հանգամանորեն լուսաբանված են Վ. Դադրյանի հետևյալ աշխատություններում. Dadrian V.N., The Turkish Military Tribunal's Prosecution of the Authors of the Armenian Genocide: Four Major Court-Martial Series, Holocaust and Genocide, 1977, vol. 11, p. 28-59; idem: Armenian Genocide. Court-martial of perpetrators, Encyclopedia of genocide, Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 1999, – 718 էջ:

⁹ Տե՛ս David B. MacDonald, նշված աշխատությունը:

կայի խոսքերը, Գ. Լևին փորձել է պնդել, որ անգամ «պատվիրատու» պետություններն են դժգոհել դատավարությունից: Իրականում վերջիններս դժգոհություններ հայտնել են, սակայն նա հարկ չի համարել հստակեցնել, որ դա պայմանավորված է եղել կասկածյալների նկատմամբ թուրքական իշխանությունների բացահայտ հովանավորչությամբ: Օրինակ, Թուրքիային առաջարկվել է հաշվի առնել դատավարության միջազգային բնույթը և դատարանի կազմում ընդգրկել այլ պետությունների ներկայացուցիչների, սակայն այդ և նմանաբնույթ բոլոր այլ առաջարկությունները կտրականապես մերժվել են, ինչն իրավամբ դժգոհություն է հարուցել: Այսպիսով, Գ. Լևին փորձել է պարզունակ խորամանկության դիմել և որպես իր պնդումների հիմնավորում հատվածաբար հղումներ է կատարել այլ, արդեն իբրև «հավաստի» սկզբնաղբյուրներին:

Ինչ է եղել իրականում՝ ըստ հավաստի փաստաթղթերի. տեսնելով ակնհայտ կողմնակալության դրսևորումները, անգլիական հրամանատարությունը երիտթուրքերի առաջնորդների և նախարարների գործով 1919 թ. ապրիլի 27-ին սկսված դատավարությամբ անցնող թվով 77 կալանավորների ստիպված տեղափոխել է Մալթա, որտեղ դատավարությունը շարունակվել է մինչև 1919 թ. հունիսի 26-ը (այս առանցքային գործով *մեղադրական* դատավճիռն արձակվել է 1919 թ. հուլիսի 5-ին):

Կեղծ դատողություններն այլազգի հեղինակների շուրթերից հնչեցնելը պարզապես հետապնդում է դրանց արտաքինապես առավել հավաստիության պատրանք հաղորդելու նպատակ: Այս կտրվածքով այնքան էլ համամիտ չեմ այն հեղինակների հետ, որոնք գտնում են, թե իբր հրեա հետազոտողները կանխակալ դիրքորոշում ունեն և ամեն գնով փորձում են Հոլոքոստի նշանակությունը չնսեմացնել Հայոց ցեղասպանության ճանաչման փաստով¹⁰: Մյուս կողմից՝ այդ դատավարություններում, հասկանալի պատճառներով, դուրս-իսկ որևէ ողջամիտ միջոց չի ձեռնարկվել տուժողների (բացառությամբ՝ Անտանտի պետություններից գերեվարված զինվորների) շահերի պաշտպա-

նության համար: Բնորոշ է այն, որ դատավարությանը մասնակցած սակավաթիվ հայ փաստաբանների բոլոր միջնորդությունները մերժվել են¹¹:

Արտաքին ճնշումների իսպառ բացակայության մասին են խոսում նաև այն փաստերը, որ բոլոր այն անձինք, ովքեր այս կամ այն պատճառով չեն հասցրել փախուստի դիմել, ստացել են զանգվածային բնաջնջումների համար ակնհայտ անհամաչափ, խորհրդանշական պատիժներ: Խիստ սահմանափակ դեպքերում է սահմանվել 10-15 տարվա ազատազրկում: Այսպես, օրինակ, երիտթուրքերի կուսակցության Խարբերդի տեղական կոմիտեի քարտուղար Ռեսնելի Նազիմը մի քանի տասնյակ մարդկանց սպանությունը, գույքի զանգվածային հափշտակությունը և բռնաբարությունները կազմակերպելու համար դատապարտվել է 15 տարվա տաժանակիր աշխատանքի: Ընդ որում, պատժվածները հիմնականում «չեն հասցրել» կրել իրենց պատիժները՝ ազատ արձակվելով անգամ մինչև 1923 թ. համաներման ակտը: Իսկ եթե հավելենք, որ դատավճիռներ արձակած բոլոր դատավորներն արդեն 1930-31 թթ. գնդակահարվել են, պատկերն ամբողջական կդառնա:

Ինչևէ, կան դատավճիռներ, սակայն չեն պահպանվել դրանց արժանահավատությունը հավաստող արխիվային փաստաթղթերը: Ընդ որում, թուրքական կողմն ու դրանց համակիրները պնդում են, որ փաստաթղթերի ոչնչացման հարցում, ինչպես նշվեց, մեղավոր են հենց հայերը: Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ այդ փաստաթղթերի, այսպես կոչված, հափշտակելու փաստը ոչ միայն չպետք է քննարկման հատուկ նյութ լինի՝ իր ակնհայտ անհեթեթություն լինելու պատճառով, այլև գլխավորապես այն պատճառով, որ որևէ իրավական նշանակություն ու արժեք չունի: Վերջին հաշվով, խոսքը դատական ատյաններում սահմանված կարգով հետազոտված ապացույցների մասին է, որոնց գերակշիռ մասը, այդ թվում դատավարությունների արձանագրությունները հանգամանորեն արտացոլվել են թուրքական մամուլում: Իսկ եթե դրանք հետագայում կորսվել

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 145-151:

¹¹ Տե՛ս Akçam T., *From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide*, London, New York, 2004, էջ 270:

են, ապա դա զուտ տեխնիկական բնույթ կրող հարց է: Կան դրանք, թե՛ ոչ, այս հարցի պատասխանը որևէ աղերս չունի կայացված և սահմանված կարգով երբևէ չբեկանված դատական ակտերի իրավաչափության հետ:

Մեկ կարևոր հարցադրում ևս. եթե թուրքական կողմն արդեն երկու տարի անց, եկել է այն համոզման, որ դատավարություններում քննարկման նյութ դարձած փաստաթղթերի պաշտոնական բնօրինակները, վկաների ու կասկածյալների ցուցմունքների արձանագրությունները և այլ ապացույցները իբր բավարար չափով հավատ չեն ներշնչում, ապա կարող էր անդրադառնալ կայացած դատական ակտերին և նախաձեռնել դրանց բեկանման գործընթաց, մինչդեռ, ինչպես արդեն նկատեցինք, 1923 թ. ընդունվել է համաներում հայտարարելու մասին օրենք, որով ոչ միայն չի հերքվել դատական ակտերով արձանագրված փաստերը, այլև, հաշվի առնելով «միջազգային բարենպաստ իրավիճակը», հապճեպ նախաձեռնել են պատժված անձանց սուկ պատիժը կրելուց ազատելու գործընթաց: Հավելենք նաև, որ մահապատժի դատապարտված բոլոր անձինք, որոնք հետագայում հերոսացվել են անգամ հանրակրթական դասագրքերի կտրվածքով, և ներկայացվում են որպես Թուրքիայի ազատության և անկախության համար զոհված նահատակներ, դատական որևէ ակտով չեն արդարացվել¹²:

Վերջին քաղաքական զարգացումները մեկ անգամ ևս հաստատում են, որ թուրքական կողմը հիշյալ դատավճիռներին վերաբերվում է այնպես, ինչպես Ալիև կրտսերը՝ ռամիլ սաֆարովի նկատմամբ Հունգարիայի դատավճիռի հետ. միանշանակ հերոսացվել ու շարունակում են հերոսացվել իրենց ազգային դատական ատյանների կողմից մահապատժի դատապարտված անձինք, հիմքում ունենալով այնպիսի լկտի ու սնանկ պատճառաբանություններ, որպիսիք մեր օրերում պաշտպանվում են իրենց անաչառ հետազոտող հռչակած լիհնների, պրոխանովների, գեյդար ջեմալների կողմից: Խորհրդային իշխանության փլուզումից հետո Էնվերի աճյունը 1996 թ. փոխադրվել է Թուրքիա՝ նախագահ Սուլեյման Դեմիրելիի

խնդրանքով: Այդ ոճրագործների անուններով Թուրքիայում կարելի է հանդիպել բազմաթիվ բնակավայրերի, ուսումնական հաստատությունների և այլն: Թուրքական կողմը պարզապես ձգտում է անտեսել իր ազգային դատական ատյանների կողմից շուրջ 100 տարի առաջ կայացված դատական ակտերը:

Ինչ վերաբերում է արտասահմանյան երկրների խորհրդարաններին, ապա, ցավոք, այդ հարցում դեռևս չի ձևավորվել դատական ակտերով ղեկավարվելու անհրաժեշտ փորձ ու պրակտիկա՝ սույն հոդվածի սկզբնամասում բերված պատճառաբանություններով հանդերձ: Անգամ Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած բազմաթիվ պետություններ հիմնվել են միայն պատմական փաստերի վրա, մինչդեռ իրավական տեսանկյունից արժեր առաջին հերթին հիմքում դնել դատական ակտերը: Կարևոր է նաև այն հարցադրումը, թե ի՞նչ չափով և ի՞նչ իրավական եզրույթներով են նշված դատական ակտերն անդրադարձել Հայոց ցեղասպանության փաստին, ինչպես են «բացատրել» զանգվածային սպանությունների պատճառները և այլն:

Հիշյալ դատական գործընթացներին նպաստել է Թուրքիայի ներքաղաքական բարդ իրավիճակը. մասնավորապես նոր ձևավորված կառավարությունը դրանով փորձել է ավելի ամրապնդել իր դիրքերը՝ միաժամանակ արտաքին աշխարհում անհրաժեշտ հեղինակության պատրանք և միջազգային հանրությունում հնարավորինս արագ ինտեգրվելու հիմքեր ստեղծել: Հետպատերազմյան ժամանակաշրջանում իշխանության եկած նոր քաղաքական ուժերը փորձում էին ոչ թե պարզապես ամեն գնով ընդգծել նախորդ իշխանությունների հանցավոր բնույթը, այլ տեսանելի դարձնել այն, որ նրանց իրականացրած անհեռատես քաղաքականությունը շահեկան չի եղել հենց Թուրքիայի համար: Խնդիրը միայն զանգվածային բնաջնջումները չեն, այլև այն, որ օսմանյան իշխանությունները, տարվելով ցեղասպանության անհեռանկար գործով, հիմնական ուժերը ուղղել են բացառապես այդ ոճրագործությունների իրականացման վրա, ինչի արդյունքում կրել են խայտառակ պարտություն, դրանից բխող բազ-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՄ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹² Տե՛ս Барцеров Ю.Г., նշվ. աշխ., էջ 89:

մաթիվ հետևանքներով. Օսմանյան Թուրքիայի տարածքների էական կորուստ, նյութական ու բնակչության ոչնչացում և այլն:

Կարևոր է ընդգծել, որ դատավճիռներում արտացոլված իրավական գնահատականները համապատասխանում են ցեղասպանության հանցակազմին, սակայն այդ եզրույթը հասկանալի պատճառներով չի օգտագործվել: Այսպես, արդեն 1919 թ. մայիսի 3-ին գլխավոր դատախազը դատարան է ներկայացրել փաստեր, որոնք վկայել են այն մասին, որ հայ բնակչության զանգվածային սպանությունները հիմնականում իրականացվել են խիստ կազմակերպված: Ավելին, դատարանում միանշանակ հերքվել է պաշտպանական կողմի այն դիրքորոշումը, թե իբր հայ բնակչության, այսպես կոչված, վերաբնակեցումները բխել են ռազմական գործողությունների անհրաժեշտությունից: Ապացուցված է համարվել այն, որ դրանք եղել են բռնի տեղահանություններ և նույնպես համարվել եղանակով ազգությամբ հայ մարդկանց ոչնչացման յուրահատուկ կազմակերպված միջոց, իսկ եղանակն ինքնին դիտվել է մի կողմից, որպես հնարավոր դիմադրությունը բացառելու, մյուս կողմից՝ միջազգային հանրությանը շփոթության մեջ գցելու «լավագույն» հնարք: Նկատենք, որ այս գնահատականների հիմքում դրված են թուրք պաշտոնյաների խոստովանական ցուցմունքները:

Ընդ որում, բացառապես էթնիկական հատկանիշով զանգվածային սպանությունների իրական ծրագրերը թաքցնելու նպատակով, ըստ վերը նշված դատական ակտերի, ինչպես նաև մեղադրական դատավճիռների, պարբերաբար տրվել են գրավոր ու բանավոր «գաղտնի» հրահանգներ: Բնականաբար, բոլոր գրավոր փաստաթղթերը ենթակա են եղել ոչնչացման, սակայն դրանց մի մասը պահպանվել է ու հետագայում ուսումնասիրվել դատարանում:

Այսպիսով, բազմաթիվ երկրների խորհրդարաններ, իսկ Ֆրանսիայի պարագայում՝ սահմանադրական վերահսկողություն իրականացնող մարմինը՝ Սահմանադրական խորհուրդը, իրավաչափ չեն համարում օրենսդիր մարմնի կողմից Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելը, պատճառաբանելով, որ այդպիսի քաղաքական որոշման հիմքում պետք է լինի հա-

մապատասխան դատական ակտ: Ավելին, ինչպես արդեն նկատեցինք, թուրքական կողմն արել է ամեն ինչ, որպեսզի վերը նշված դատավճիռները լայն քննարկման նյութ չդառնան, պարզապես չհայտնվեն տեսադաշտում՝ փորձելով միջազգային հանրության ուշադրությունից հեռու պահել այն իրողությունը, որ հենց իր ազգային դատական ատյաններն են անցյալ դարասկզբին դատապարտել հայերի ոճրագործությունը: Եվ բավական է, որ որևէ հետազոտող փորձի այդ թեման արդիականացնել, անմիջապես գործի է դրվում Գ. Լևիի նման հերքողներին կանաչ ճանապարհ հարթելու մեթոդաբանությունը:

Սակայն եթե զուտ գիտական չափանիշներով հիշյալ դատավճիռները դեռ կարող են հետազոտման նյութ լինել, ապա նույնը չի կարելի ասել իշխանության այս կամ այն ճյուղը ներկայացնող մարմնի գործունեության դեպքում: Յավոք, նշված զգուշավորությունը մեծ մասամբ պայմանավորված է արտաքին քաղաքականության գործոններով, իսկ մասամբ՝ ոչ բավարար իրազեկվածությամբ, ինչին արդեն անդրադարձանք: Վերջին հաշվով, Հայոց ցեղասպանության փաստն արձանագրվել է նաև Ռուանդայի ցեղասպանության գործով միջազգային դատարանի 2012 թ. դատավճռով (այս գործով դատարանը կայացրել է մի շարք դատավճիռներ), մասնավորապես այս դատական ակտը, անդրադառնալով ցեղասպանության, այդ թվում՝ Ռուանդայում արձանագրված նույնաբնույթ դեպքերի պատճառներին, ևս փաստել է, որ միջազգային հանրությունը համարժեք հետևություններ չի արել Հայոց ցեղասպանության փաստից, ինչը նպաստել է համանման երևույթների տարածմանը:

Այսպիսով, Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հիմնախնդրի և այդ կապակցությամբ խոսքի ու արտահայտվելու ազատության իբր թե անհիմն սահմանափակման հարցադրումներին սպառիչ պատասխաններ տալու նկատառումով, նպատակահարմար ենք համարում որպես ելակետ ընդունել հետևյալ եզրահանգումները՝

ա) Հայոց ցեղասպանությունը, փաստորեն հիմնավորվել ու ճանաչվել է թուրքական դատական ատյանների կողմից 1919-1921 թթ. իրականացված դատավարությունների արդյուն-

քով կայացված դատավճիռներով: Վերջիններս օրինական ուժի մեջ են մտել և երբևէ չեն բեկանվել,

բ) Հայոց ցեղասպանության իրավական գնահատականը տրված է նաև Ռուանդայի ցեղասպանության գործով միջազգային դատարանի 2012 թ. դատավճռով,

գ) իրավական որևէ արժեք չունի այն փաստարկը, որ իբր դատաքննության փուլում հետազոտված բոլոր ապացույցները հետագայում հափշտակվել ու ոչնչացվել են հայերի կողմից, քանզի դրանք արդեն իսկ հետազոտվել և իրավական գնահատման նյութ են դարձել իրավասու դատական ատյանների կողմից,

դ) դատական ակտերով Հայոց ցեղասպանության ճանաչման փաստը հարկ է դնել ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հայրենական դիվանագիտության հիմքում,

ե) նպատակահարմար է նախաձեռնել դատական ակտերից բխող Թուրքիայի պետության պատասխանատվության հարցը՝ նախապես հանգամանորեն մշակելով բոլոր հնարավոր տարբերակներն ու իրավական հետևանքները: Վերջին եզրահանգման առնչությամբ, հաշվի առնելով Երևանի Պետական համալսարանի գիտական ներուժը, առաջարկում ենք նախաձեռնել գիտա-հետազոտական կենտրոն, որը կոչված կլինի սեղմ ժամկետում համակողմանիորեն հետազոտելու Հայոց ցեղասպանության իրավական հիմքերին և պատասխանատվության նախապայմաններին առնչվող հարցադրումները և հանրության դատին հանձնելու հիշյալ ոլորտում պետական քաղաքականության ամբողջական հայեցակարգ:

Ամփոփելով Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման իրավական կողմերը, գտնում ենք նպատակահարմար, որ այդ առնչությամբ նախորդ դարասկզբի դատավարությունները լայն շրջանառության մեջ դնելու և հայրենական դիվանագիտության համար որպես կարևոր խաղաքարտ օգտագործելու անհրաժեշտությունն ունի նաև զուտ գործնական նշանակություն՝ անհատ քաղաքացիների տարրական գույքային իրավունքները պատշապանելու տեսանկյունից: Ինչպիսիք այն է, որ միջազգային ապահովագրական ընկերությունները, որոնք շուրջ հինգ-վեց տարի առաջ նախաձեռնել էին Թուրքիայում Հայոց ցեղասպանության ընթացքում զոհված, ինչպես նաև հարկադրաբար գաղթած ազգությամբ հայ անձանց ապահովագրական վճարները նրանց ժառանգներին հատկացնելու գործընթացը, ակնհայտ անհիմն պատճառաբանություններով սոսկ թուրքական լոբինգի ազդեցությամբ կտրուկ դադարեցրել են վճարումները: Ընդ որում, ԱՄՆ-ում «Աքսա» ապահովագրական ընկերության կողմից վճարումները դադարեցվել են այդ երկրի դատական ատյանների անհիմն միջամտությամբ: Այսինքն, կարող ենք արձանագրել, որ անգամ դատական ատյաններում է փորձ արվում անտեսել մեկ այլ երկրի դատական ատյանի կողմից կայացած և օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը:

Հիշյալ դատավճիռները կարող են էական նշանակություն ունենալ նաև եկեղեցապատկան պատմամշակութային արժեքներին պատճառված վնասները վերականգնելու տեսանկյունից:

GEVORG DANIELYAN

Head of the Department of Constitutional Law
of the Faculty of Law of Yerevan State University,
President of the Centre of Constitutional Law,
PhD in Laws, Professor

**INTERRELATION BETWEEN THE TERMS
“ARMENIAN CRIME” AND “GENOCIDE”**

“Armenian crime” term often raises some undue controversies; by the way most of the opponents of this term have the viewpoint that it is rather preferable to use the term “genocide” because the latter has accented legal value, importance and more adequately reflects the essence of mass massacre of Armenians in late 19th century and in the early 20th century. In principle the abovementioned judgments on the term “genocide” are not vulnerable; no one can put forward a position with grounded arguments according to which the term which has been enshrined by international legal act can be arbitrarily replaced with another term. Anyway there are a number of factors having purely legal value, which do not overshadow the idea of genocide but anyway do not exclude the legal possibility and even necessity of using other terms in the context of specific events.

In fact the term “Armenian crime” and other similar terms such as “holocaust” are synonymous to the term “genocide” and have the same legal value and importance; they are just conditional terms formed historically, to which has promoted the absence of the necessary term for equal legal reflection of genocide. It is not accidental that after the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (hereinafter Convention) adopted in December 1948 no conditional name of any case of genocide recognized by degrees of jurisdiction has been reserved.

The fact, that the term “Armenian crime” does not overshadow at all the legal value of Armenian genocide events, is grounded with a number of arguments, and from the viewpoint of referring to those arguments the following questions should be put forward:

- “Which are the bases for officially recog-

nizing the facts of Armenian genocide, what kind of nature do they have?”

- “Can the canons of Convention be spread on the offences happened before that?”
- “Does the official use of the term “Armenian crime” hinder the process of condemnation of Armenian genocide?”
- “What kinds of revisions are necessary in the process of international recognition of Armenian Crime from the perspective of Foreign Policy and so on?”

There are also other questions that principally have some actuality, but to some extent they refer to the abovementioned questions and we consider them not to be materials for independent scientific research.

First let us touch upon the grounds of the official recognition of Armenian genocide. Just lately the arguments concerning the questions of condemnation, international recognition of Armenian genocide were solely limited with results of historical research, which was extremely beneficial for Turkish propaganda. Moreover such methodology of dealing with main issues and generally the agenda of the choice of key issues were somehow dictated by Turkish propaganda, because it solely effused from their interests of falsifying and referring to obvious facts with limited aspects. Peculiar is the fact that even in our days the president of Turkey R. Erdogan constantly makes excuses that they are ready to create a commission of historians, who will be provided with archival documents with expectation of giving “equitable” historical assessment of events.

It should be noticed that Turkey has officially informed beforehand that in yet unknown circumstances from the archives have been disappeared the materials of the cases, which had

been filed and examined regarding the mentioned events. But it is not as distressing as the fact that in the circumstance of availability of verdicts dedicated to the condemnation of famous party leaders and state figures for concrete offences, attempts are made for initiating unproductive debates on the level of commissions of historians and naturally in the future also in other platforms. In this phase local authorities, politicians and historians do not give tribute to those “attractive” initiatives, but a few years ago some politicians had expressed willingness for getting involved in the composition of the commission.

Moreover the Turkish propaganda presents the idea of joint commissions in such viewpoint that mostly they were aimed for “reconciliation”, hence it is not civilized to perceive each other as “age old enemies”. In other words they present it in a way that the party which does not accept the idea of joint commissions is labeled as the one “disseminating intolerance and enmity”.

It should be also added that the idea of creating such commissions at least pursues a certain accented goal of removing the facts of Armenian crime from legal dimension to historical-political dimension and at the same time freezing the processes of recognition of the fact of Armenian crime by the international community, which unfortunately is partially managed.

From the moment when separate countries (Switzerland, France, Slovakia, Italy and etc.), within the context of condemnation of Armenian genocide, tried to approach the issue according to the requirements of criminal liability, Turkish authorities resorted to unprecedented political pressures, because of which we could have success not in all counties. In case of Switzerland the state was obliged in 2013 to represent before the European Court of Human Rights with the status of a respondent. By the way according to unequivocal opinion of specialists this international authoritative degree of jurisdiction could not overcome the challenge, gave tribute to political speculations, and as a consequence the judicial act adopted by

the Court was appealed on December 17, 2013 and currently is in review stage.

When talking about verdicts first of all we mean those judicial acts adopted from 1919 to 1921 by the national Turkish Courts, according to which the ruling party of Young Turks- the “Ittihad”, Turkish ranking soldiers, state figures and party leaders and other officials have been condemned for organizing and realizing massacres conditioned by ethnic feature, also for forced displacements with the same purpose. For the first time a formal response to the mentioned judicial acts was made on January 25, 2015 in the Pan-Armenian declaration on 100th anniversary of the Armenian Genocide of the President of the Republic of Armenia: “also considering the 1919-1921 verdicts of the courts-martial of the Ottoman Empire on that grave crime perpetrated “against the law and humanity” as a legal assessment of the fact”¹. So starting from now the domestic official policy should consider also the abovementioned verdicts as a landmark for legal grounds of condemnation of Armenian genocide. I think this will give new substantial impetus to the developments.

Concerning judicial acts many people are inclined to the viewpoint, that current issue is anchored on the basis of a purely psychological factor, according to which, for a long time just in the context of the policy of denial of Turkey, a belief has been formed that it is pointless to expect any demonstration of fairness and justice from the Turkish side that has adopted forgery as a permanent lever of policy². But let us notice that the adoption of verdicts on condemning mass destructions by Turkish Courts has not been dictated at all by their inclinations to establishment of justice, they have generally been conditioned by a number of international and internal impulses of that country, which have brought to life that processes in that historical period of time³.

The fact, that those factors have been dictated only by that historical condition and they do not describe at all the essence of Turkish policy, is proved with even the fact that already on March

ՈՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹ See the declaration in the official website of the President of the Republic of Armenia www.president.am
² See David B. MacDonald, Identity Politics in the Age of Genocide. The Holocaust and Historical Representation, Routledge, 2008, pg. 31-39.
³ See Барсегов Ю. Г., Геноцид армян- преступление по международным правам. –XXI Век-Согласие, М., 2000, pg. 111-112.

31, 1923, that means only two years after the trial, amnesty was declared in Turkey, as a result of which all the malefactors who were condemned by the military and other general jurisdiction courts of Turkey were released⁴.

Without any doubt the mentioned judicial processes are far away from being considered to be in line with totally legitimate and international principles, but it is noteworthy that Turkish policy is based on the ambitions of totally denying the facts having been recorded in even such judicial acts. For recording each fact of genocide, generally for qualifying any action as an offence a condemnatory judicial act is unconditionally needed. This is an indisputable principle, which has been fixed in numerous international legal documents and has been recognized by national legal systems. By the way the provisions fixed by the sixth article of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms have crucial importance from this viewpoint and these provisions have made this issue a material of settlement from the viewpoint of protection of human rights⁵.

Touching upon this issue the documents of international right make this question a subject of discussion generally from the viewpoint of protection of human rights: in this case the principle of presumption of innocence is emphasized. The analysis shows that in general exactly this circumstance has distracted the processes of recognition of Armenian genocide because erroneously dominated the viewpoint according to which the presumption of innocence is breached by recognizing the action as a crime.

As long as the process of recognition of Armenian genocide was limited by just legal recognition or announcement of political assessment by any legislative body of this or that country, no legal importance was given to them; they did not become documents causing legal consequence, and the response was solely limited within political context. In this case the maximum that could happen was

that somehow they reduced Turkey's international rating and indirectly caused ambiguous responsibility of admitting the fact of Armenian genocide by that country. Without any doubt even these kinds of developments could not leave Turkish side indifferent, which has always sought to deny Armenian genocide by behavior which was consistent and not discriminating among means.

But when concerning the Holocaust the process of defining criminal liability for denying it, gained response from some European countries also within the context of Armenian genocide, not only the platform of political debates but also the legal value of actual arguments changed immediately. It became clear that the perspective of recognizing Armenian genocide by "classical ways", moreover defining criminal liability for denying or lessening its significance was very vulnerable.

The recent developments including local state policy serve as evidence that both the scope of questions and the sides of their examination have been advantageously radically revised. Surely Turkey's propaganda tries to exclude those developments, new questions in the discussion palette, but it is obviously a failed attempt.

From the viewpoint of scientific-practical examination interesting developments were registered within the context of adopting a decision on February 28, 2012 by the constitutional Council of France concerning the constitutionalism of the law on defining criminal liability for denying Armenian crime by the parliament of France. By that decision the mentioned degree of jurisdiction has found that the definition of criminal liability for denying genocides is an unconstitutional encroachment towards the freedom of speech and expression. Five points of that decision (it consists of only 6 points) are just the descriptions of the circumstances of the case and only in the sixth point the abovementioned conclusion is presented without any adequate analysis and grounded legal positions⁶. At the same time it has been recorded

⁴ See Dadrian V. N. Genocide as a problem of National and International Law: the World War I Armenian case, its contemporary legal ramifications, *Yale Journal of International Law*, vol. 14, N 2. (Summer 1989), pg. 313-314

⁵ See Оганесян В. А., Принципы уголовного правосудия в международном праве. Эволюция и особенности имплементации/ В. А. Оганесян, *NOTA BENE*, 2011, pg 85.

⁶ See <http://www.hayweb.ru/news/diaspora/1113-koordinacionnyy-sovet-armyanskih-organizaciy-francii-osudil-reshenie-konstitucionnogo-soveta.html>

that the denial of any action could not be recognized as an offence by the decision of the parliament until there is not any relevant verdict for qualifying the action as an offence.

It is obvious that in this case the abovementioned verdicts have not been presented to the constitutional Council; otherwise the mentioned degree of jurisdiction could not deny the circumstance that the fact of offence was confirmed by judicial acts.

Now let us touch upon the factors that have been predetermined by Turkish judicial processes. Judging by Armenophobic policy of Turkey the latter could barely try to bring to liability the organizers and implementers of the genocide by its own initiative. Many researchers claim that the superpowers having won in the First World War have had their crucial role in this question. The mentioned question has inevitably and already naturally become the target of another fabrication of Turkish propaganda. According to Turkish sources after Mudros conciliation agreement Turkey started the mentioned trials allegedly under compulsion, but was deprived of the minimal chance of implementing the trial independently and acted solely by the dictation of superpowers⁷. So the starting point is the idea that Turkish authorities did not have real grounds for initiating trials, it was forced by external forces and implemented by their dictation. Of course this is a very attractive commentary for Turkish ideology and for making it more trustworthy it is mentioned that all the evidences examined by the trial (official originals of commands, telegrams, letters on extermination of Armenians, Greeks, Assyrians, Kurds and other national minorities) have been deliberately destroyed by Armenians.

Whatever concerns so called pressures of superpowers the study of available documents serves as evidence that in general they demanded to start trials for the crimes committed towards their soldiers captured by Turkey and whatever concerns the extermination of Armenians and other national minorities, then it has been presented as an additional secondary issue. By the way initially Great Britain put forth the issue of

subjecting to liability the persons who had committed crimes towards solely British soldiers and only later on agreed to use also the issue of the organizers of genocide as a material of examination.

Concerning the mass destruction of Armenians unfortunately USA, Great Britain, Russia and France have solely been satisfied with the declarations condemning the known events. Particularly on May 24, 1915 the three states- Great Britain, Russia and France adopted a declaration condemning the offences directed by Turkey “*against humanity and civilization*”. But it is worth mentioning that in that declarations the mentioned states have unequivocally recognized those events as mass destructions conditioned by ethnic feature.

Anyway an extremely important reservation effuses from the declaration: the recognition of genocide by international treaties as yet an independent crime, committing murders by ethnic features by international customary standards in international legal documents have already been qualified as offences directed “*against humanity and civilization*”. From this viewpoint it is not already crucial historically with what conditional name the offence directed against concretely this or that humanity becomes famous, by its essence it has been qualified as an offence directed against humanity, which by the features of its content has just later on been qualified with new term “genocide”.

Presently the question of the consistency of the superpowers towards the issue of performing the mentioned trials has gained modernity. There has been consistency, but it has had a completely different tendency. First before the beginning of the trial, moreover before the initiation of pre-trial proceeding by the direct assistance of those superpowers all the ranking officials towards whom there was a possible “threat” of defining death penalty, have freely left Turkey. It is not accidental that Talat, Enver, Djemal and Nazim: the ideologists and direct organizers of Armenian genocide have hurriedly escaped by a German ship. After this already the Soviet Russia and others have made various suggestions to these

ՈՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

⁷ See Lewy G., Revising the Armenian Genocide, Middle East Quarterly, Fall 2005, pg. 3-12:

people for eager cooperation. Peculiar is the fact that being under persecution and remotely being sentenced to death penalty Enver already takes a responsible position in the Ministry of Foreign Affairs of Russia. It is another matter that later on those figures also deceive the powers of Soviet Russia and by abusing their trust they try to realize their familiar ideas of Pan-Turkism.

By the way the Special Services of the mentioned states have taken care for their maximal protection; they have even provided those people with forged passports and names given by the authorized state bodies. For example Enver acted in Germany with “Ali-Bey” pseudonym. How can we talk about the dictation of superpowers when the initiative of keeping the main malefactors away from their punishments and of cooperating with them belonged to them? Moreover in Turkish army numerous ranked officials were of German or British nationality. In such condition it will be more legitimate to talk about the creation of an illusion and not about the real concern of international superpowers.

It is well known that all Turkish officials who were under persecution and were sentenced to death penalty anyway were found and were killed, but this issue does not have any connection with “Turkish jurisdiction”.

Some Turkish authors try to assess the 1919-1921 dated trials of the military tribunal of Turkey as contradictory to European standards of human rights. Probably the most consistent author of this assessment is the American historian Gunter Levin, but the study of the latter’s works shows that they are just the verbatim repetitions of Turkish official ideology and its “theorists” and they do not have any factual ground and also are not convincing from the viewpoint of professional abilities of the author. Vahagn Dadryan, the foreign member of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, the prominent Armenian American historian also has focused his attention on the last fact. Specifically he has not only sub-

stantiated with accurate facts the bankruptcy and predisposition of G. Levin’s positions, but has also revealed that he even does not know Turkish language, especially Ottoman Turkish language but has made references of works in that language. Dadryan has substantiated that G. Levin not only does not know the language but also deliberately distorts even Turkish sources trying to make his false ideas more convincing⁸. By the way numerous representatives of international political science have absolutely correctly expressed their consent concerning V. Dadryan’s assessments⁹ on the basis of the circumstance that he was born and grew in Ottoman Turkey and then for a long time taught in the best higher education institutions of the world having high rating.

The aforementioned obviously directed author was “concerned about” the fact that during the preliminary investigation the suspects were deprived of the assistance of defense attorneys. While the protocols of trial serve as evidence that every day the suspects had free communication with each other (especially during walk hours) and had the best opportunity for developing a unified defense strategy. Besides they regularly had short vacations and left their isolation wards which provided them a big opportunity of communicating with their defense attorneys for a long time. Citing the words of De Robeca- the High Commissioner of Great Britain in Istanbul, G. Levin tried to claim, that even the “client” states complained of the trial. Actually those states complained, but he did not consider it necessary to clarify that it was conditioned by obvious protectionism of Turkish powers towards the suspects. For example it was suggested to Turkey to take into consideration the international character of trial and to involve representatives of other countries into the composition of the Court, but this suggestion and many similar suggestions were categorically rejected, which obviously caused discontent. So G. Levin tried simply to circumvent and as a substantiation of his claims made citations partially to other so called “trustworthy” sources.

⁸ The mentioned questions are more thoroughly commented in the following works of V. Dadryan: Dadrian V. N., The Turkish Military Tribunal’s Prosecution of the Authors of the Armenian Genocide: Four Major Court-Martial Series, Holocaust and Genocide, 1977, vol. 11, p. 28-59; idem: Armenian Genocide. Court-Martial of perpetrators, Encyclopedia of genocide, Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 1999, -718 pg.

⁹ See David B. MacDonald, mentioned work.

What did happen actually according to reliable documents? Seeing the manifestations of obvious bias the English command had to remove 77 detainees by the passing trial having started on April 27, 1919 by the case of leaders and ministers of Young Turks to Malta, where the trial continued till June 26, 1919 (by this important case the verdict of guilty was issued on July 5, 1919).

The announcement of false judgments in the words of foreign authors simply has a purpose of externally giving an illusion of more veracity to those words. Within this issue I do not agree with the authors who find that Jewish researchers have supposedly biased position and they try their best not to overshadow the significance of Holocaust with the fact of recognition of Armenian genocide¹⁰. On the other hand during those trials no reasonable measures were taken for the protection of the interests of the injured persons (with the exception of soldiers captured from the allied states) for understandable reasons. Peculiar is the fact that all the motions of few Armenian advocates, who participated in the trial, were rejected¹¹.

The facts that all the people who did not manage to escape because of some reason, received obviously disproportionate and symbolic punishments for mass destructions, again shows the complete absence of external pressures. In extremely limited cases imprisonment for the term of 10-15 years was defined. For example Resnel Nazim- the secretary of Kharberd local committee of the party of Young Turks was sentenced to 15 years of hard labor for organizing the murder of several dozens of people, massive theft of property and rapes. By the way the punished people even “did not manage” to bear their punishments being released even before 1923 dated act of amnesty. And if we add that the judges who had issued the verdicts were already shot on 1930-31, the image would be complete.

Anyway, the verdicts are available, but the archival documents that would confirm their trustworthiness have not been kept. By the way the Turkish side and its proponents claim that Armenians are guilty for the fact that the documents

have been destroyed. It is worth mentioning that it is not only unnecessary to consider the so called fact of gripping the documents as a special subject of discussion because of its complete absurdity, but also principally because of not having any legal importance or value. Eventually we are talking about the evidences which were examined in degrees of jurisdiction according to the prescribed order, and the majority of those evidences including the protocols of the trials were thoroughly reflected in the Turkish Press. And in case they were lost, then it is an issue having purely technical nature. Are they available or not? The answer of this question does not have any connection with the lawfulness of the judicial acts adopted and never invalidated by the prescribed order.

There is also another important question: if already in two years the Turkish side came to the conviction that the official originals of the documents being under examination in the trials, the protocols of the testimonies of witnesses and suspects and other evidences were not ostensibly reliable, then the Turkish side could refer to the adopted judicial acts and initiate the process of their invalidation, while as we noticed in 1923 they adopted the law on the announcement of amnesty, by which they not only did not reject the facts recorded by the judicial acts but also quickly initiated the process of just relieving the punished persons from their punishment taking into consideration the “international favorable situation”. We also want to add that all the persons sentenced to death penalty who later on were heroized in even school textbooks and were represented as the victims fallen for the freedom and independence of Turkey, were not acquitted by any judicial act¹².

The last political developments prove once more that the Turkish side treats the mentioned verdicts in the same way Aliyev junior treats the verdict of Hungary towards ramil safarov: definitely they have heroized and they continue to heroize the persons who were sentenced to death penalty by the degrees of jurisdiction, having such impudent and bankrupt reasons, that are defended by levins, prokharovs, geydar djemals, who have proclaimed

ՈՐԻՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԹԵՅՈՒՆ, № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՆՎԱԾՈՒՄ

¹⁰ See in the same place, pg 145-151.

¹¹ See Akçam T., From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide, London, New York, 2004, pg. 270.

¹² See Барцеров Ю. Г., mentioned work, pg. 89.

themselves as unbiased researchers. After the collapse of the Soviet Union in 1996 Enver's ashes were taken to Turkey by the request of Suleiman Demirelli. In Turkey one can meet many settlements, educational institutions with the names of those malefactors. The Turkish side just tends to ignore the judicial acts adopted by its degrees of jurisdiction 100 years ago.

Whatever concerns the parliaments of foreign countries unfortunately yet there is no necessary experience and practice formulated for being governed according to the judicial acts together with the reasons presented in the beginning of this article. Even many countries that have recognized Armenian genocide took as bases the historical facts, while from the legal viewpoint it was necessary to use the judicial acts as bases. It is also important how much and by what terms the mentioned judicial acts have reflected on the fact of Armenian genocide, how those judicial acts have "explained" the reasons of mass murders and so on?

The complicated internal political situation of Turkey has contributed to the mentioned judicial processes, particularly by that the newly formulated government has tried to further strengthen its position at the same time to create an illusion of the necessary reputation in the outside world and grounds for quickly integrating in international public. In the post-war period the new political forces that came to power tried not just to emphasize the criminal nature of the previous powers by any means but tried to make visible the fact that their shortsighted policy was not advantageous exactly for Turkey. The problem is not only in mass murders; the thing is that the Ottoman powers being absorbed in the shortsighted action of genocide directed their main strength solely on the realization of that crime, as a result of which they suffered a humiliating defeat with numerous consequences: essential lost of Ottoman Turkey territories, material and population destruction and so on.

It is important to emphasize that the legal assessments reflected in the verdicts comply with the *corpus delicti* of the genocide, but that term has not been used for understandable reasons. So already on May 3, 1919 the prosecutor general presented to the Court some facts which served

as evidence that the mass murders of Armenian population were generally realized in a highly organized way. Moreover the position of the defensive side that the so called resettlements of Armenian population effused from the necessity of military activities has been definitely rejected in the Court. It was considered as proved that those were forced resettlements and also were considered as a uniquely organized way of destroying people of Armenian nationality and the manner was seen as the "best" trick of excluding the possible resistance from one side and misleading the international community from the other side. It is worth mentioning that in the basis of these assessments are the confessional testimonies of Turkish officials.

By the way, according to the aforementioned judicial acts and also verdicts of guilty, "secret" written and oral instructions have been given with the purpose of concealing the real pans of mass murders by exclusively ethnic features. Naturally all the written documents were destroyed but a part of them were kept and later examined in the Court.

So the parliaments of many countries and in case of France the constitutional Council- the body conducting constitutional control do not consider as legitimate to define criminal liability for denying Armenian genocide by the legislative body, reasoning that a relevant judicial act should be in the basis of the such political decision. Moreover as we noticed the Turkish side has done everything in order not to make the abovementioned verdicts a subject of discussion, not to appear in the field of vision, trying to keep away from the attention of international community the fact that at the beginning of the previous century the Turkish national degrees of jurisdiction had condemned the crime against Armenians. And when any researcher tries to modernize this subject, immediately starts to work the methodology of paving the way for the deniers like G. Levi.

But even if the mentioned verdicts can be a material of examination, the same cannot be said in case of the activity of the body presenting this or that power. Unfortunately the mentioned cautiousness is mostly conditioned by external political factors and partially by insufficient awareness, to

● ՕՐԻՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

which we already referred. Eventually the fact of Armenian genocide has been recorded also by 2012 dated verdict of the international court by the case of the Rwandan Genocide (the Court has adopted a number of verdicts by this case), particularly this judicial act referring to genocide, including the reasons of likewise cases recorded in Rwanda, has also stated that the international community has not drawn adequate conclusions from the fact of Armenian genocide which contributed to the spreading of the phenomena of amnesty.

So with the purpose of giving complete answers to the question of the issue of the international recognition of Armenian genocide and on that occasion, to the question of the so called groundless limitation of the freedom of speech and expression we find it appropriate to consider the following conclusions as starting point:

a) In fact Armenian genocide has been grounded and recognized by the verdicts adopted in the result of trials performed from 1919-1921 by the Turkish degrees of jurisdiction. Those verdicts have entered into force and have never been invalidated,

b) The legal assessment of Armenian genocide is given also by 2012 dated verdict of the international court by the case of the Rwandan Genocide,

c) The fact that all the evidences which were examined during the phase of trial, were supposedly later on stolen and destroyed by Armenians, does not have any legal value because they had already been examined and had become material of legal assessment by the authorized degrees of jurisdiction,

d) It is worth to put the fact of recognition of Armenian genocide by judicial acts in the basis of national diplomacy of the international recognition of the genocide,

e) It will be rational to initiate the issue of the liability of the Turkish state resulting from the judicial acts by thoroughly developing in advance all the possible variants and legal consequences. Concerning the last conclusion taking into consideration the scientific potential of Yerevan state University we suggest to initiate a Scientific Research center, which will be aimed at comprehensively examining the questions concerning pre-conditions for liability and the legal grounds of Armenian genocide in short term, and presenting to public judgment a complete concept of state policy in the mentioned sphere.

By summarizing the legal sides of international recognition of Armenian genocide we find it appropriate that concerning it the necessity of putting the trials of the beginning of the previous age into circulation and using them as an important playing card for local diplomacy has also a purely practical importance from the viewpoint of protecting the elementary property rights of citizens. The problem is that international insurance companies which five-six years ago had initiated the process of giving the insurance payments of people of Armenian nationality who died during the Armenian genocide in Turkey as well as forcibly immigrated, to their inheritors, have abruptly stopped the payments by obviously groundless reasoning under the influence of Turkish lobbying. By the way in USA the payments by "Axa" insurance company have been stopped by the groundless intervention of the degrees of jurisdiction of that country. So this means that we can record that even the degrees of jurisdiction try to ignore the verdict that has been adopted and entered into force by the degree of jurisdiction of another country.

The mentioned verdicts can have essential significance from the viewpoint of recovering the damages caused also to historical-cultural values belonging to the church.

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Օսմանյան կայսրության առաջնորդների արարքները բնութագրվում են տարբեր եզրույթներով, ինչպես օրինակ՝ «Հայոց եղեռն»՝ չնայած այն հանգամանքին, որ բազմաթիվ մասնագետներ, իրավաբաններ, նույնիսկ պետություններ ճանաչել են այդ գործողությունները որպես ցեղասպանություն: Իրավական վերլուծության հիման վրա այս հոդվածը ցույց է տալիս, որ ինչպիսի եզրույթ էլ օգտագործվի, դրանից արարքի բովանդակությունը չի կարող փոխվել: Միաժամանակ բերվում է ապացույց՝ հիմնավորելու համար, որ այդ արարքները ցեղասպանություն են: Թուրքական դատարաններում հանցագործների նկատմամբ քննված քրեական գործերը և նրանց դատավճիռները խոսուն են: Հեղինակն այդ դատավճիռների իրավական գնահատականն է տալիս և պնդում, որ Օսմանյան կայսրությունում հայերի՝ որպես էթնիկ խմբի նկատմամբ կատարված արարքները պարունակում են ցեղասպանության՝ որպես միջազգային հանցագործության հանցակազմի տարրեր:

Հոդվածում նաև խոսվում է թուրքական իշխանության տեսակետի մասին, մասնավորապես նշված քրեական գործերում ներառված ապացույցների և արձանագրությունների կորստի վերաբերյալ փաստարկի մասին, ինչպես նաև նրանց այն կարծիքի մասին, որ այս հարցը պետք է պատմաբաններն ուսումնասիրեն: Հեղինակը եզրակացնում է, որ ներկայիս թուրքական քարոզչությունն առնվազն հետապնդում է Հայոց եղեռնի փաստերը՝ իրավական հարթությունից պատմաքաղաքական հարթություն տեղափոխելու և միաժամանակ, միջազգային հանրության կողմից Հայոց եղեռնի փաստի ճանաչման գործընթացները սառեցնելու հստակ ընդգծված նպատակ՝ ի թիվս այլ ձգտումների:

Իրավական վերլուծության հիման վրա հեղինակը հանգում է կարևոր եզրակացությունների, որոնք կարող են ծառայել որպես Հայոց ցեղասպանության դատապարտման իրավական հիմքերի ուղենիշ:

Բանալի բառեր: Հայոց եղեռն, Թուրքիայի 1919-1920 թթ. դատավճիռներ, Ֆրանսիայի սահմանադրական խորհուրդ, պատմագետ Վ.Դադրյան, Էնվեր, Ջեմալ, Նազիմ, Սուլեյման Դեմիրել, 1789 թ. ֆրանսիական հռչակագիր, հոլոքոստ:

ABSTRACT

The actions committed by the leaders of Ottoman Empire are referred through various terms such as “Armenian crime” regardless the fact that many specialists, lawyers, and even states have recognized those actions as genocide. Based on a legal analysis the article shows that whatever term is used, the essence of the actions cannot be changed, and it brings evidence which proves them to be considered as genocide. The criminal cases against the perpetrators heard by Turkish courts and the convictions speak themselves. The author provides legal assessments of those verdicts and argues that the actions committed towards Armenians as ethnic groups in Ottoman Empire complies with the *corpus delicti* of genocide - an international crime as such. The article also speaks about the standpoint of Turkish authority, specifically about their argument on loss of all documents and records of the concerned criminal cases, and the opinion of examining those events by historians. The author concludes that current Turkish propaganda, *inter alia*, at least pursues a certain accented goal of distorting the facts of Armenian crime and removing the issue from legal dimension to historical-political dimension, and at the same time freezing the processes of recognition of the fact of Armenian crime by the international community.

Based on a legal analysis the author reaches important conclusions which may serve as landmark for legal grounds of condemnation of Armenian genocide.

Key words: Armenian crime, 1919-1920 verdicts of Turkey, Constitutional Council of France, historian V. Dadryan, Enver, Djemal, Nazim, Suleyman Demirel, French declaration on 1789, holocaust.

ՎԻԳԵՆ ՔՈՉԱՐՅԱՆ

«Արդարադատության նախարարի տեղակալ
ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ.»

ՀԱՅՈՑ ԳԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՐԱԿՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱ ԺԽՏՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՔՐԵՄԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վերջին շրջանում Հայոց ցեղասպանությանն առնչվող քննարկումների ընթացքում շեշտվում է հիմնահարցին միջազգային իրավունքի դիրքերից անդրադառնալու և խնդրի վերաբերյալ ամբողջական միջազգային իրավական դիրքորոշում մշակելու անհրաժեշտությունը: Ավելին, 2015 թ. հունվարի 29-ին ընդունված Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի համահայկական հռչակագիրը 6-րդ կետը ուղղակի նշում է՝ «Արտահայտում է Հայաստանի և հայ ժողովրդի միասնական կամքը՝ Հայոց ցեղասպանության փաստի համաշխարհային ճանաչման հասնելու և ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման հարցում, ինչի համար մշակում է իրավական պահանջների թղթածրար՝ դիտելով այն անհատական, համայնքային և համազգային իրավունքների և օրինական շահերի վերականգնման գործընթացի մեկնարկ»¹:

Այս հիմնարար խնդրի լուծումը, անշուշտ, պահանջում է ծավալուն և համակարգված աշխատանք, որի ընթացքում պետք է առկա իրավական հնարավորությունները սթափ գնահատվեն, անհրաժեշտ է հաշվի առնել ինչպես ժամանակակից միջազգային իրավական իրողությունները, այնպես էլ պատրաստ լինել գործընթացների զարգացման տարբեր սցենարների: Կարևորելով իրավական դիրքորոշման հստակեցման խնդիրը՝ պետք ընդգծել, որ դա որևէ կերպ չի նսեմացնում Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանը և հետևանքների հաղթահարմանն ուղղված ջանքերը քաղաքական, քարոզչական կամ ժողովրդական դիվանագիտության ոլորտում, այլ հակառակը՝ կոչված է լրացնել և ուժեղացնել մեր դիրքերը այդ կարևոր և վճռորոշ ասպարեզներում:

Այս ենթատեքստում տեղին եմ համարում

անդրադառնալ հայոց ցեղասպանության հետ կապված միջազգային իրավական բնույթի ուրու առանցքային հիմնահարցերին, ինչպես նաև վերջին շրջանում այս ոլորտում տեղի ունեցած կարևոր զարգացումներին:

Ինչպես հայտնի է, հիմնական իրավական ակտը, որը վերաբերում է ցեղասպանությանը, 1948 թվականին ընդունված Ցեղասպանություն հանցագործությունը կանխելու և պատժելու մասին կոնվենցիան է: Նպատակ չունենալով մասնամասն անդրադառնալ նշված փաստաթղթերի բովանդակությանը՝ անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ այդ միջազգային իրավական ակտի և հայոց ցեղասպանության հարաբերակցության խնդիրներին:

Ցեղասպանության հանցագործության կանխման և դրա համար պատժի մասին կոնվենցիան սահմանում է միջազգային ծանրագույն հանցագործությունը՝ ցեղասպանությունը, որի տակ հասկացվում են այս կամ այն ազգային, էթնիկական, ռասայական կամ կրոնական խումբը որպես այդպիսին լրիվ կամ մասնակի ոչնչացնելու մտադրությամբ կատարվող հետևյալ գործողությունները՝ այդպիսի խմբի անդամների սպանությունը, նման խմբի անդամներին լուրջ մարմնական վնասվածքներ պատճառելը, խմբի համար այնպիսի կենսական պայմանների կանխամտածված ստեղծումը, որոնք հաշվարկված են դրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական բնաջնջմանը, այդպիսի խմբում ծնելիության կանխմանն ուղղված միջոցները, երեխաների հարկադրական փոխանցումը մարդկանց մի խմբից մեկ ուրիշին (հ.2): Պատժելի է ցեղասպանությունը, այն կատարելու նպատակով դավադրությունը, հրահրումը, ցեղասպանություն կատարելու փորձը և հանցակցելը (հ.3):²

● ՕՐԻՆԱԿԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹ Տե՛ս՝ <http://www.president.am/hy/press-release/item/2015/01/29/President-Serzh-Sargsyan-visit-Tsitsernakaberd-Genocide/>
² Կոնվենցիայի ամբողջ տեքստը տես՝ http://www.un.org/res/UN%20Treaties/III_1.pdf

Նշենք, որ ցեղասպանության մասին կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների, որոնցում սահմանվում է ցեղասպանության հանցակազմը, կետերը 1915 թվականի թուրքական իշխանությունների կողմից Հայկական հարցի «վերջնական լուծման» ուղղված ոճրագործությունների ուղղակի և իրավաբանորեն հստակեցված նկարագրությունն են, և այս իմաստով հայոց ցեղասպանությունը կարող է ճանաչվել որպես «դասական» ցեղասպանությունը, որը երբևէ տեղի է ունեցել մարդկության պատմության մեջ:

Այս իրողությունը քաջ գիտակցելու հետ մեկտեղ, իրատեսությունը թելադրում է մեզ այնուամենայնիվ հարց տալ՝ ինչքանով է իրավաբանորեն արդարացված 1948 թվականի Ցեղասպանության մասին կոնվենցիայի վկայակոչումը 1915 թվականին տեղի ունեցած իրադարձությունների կապակցությամբ: Հարցն այն է, թե կարող ենք, արդյոք, Ցեղասպանության մասին կոնվենցիային վերագրել ռետրոակտիվ էֆեկտ (հետադարձ ուժ):

Հետազոտությունների արդյունքները թույլ են տալիս պնդել, որ 1948 թ. կոնվենցիայում նկարագրված հանցագործությունը և նրա պատժելիությունը կիրառելի է 1915 թվականի հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ: Այս կարծիքը պայմանավորված է մի շարք փաստարկներով, որոնք հակիրճ կարող են ներկայացվել հետևյալ կերպ:

Ինչպես ցույց է տալիս նշված կոնվենցիայի նախաբանի, ինչպես նաև Նյուրնբերգյան տրիբունալի կանոնադրության³ վերլուծությունը, մինչև այդ փաստաթղթերի ընդունումը միջազգային իրավունքում գոյություն են ունեցել ցեղասպանությունն արգելող և այն կատարելու համար պատասխանատվություն սահմանող սովորույթային միջազգային իրավական նորմեր: Այսինքն՝ 1948 թվականին ընդունված կոնվենցիան ոչ այլ ինչ է, քան մինչև դրա ընդունումն արդեն գոյություն ունեցող միջազգային իրավական նորմերի կոդիֆիկացիա: Ինչ վերաբերում է Նյուրնբերգյան դատավարություններին, ապա սուկ դրանց անցկացման փաստը և ընդունած վճիռները մինչև

նշված կոնվենցիայի ընդունումն արդեն իսկ վկայում են ներկայացված տեսակետի օգտին: Հակառակ մոտեցումը, այսինքն՝ ցեղասպանությունն արգելող պայմանագրային նորմերին նախորդող սովորույթային նորմերի առկայության ժխտումը, ուղղակիորեն կասկածի տակ է դնում նշված դատավարությունների օրինականությունը, վճիռների իրավական հիմնավորվածությունը, մի բան, որը ժամանակակից աշխարհում իրեն չի կարող թույլ տալ քաղաքակիրթ համարվող ոչ մի անձ կամ պետություն:

Նույնիսկ եթե մի պահ ընդունենք, որ վերը շարադրված փաստարկները գոյություն չունեն, և որ Ցեղասպանության մասին կոնվենցիայի ընդունումից առաջ համապատասխան միջազգային իրավական նորմեր գոյություն չեն ունեցել, ապա անգամ այդ դեպքում առկա են մեր դիրքորոշումը հաստատող պատշաճ իրավական հիմքեր: 1915թ. թուրքական կառավարության իրականացրած ցեղասպանության առնչությամբ Ցեղասպանության մասին կոնվենցիայի կիրառելիությունը կարելի է հիմնավորել այդ գործողության և դրա հետևանքների շարունակական բնույթով: Այդ առումով հայերի ցեղասպանությունը շարունակվում է մինչ օրս և կշարունակվի այնքան ժամանակ, քանի դեռ չեն վերացվել դրա հետևանքները: Ցեղասպանության արդյունքում հայ ժողովրդի մեծամասնությունը ստիպված է ապրել իր հայրենիքից դուրս՝ ամեն օր, ամեն ժամ դիմակայելով ազգային ինքնությունը կորցնելու, որպես ազգային հանրություն, առանձին էթնոմշակութային միավոր գոյությունը դադարելու վտանգին: Մեր ժողովրդի սփյուռքահայ հատվածը կամովին չի լքել իր հայրենիքը և տասնյակ տարիներ ստիպված եղել մարտնչել իր ինքնության պահպանման համար, նա հայտնվել է այդ վիճակում բռնության արդյունքում: Եվ քանի որ Ցեղասպանության մասին կոնվենցիան նպատակ է հետապնդում կանխել և պատժել որևէ ազգային խմբի բռնի ամբողջովին կամ մասնակի ոչնչացումը, հայ ժողովրդի՝ 1915 թվականին սկսված և մինչ օրս շարունակվող ցեղասպա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՎ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

³ Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945, տես՝ D.Schindler and J.Toman, The Laws of Armed Conflicts, Martinus Nihjoff Publisher, 1988, pp.912-919.

նությունը նշված կոնվենցիայի կոպիտ խախտում է:

Ավելացնենք, որ համաձայն իրավաբանության հիմնարար սկզբունքի, եթե իրավախախտումը և դրա հետևանքները շարունակվում են, ապա իրավախախտման սկսման ժամանակը համապատասխան օրենքի կիրառման համար իրավաբանորեն էական չէ: Այլ կերպ ասած, օրենքի հետադարձ ուժի արգելքն այս դեպքում կիրառելի չէ: Եթե նոր օրենք է ընդունվում, որն արգելում է արդեն սկսված իրավախախտումը, ապա այդ օրենքը տարածվում է նրա վրա այն դեպքում, եթե իրավախախտումը և դրա հետևանքները շարունակվում են:

Այս ենթատեքստում կարևոր նշանակություն ունի նաև այն, որ ՄԱԿ-ը 1968թ. նոյեմբերի 26-ի կոնվենցիայում⁴ իրաժարվեց կիրառել վաղեմության ժամկետը մարդկության դեմ հանցագործությունների նկատմամբ, որոնց շարքում առաջինը ցեղասպանություն հանցագործությունն է: Այդ իրավական ակտում ուղղակիորեն նշվում է, որ վաղեմության ժամկետը չի կարող կիրառվել Նյուրնբերգյան տրիբունալի կանոնադրության և Յեղասպանության մասին կոնվենցիայում նշված հանցագործությունների, ինչպես նաև զինված հարձակման պատճառով բռնագաղթի ենթարկելու կապակցությամբ՝ անկախ դրանց կատարման ժամանակից: 1968թ. կոնվենցիայի այս հստակ ձևակերպումը միանշանակ նախատեսում է, որ այն ամբողջությամբ վերաբերվում է նշված բոլոր հանցագործություններին, անկախ նրանից, թե երբ են դրանք կատարվել:

Այսպիսով, հայերի ցեղասպանության վերաբերյալ Յեղասպանության մասին 1948թ. կոնվենցիայում ամրագրված միջազգային իրավունքի սովորույթային նորմերի ամբողջական և անվերապահ կիրառելիության վերաբերյալ կարծիքը պետք է համարել հիմնավորված և լիովին համապատասխանող գործող միջազգային իրավունքին:

Կարևոր և համապատասխան ուսումնասիրություն պահանջող հարց է 1915 և հետագա թվականների իրադարձությունների հա-

մար պատասխանատվության սուբյեկտի խնդիրը: Այստեղ ևս պահանջվում է հստակ միջազգային իրավական դիրքորոշման մշակում, ժամանակակից միջազգային իրավական նորմերի հմուտ օգտագործում: Նշված ոլորտում առկա հիմնախնդիրների շարքից կարելի է առանձնացնել 1915թ. ցեղասպանության համար Թուրքիայի պատասխանատվության խնդիրը, որն ըստ էության կապված է Օսմանյան կայսրության իրավահաջորդության հարցի հետ:

Այստեղ մենք պետք է ելնենք այն պատմական իրողությունից, որ Օսմանյան կայսրության քայքայման արդյունքում չստեղծվեց լիովին նոր մի պետություն՝ Թուրքիայի Հանրապետությունը, այլ գոյություն ունեցող պետությունում, որը պատերազմի ընթացքում կորցրել էր իր գաղութները, փոփոխվեց կառավարման համակարգը:

Այսպիսի մոտեցման հիմքում ընկած են ոչ միայն զուտ տրամաբանությունը կամ իրադարձությունների օբյեկտիվ գնահատականները: Այսպես, քննարկվող խնդրի կապակցությամբ կարևոր նշանակություն ունեն նաև միջազգային իրավական պրակտիկան, միջազգային հարաբերություններում առկա նախադեպերը: Որպես դրա նորագույն օրինակ կարելի է դիտարկել Ռուսաստանի Դաշնության իրավահաջորդությունը, որը միջազգային հանրության կողմից իրավացիորեն ճանաչվեց որպես Խորհրդային Միության իրավասուբյեկտության օրինական շարունակող:

Բացի դրանից, պետք է նշել, որ վերը ներկայացված կարծիքը ժամանակին ստացել է հեղինակավոր իրավական հիմնավորում, որն իր նշանակությունը և իրավական ուժը չի կորցրել մինչ օրս: Խոսքը այսպես կոչված՝ «Օտտոմանյան պարտքի արբիտրաժի» վճռի մասին է, որում, ըստ էության, պատասխան է տրվում այն հարցին, թե արդյոք Թուրքիայի Հանրապետությունն Օսմանյան կայսրության իրավահաջորդն է: Այդ դատավարության ընթացքում քննարկվում էր օսմանյան կայսրության արտաքին պարտքի հետ

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

⁴ Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity, 26 November 1968, տես՝ D.Schindler and J.Toman, The Laws of Armed Conflicts, Martinus Nihjoff Publisher, 1988, pp.925-928.

կապված հարցը: Համաձայն արբիտրաժի որոշման՝ Թուրքիան պատասխանատու էր Օսմանյան կայսրության արտաքին պարտքերի համար, քանի որ նրա իրավահաջորդն է: Գործի քննության արդյունքում միջազգային ատյանը հանգել էր կարևոր և միանշանակ եզրակացության՝ «Միջազգային իրավունքի համաձայն, Թուրքիայի Հանրապետությունը պետք է ճանաչվի որպես Օսմանյան կայսրության իրավահաջորդ»⁵:

Վերը նշված դիտարկումները կարող են թվալ ինչ որ իմաստով տեսական և վերացական, սակայն գործընթացների զարգացումը ցույց տվեց, որ մենք գործ ունենք շատ կոնկրետ և գործնական մեծ նշանակություն ունեցող հիմնահարցերի հետ, որոնք պահանջում են հստակ միջազգային իրավական մոտեցումների մշակում և դրանց պատշաճ ներկայացում:

Ինչպես հայտնի է, 2013 թվականի դեկտեմբերին Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) վճիռ կայացրեց *Դոդու Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի* գործով, որով համարեց, որ վերջինիս նկատմամբ տեղի է ունեցել խոսքի ազատության ապօրինի սահմանափակում: Այս վճիռը կարևորվում է նրանով, որ խնդրո առարկա են դարձել հայտնի թուրք ազգայնականի հակահայկական արտահայտությունները, մասնավորապես՝ Հայոց ցեղասպանության ժխտումը: Շվեյցարական իշխանությունները քրեական պատասխանատվության են ենթարկել Փերինչեքին իր ռասիստական վարքագծի համար, ինչն էլ նա բողոքարկել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում:

Մեր կարծիքով, չնայած նրան, որ, որպես այդպիսին գործը վերաբերում է կոնկրետ անձնավորության գործողությունների քրեաիրավական գնահատականին, այս խնդիրը կարող է հիմնարար նշանակություն ունենալ ինչպես ՄԻԵԴ-ի նախադեպային պրակտիկայի ձևավորման համար, այնպես էլ Հայոց ցեղասպանության և դրա միջազգային իրավական գնահատականի ճանաչման գործընթացի վրա: Ակնհայտ է, որ թուրքական քարոզչությունն անպայման կօգտագործի նշված վճի-

ռը Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու և դրա ժխտման քրեականացումը խոչընդոտելու նպատակով: Ուստի անչափ կարևոր է այն, որ շվեյցարական կառավարությունը բողոքարկել է նշված վճիռը, իսկ ՄԻԵԴ-ի Մեծ պալատը համաձայնվել է այն ընդունել իր քննությանը: Նույնպես ողջունելի է այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետությունը որոշեց է հանդես գալ սվյալ գործի 2015 թվականի կրկնակի քննությանը որպես երրորդ կողմ, ինչն անկասկած դատարանին հնարավորություն ընձեռեց ավելի բազմակողմանիորեն քննել գործը:

Այս պայմաններում կարևորվում է ՄԻԵԴ-ի 2013 թվականին կայացրած վճիռի խոցելի կողմերի բացահայտումը, ինչը պետք է օգնի դատարանին՝ շտկելու կայացրած սխալը, իսկ ավելի լայն ենթատեքստում՝ հստակեցնել մեր սեփական դիրքորոշումը և փաստարկները, որոնք անհրաժեշտ են հակառակորդի հնարքները չեզոքացնելու համար: Դրա հետ կապված կցանկանայինք շեշտել, որ կայացած դատաքննությունը տեղի է ունեցել Թուրքիայի մասնակցությամբ, որը այդ գործում հանդես էր գալիս, որպես երրորդ կողմ: Մրցակցային դատավարության պայմաններում նշված հանգամանքն էական ազդեցություն է թողել կայացրած վճիռի վրա, քանի որ վճիռներ կայացնելիս դատարանը պետք է ելներ այն փաստարկներից, որոնք ներկայացնում են կողմերը դատաքննության ընթացքում:

Հիմնական փաստարկներից մեկը, որի վրա դատարանը հիմնել է իր վճիռը, այն է, որ թուրք ազգայնականը համապատասխան հայտարարություններ անելիս իբրև թե չի ունեցել ռասիստական դրդապատճառներ:

«112. ...Չնայած նրան, որ ներպետական դատարանները նրա այս դիտարկումները ավելի «ռասիստական» և «ազգայնական» են համարել, քան թե պատմական (Դաշնային դատարանի դիպ. 5.2, վերոնշյալ 13-րդ կետ), դիմումատուի հայտարարությունների և փաստարկների էությունը, այնուամենայնիվ, պատմության համարեքստում են գտնվում, ինչպես ցույց է տալիս, մասնավորապես, այն փաստը, որ միջամտություններից մեկն էլ տեղի է ունե-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

⁵ Reports of international Arbitral Awards, N1, 1925, p. 529

ցել 1923 թվականի Լոզանի պայմանագրին նվիրված գիտաժողովի ընթացքում: Բացի դրանից, դիմումատուներն նաև որպես քաղաքական գործիչ է արտահայտվել այն հարցի մասին, որը վերաբերում էր պետությունների միջև եղած հարաբերություններին, այն է՝ մի կողմից Թուրքիայի, մյուս կողմից՝ Հայաստանի, պետություն, որի ժողովուրդը զանգվածային ջարդերի և բռնի տեղահանությունների զոհ է դարձել: Ինչ վերաբերում է հանցագործության որակմանը, այս հարցը նույնպես իրավական բնույթի էր: Ըստ այդմ, դատարանը գտնում է, որ դիմումատուի ելույթը, ամենայն հավանականությամբ, պատմական, իրավական և քաղաքական բնույթի է եղել⁶:

Այս եզրահանգմանը հանգելուն դատարանին զարմանալիորեն չեն խանգարել դիմումատուի այն հայտարարությունները, որում նա իրեն Թալեաթ փաշա է անվանում⁷, և որ երբեք չի փոխի իր դիրքորոշումը, նույնիսկ եթե մի չեզոք հանձնաժողով օրերից մի օր հաստատի, որ Հայոց ցեղասպանությունն իրոք տեղի է ունեցել: Ակներև է, որ քաղաքակիրթ աշխարհում ցանկացած ոք, ով իրեն նույնացնի Հիտլերի, Հիմլերի կամ մի այլ ոճրագործի հետ, միանշանակ կճանաչվի ռասիստ և ծայրահեղական, սակայն Հայոց ցեղասպանությունը կամ ջարդերը (ըստ դատարանի) կազմակերպած Թալեաթի դեպքում դա «գտնվում է պատմության համատեքստում»: Իր մոտեցումները հիմնավորել ջանալով՝ դատարանը «փրկարար» փաստ է մեջբերում՝ խնդրո առարկա որոշ հայտարարություններ արվել են «1923 թվականի Լոզանի պայմանագրին նվիրված գիտաժողովի ընթացքում»: Ստացվում է, որ գիտաժողովների ընթացքում ռասիստական հայտարարություններ սկզբունքորեն չեն կարող արվել: Պարզ չէ նաև, թե ինչպես է դատարանը պատկերացնում «գիտական բանավեճը» մի անհատի հետ, ով, Հայոց ցեղասպանությունը «միջազգային սուտ» կոչելով, հայտարարում է, որ երբեք չի փոխի իր (ռասիստական և հայատյաց) դիրքորոշումը անգամ այն դեպքում, երբ ապացուցվի հակառա-

կը: Միթե այսպիսին ըստ դատարանի պիտի լինեն «պատմական փաստերի վերաբերյալ բանավեճերը» կամ «իրավական և քաղաքական բնույթի ելույթները»:

Բացի դրանից դատարանը փաստորեն շեղվել է տարիների ընթացքում իր իսկ կողմից մշակված դատական պրակտիկայից, համաձայն որի՝ Եվրոպական դատարանը քննարկում է ոչ այնքան փաստացի հանգամանքներ, որքան իրավունքի և դրա մեկնաբանման հարցեր: Նշվածը հատկապես վերաբերում է քրեական դատավարության ընթացքում դատավորների մոտ ձևավորվող ներքին համոզմունքին, առավել ևս, երբ խոսքը գնում է հանցագործության դրդապատճառների, հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի մասին: Այդ պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչ հիմքով է ՄԻԵԴ-ը կասկածի տակ դնում շվեյցարական արդարադատության մի քանի ատյանների կողմից կայացրած վճիռը՝ հնարավորություն չունենալով անգամ հարցաքննել Փերինչեքին: Այս առումով նաև հատկանշական է, որ տվյալ անձը մի քանի անգամ դատապարտված է եղել Թուրքիայիում հենց իր ազգայնական և ծայրահեղական գործունեության պատճառով:

Դատարանը, անդրադառնալով Հայոց ցեղասպանության խնդրին, հակադրվում է շվեյցարական դատարանների կողմից արտահայտած այն համոզմանը, որ համընդհանուր համաձայնություն կամ կոնսենսուս գոյություն ունի 1915 և հետագա տարիների իրադարձությունները «ցեղասպանություն» որակելու վերաբերյալ, այն իրողությանը, որ «որ միջազգային քրեական իրավունքին նվիրված գրականությունում, մասնավորապես ցեղասպանությունների ուսումնասիրմանը վերաբերող, հենց Հայոց ցեղասպանությունն է ներկայացված որպես դրա «դասական» օրինակ (Դաշնային դատարանի վճիռ, դիտ. 4.2, վերոհիշյալ կետ 13):⁸

Սակայն, ի հեճուկս դրան, իր դատողություններում դատարանը գալիս է մի խայտառակ և տարօրինակ «եզրահանգման», համա-

ՈՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՄ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

⁶ AFFAIRE PERİNÇEK c. SUISSE (Requête no 27510/08): Մեջբերվում է ըստ Վ. Քոչարյան, Հայոց ցեղասպանությունը միջազգային իրավական փաստաթղթերում: Երևան: 2014, էջ 164:

⁷ Նշվ. աշխ., կետ 88, էջ 151:

⁸ Նշվ. աշխ., կետ 87, էջ 151:

ծայն որի, ըստ էության, Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ պատմական ճշմարտության հաստատումը և պատշաճ իրավական գնահատականը սկզբունքորեն անհրճարին են՝

«117. Ամեն դեպքում նույնիսկ կասկածելի է, որ կարող է «ընդհանուր կոնսենսուս» լինել մասնավորապես առանձնահատուկ այն իրադարձություններում, որոնք քննարկվող հարցն են կազմում, քանի որ պատմական հետազոտությունները հակասական են և վիճելի, որոնց վերաբերյալ հստակ եզրակացություններ կամ օբյեկտիվ ու բացարձակ ճշմարտություններ չեն տրվում (տե՛ս այս առումով Իսպանիայի Սահմանադրական դատարանի No 235/2007 վճռի վերոնշյալ 38-40 կետերը): Այս առումով, սույն գործը հստակ տարանջատում է Հոլոքոստը հերքելու հանցագործության վերաբերյալ գործերը (տե՛ս, օրինակ, Robert Faurisson c. France գործը, որոշված 1996 թվականի նոյեմբերի 8-ին՝ Միավորված ազգերի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի կողմից, ծանուցում թիվ 550/1993, փաստաթուղթ CCPR/C/58/D/550/1993 (1996)): Առաջին՝ դիմումատուներն այդ գործերում չեն վիճարկել զուտ մեկ հանցագործության իրավաբանական որակումը, այլ մերժել են պատմական փաստեր, երբեմն շար կոնկրետ, օրինակ՝ գազի խցիկների գոյությունը: Երկրորդ՝ հերքվում էին նացիստական ռեժիմի կողմից կատարված հանցագործություններ, որոնք ունեն հստակ իրավական հիմք, այն է 1945 թվականի հուլիսի 8-ի Լոնդոնյան համաձայնագրով կազմավորված Միջազգային զինվորական դատարանի կանոնադրության 6-րդ հոդվածի վերոհիշյալ 19-րդ կետը: Երրորդ՝ շահագրգիռ անձանց կողմից կասկածի տանված պատմական փաստերը քննվել են հստակ սահմանված միջազգային արդարադատության դատարանի կողմից»⁹:

Ներկայացված պարբերությունում դատարանը չի գնահատում Հայոց ցեղասպանության «հստակ տարբերակումը» Հոլոքոստից ոչ այլ ինչ, քան երկակի չափանիշների խտրական կիրառում: Այդ ենթատեքստում դատարանը նշում է, որ, ի տարբերություն Հոլոքոստի ժխտման հետ կապված գործերի, սույն գոր-

ծով դիմումատուն իբրև թե չի ժխտել պատմական փաստերը, այլ ժխտել է միայն նրանց իրավական գնահատականը: Դատարանի այս մոտեցումը ոչ մի կերպ արդարացված և հիմնավոր չենք կարող համարել, քանի որ իրավական գնահատականները ամեն դեպքում պետք է բխեն հենց պատմական փաստերից և մերժելով խնդրո առարկա իրադարձությունները ցեղասպանություն համարելը՝ դիմումատուն ժխտել է նաև «շատ կոնկրետ» պատմական իրողությունը, ինչը թուրքական կառավարության նպատակներից էր՝ մեկընդմիջտ «լուծել» հայկական հարցը հայերի զանգվածային ոչնչացման միջոցով:

Էլ ավելի մտահոգիչ է դատարանի՝ Հոլոքոստից «հստակ տարբերակելու» մյուս փաստարկը, այն, որ, ի տարբերություն Հայոց ցեղասպանության, Հոլոքոստին վերաբերող «պատմական փաստերը քննվել են հստակ սահմանված միջազգային արդարադատության դատարանի կողմից»: Դատարանի կողմից այս «տարբերակումը» կարելի է գնահատել որպես անհեթեթ և, հաշվի առնելով ՄԻԵԴ-ի վճիռների նախադեպային ուժը, նաև վտանգավոր, քանզի ստացվում է, որ որևէ պատմական փաստ կամ նրան տրված իրավական գնահատական գոյություն ունենալ չի կարող, եթե այն չի քննվել «միջազգային արդարադատության դատարանի կողմից»: Ակներև է, որ նման մոտեցումը լուրջ չի կարող ընկալվել: Բացի դրանից դատարանի կողմից որդեգրված այս մոտեցումը շատ խոցելի է մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից, և տպավորություն կարող է ստեղծվել, որ ՄԻԵԴ-ը մոռացել է իր հիմնական առաքելությունը: Դատապարտելով ցեղասպանությունները՝ միջազգային հանրությունը ելնում է նախ և առաջ զոհերի և նրանց սերունդների պաշտպանության դիրքերից, և ինչքանով է հիմնավորված կամ բարոյական նման պաշտպանության բացակայությունը հիմնավորել նույն միջազգային հանրության անկարողությամբ կազմակերպելու նման դատավարություններ: Ցեղասպանության զոհերը չեն կարող պատասխանատու լինել այդ ցեղասպանությունը դատապարտող միջազգային ատյանի բացակա-

⁹ Նշվ. աշխ., կետ 117, էջ 165:

յության համար: Ինչ վերաբերում է Հայոց ցեղասպանությանը, ապա պետք է շեշտել, որ մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունների համար միջազգային պատասխանատվության գաղափարի առաջըջումը ուղղակիորեն կապված է հենց 1915 թվականի իրադարձությունների հետ: 1915 թվականի մայիսի 15-ի Ֆրանսիայի, Մեծ Բրիտանիայի և Ռուսաստանի համատեղ հռչակագրում միջազգային հարաբերությունների պրակտիկայում առաջին անգամ ամենաբարձր մակարդակով հիշատակվեց «մարդկայնության դեմ հանցագործություն» հասկացությունը և հայտարարվեց, որ համապատասխան տերությունները «պատասխանատվության են ենթարկելու օսմանյան կառավարության բոլոր անդամներին և այդ ջարդերում ներգրավված նրանց գործակալներին»¹⁰: Արդյոք այն, որ ինչ-ինչ պատճառներով, բայց հաստատապես ոչ ցեղասպանության զոհերի և դրանց ժառանգների մեղքով այդ ողջունելի մտադրությունը չհաջողվեց կյանքի կոչել, պետք է որևէ կերպ ազդի այդ ոճրագործության պատմական իրողության կամ իրավական գնահատականի վրա: Կարծում եմ՝ պատասխանը միանշանակ է, և ՄԻԵԴ-ը պետք է հրաժարվի նման հիմնազուրկ և խտրական մոտեցումներից:

2013 թվականի իր վճռով դատարանը թույլ է տվել նաև մեկ այլ խտրական մոտեցման դրսևորում: Նույնպես զուգահեռներ անցկացնելով Հոլոքոստի հետ՝ դատարանը «...կիսում է թուրքական կառավարության կարծիքը, որի համաձայն Հոլոքոստի հերքումն այսօր հակասեմիտականության հիմնական շարժիչն է: Իրականում նա գտնում է, որ այն վերաբերում է մի երևույթի, որը կրկին արդիական է, և ընդդեմ որի միջազգային հանրությունը պետք է ամուր և զգոն կանգնի: Չենք կարող հաստատել, որ «ցեղասպանության» իրավաբանական որակման հերքումը 1915 թվականին և դրան հաջորդող տարիներին տեղի

ունեցած ողբերգական իրադարձությունների ժխտումը կարող է նույն ազդեցությունն ունենալ»¹¹:

Ծանրագույն միջազգային հանցագործությունը ժխտող Թուրքիայի կառավարության երկակի չափանիշներով և խտրականությամբ լի նման դիրքորոշումը «կիսելը» պատիվ չի կարող բերել մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում գործող ամենահեղինակավոր միջազգային ատյանին: Եթե անգամ մի պահ անտեսենք այդ դիրքորոշման խտրական էությունը, ապա միևնույնն է այն անընդունելի է, քանի որ չի համապատասխանում իրականությանը: Հայոց ցեղասպանության ժխտումը հայատյացության (արմենոֆոբիայի) կենտրոնական տարրն է, որով առաջնորդվում են ոչ միայն թուրքական ծայրահեղ ազգայնականները և ահաբեկիչները, այլ Թուրքիայի ամբողջ պետական մեքենան և պաշտոնական քարոզչությունը: Որպես օրինակ կարելի է հիշատակել Թուրքիայի ներկայիս նախագահ Էրդոհանի հայտարարությունը, որով նա վիրավորանք է համարում «հայ» անվանելը¹²: Նույն հայատյաց գաղափարական արմատներից են սնվում նաև մի շարք ահաբեկչական դրսևորումներ, այդ թվում 2007 թվականին հայտնի հայ լրագրող Հրանտ Դինքի սպանությունը: Հայոց ցեղասպանության ժխտումը մեկ այլ պետության՝ Ադրբեջանի արտաքին քաղաքականության հիմնաքարերից մեկն է¹³: Եվ դա պատահական չէ, քանի որ հենց այդ պետությունում հայատյացությունը վերածված է պաշտոնական պետական քաղաքականության, ինչի մասին են վկայում նույն Եվրոպայի խորհրդի մեկ այլ հեղինակավոր ատյանի՝ Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովի (ECRI) զեկույցները¹⁴: Այսպիսով՝ այս ամենը անտեսելով և թուրքական պարզագույն դեմագոգիկ հնարքի հետ համամիտ լինելով՝ Եվրոպական դատարանը թույլ է տվել ինչպես

¹⁰ Նշվ. աշխ., էջ 9:

¹¹ Նշվ. աշխ., կետ 119, էջ 166:

¹² Տե՛ս <http://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2014/08/06/is-armenian-an-insult-turkeys-prime-minister-seems-to-think-so/>

¹³ Տե՛ս օրինակ, <http://azeridaily.com/politics/653> կամ <http://en.president.az/articles/11533>

¹⁴ Տե՛ս First report on Azerbaijan (adopted on 28 June 2002), Second report on Azerbaijan (adopted on 15 December 2006), Third report on Azerbaijan (adopted on 23 March 2011), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Azerbaijan/Azerbaijan_CBC_en.asp

սկզբունքային, այնպես էլ փաստային լրջագույն սխալ, որը պարտադիր ենթակա է ուղղման:

Բացի վերը նշվածից դատարանն իր վերին աստիճանի կասկածելի վճիռը հիմնել է մի շարք այլ անընդունելի փաստարկների վրա: Մասնավորապես, դատարանը գտնում է, որ իբր գոյություն չունի գերակա հանրային շահ և հրատապ սոցիալական անհրաժեշտություն քրեականացնելու ցեղասպանությունների ժխտումը:

«129. Հաշվի առնելով շարադրվածը և հարկապես, համեմատական իրավունքի տարրերի լույսի ներքո՝ դատարանը գտնում է, որ ազգային իշխանությունների կողմից դիմումատուին դատապարտելու համար առաջ քաշված պարճառաբանություններից ոչ բոլորն են տեղին և, միասին վերցված, բավարար չեն: Ներպետական մարմինները չեն ցուցադրել մասնավորապես այն, որ դիմումատուի դատապարտումը հանդիսանում է «հանրային գերակա շահ» կամ այն անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասարակությունում 1915 թվականին և հաջորդող տարիներին վայրագությունների զոհերի հետնորդների պարվի և զգացմունքների պաշտպանության համար: Ներպետական մարմինները գերազանցել են իրենց օժտած հայեցողությունների սահմանը, որը վերաբերում է որոշակի հանրային շահի ներքո գտնվող բանավեճին»¹⁵:

Այս եզրահանգումը, որում ամփոփված է կայացրած վճիռի էությունը, դատարանը, բացի վերը շարադրած մոտեցումներից հիմնավորում է նաև նրանով, որ ոչ բոլոր պետություններն են ճանաչել կամ քրեականացրել Հայոց ցեղասպանության ժխտումը: Փորձելով ավելի համոզիչ դարձնել իր դիրքորոշումը՝ դատարանը «համեմատական իրավունքի լույսի ներքո» վկայակոչում է¹⁶ Իսպանիայի Սահմանադրական դատարանի 2007 թվականի նոյեմբերի 7-ի վճիռը (No 235/2007) և Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհրդի 2012 թվականի հայտնի վճիռները: Նպատակ չունենալով սույն անդրադարձում նշված փաստաթղթերի առանձին վերլուծություն կատարել, նշենք միայն, որ անհրաժեշտ է հստակ գիտակցել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը չի կարող կաշկանդված լինել առանձին պետությունների մարմինների դիրքորոշմամբ, այլ հակառակը, վերջիններս պարտավոր են իրենց մոտեցումները համապատասխանեցնել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումներին: Այս պարզ ճշմարտությունը անշուշտ գիտակցում էին նաև քննարկվող դատական վճիռի հեղինակները, որոնք հատուկ նշել են, որ նշված վճիռները «ձևականորեն չեն վերաբերում իր պահանջած նախադեպերին», սակայն ոչ հստակ և որևէ կերպ չհիմնավորված պատճառներով «դատարանը չէր կարող անտարբեր մնալ այդ զարգացումների նկատմամբ»¹⁷:

Ինչ վերաբերում է նրան, որ ոչ բոլոր պետություններն են ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը, ապա դատարանի նման հարցադրումը, մեղմ ասած, զարմանք հարուցող կարելի է համարել: Արդյոք կամ միջազգային իրավունքում որևէ կերպ ձևակերպված և բոլոր պետություններին ուղղված պահանջ ճանաչելու բոլոր ցեղասպանությունները, այդ թվում՝ Հայոց ցեղասպանությունը: Արդյոք ցեղասպանության իրողության հետ կապված հարցը պետք է լուծվի պետությունների «ձայների մեծամասնությամբ», իսկ եթե այո, ապա ի՞նչ մեծամասնության պետք է լինի՝ պարզ, թե՛ որակյալ: Նման մոտեցման անհեթեթությունն էլ ավելի է ընդգծվում այն փաստով, որ առկա են ընդամենը երկու պետություն, որոնք պաշտոնապես ժխտում են Հայոց ցեղասպանությունը: Խոսքը գնում է Թուրքիայի և Ադրբեջանի մասին, որոնք, ինչպես արդեն ներկայացվեց, հայատյացությունը դարձրել են Թուրքիայի դեպքում կիսապաշտոնական, իսկ Ադրբեջանի՝ պաշտոնական քաղաքականության հիմք:

Ըստ 2013-ին ընդունված որոշման՝ ՄԻԵԴ-ի կարծիքով չկա ոչ մի անհրաժեշտություն սահմանելու քրեական պատասխանատվություն ցեղասպանությունները ժխտելու համար:

Ըստ 2013-ին ընդունված որոշման՝ ՄԻԵԴ-ի կարծիքով չկա ոչ մի անհրաժեշտություն սահմանելու քրեական պատասխանատվություն ցեղասպանությունները ժխտելու համար:

¹⁵ AFFAIRE PERİNÇEK c. SUISSE(Requête no 27510/08): Մեջբերվում է ըստ Վ. Քոչարյան, Հայոց ցեղասպանությունը միջազգային իրավական փաստաթղթերում. Երևան: 2014, էջ 169:
¹⁶ Նշվ. աշխ., կետեր 121, 122, 123, էջ 167-168:
¹⁷ Նշվ. աշխ., կետ123:

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՎ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

Դատարանի նման պնդումը հատկապես աղաղակող է մեր օրերում, երբ, ցավոք սրտի, ցեղասպանություն երևույթը զուտ պատմական չէ, և այդ աղետալի ոճրագործությանը մենք ականատես ենք ժամանակակից Միջին Արևելքում:

Անընդունելի և անհասկանալի կարելի է անվանել դատարանի այն պնդումը, թե իբր ցեղասպանությունները ժխտելու համար քրեական պատիժ սահմանելու «ծայրահեղ սոցիալական անհրաժեշտություն» գոյություն չունի: Անհրաժեշտ է շեշտել, որ նման պահանջ պարունակում է Եվրոպայի խորհրդի Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովի կողմից դեռևս 2003 թվականին ընդունված և բոլոր եվրոպական պետություններին ուղղված Ընդհանուր քաղաքական երաշխավորագիրը¹⁸, որը նվիրված է ռասիզմի դեմ ուղղված ազգային օրենսդրության նվազագույն չափորոշիչներին: Նշված փաստաթղթի չորրորդ՝ «Քրեական օրենսդրություն» բաժնի 18-րդ կետն ուղղակի նախատեսում է, որ «օրենքը պետք է հետապնդի և պատիժ սահմանի կանխամտածված և ռասիստական դրդումներով կատարված ցեղասպանության հանցագործության, մարդկության դեմ հանցագործությունների և ռազմական հանցագործությունների հանրային ժխտման, արդարացման կամ նշանակության նվազեցման համար»: Հատկանշական է, որ ի սկզբանե այդ փաստաթղթի նախագիծը նախատեսում էր նման դրույթ սահմանել միայն Հոլոքոստի վերաբերյալ, սակայն հետագա բա-

նավեճի արդյունքում պարզ դարձավ երկակի չափանիշների անընդունելիությունը, և Հանձնաժողովը հանգեց վերոհիշյալ որոշմանը: Պարզ չէ, թե ինչպես Եվրոպայի խորհրդի մարմինը նման պահանջ կարող էր ուղղել պետություններին՝ անհրաժեշտ սոցիալական անհրաժեշտության բացակայության պայմաններում: Ընդհանուր առմամբ պետք է նշել, որ վերջին տարիներում ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայում գնալով ավելանում են դեպքերը, երբ դատարանն իր վճիռները հիմնավորում է Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարի հանձնաժողովի փաստաթղթերի հղումներով¹⁹: Համապատասխանաբար միայն տարակուսանք կարող է առաջացնել այն հանգամանքը, որ խնդրո առարկա վճիռը կայացնելիս դատարանը փաստացի անտեսել է Եվրոպայի խորհրդի հեղինակավոր կառույցի վերոշարադրյալ սկզբունքային մոտեցումը:

Ընդհանուր առմամբ գտնում եմ, որ Փերինչեքի գործով ՄԻԵԴ-ի կայացրած վճիռն անհիմն և խոցելի է, ըստ էության անընդունելի և վտանգավոր դատական սխալ է: Այս առումով պատահական չէ այն հանգամանքը, որ փաստացի այդպիսի վճիռ ընդունելուն կողմ է եղել դատարանական կազմի փոքրամասնությունը, քանի որ յոթ դատավորներից չորսը ներկայացրել են հատուկ կարծիք: Մնում է հուսալ, որ ՄԻԵԴ-ի վերին պալատում 2015 թվականի կրկնակի քննության արդյունքում հնարավոր կլինի ապահովել արմատապես այլ որակի, իրավունքին և պատմական իրողությանը համապատասխանող վճիռ:

ՈՐԻՆԱԿԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՎ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹⁸ ECRI General Policy Recommendation No.7: National legislation to combat racism and racial discrimination, տես http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GPR/EN/Recommendation_N7/default_en.asp
¹⁹ Стів Кочарян В.В. Проблемы формирования европейских стандартов в области борьбы с дискриминацией и нетерпимостью | Современные проблемы совершенствования правового регулирования: национальные и международные правовые аспекты. Сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященная 80-летию создания юридического факультета ЕГУ, Изд. дом “Тигран Мец”, Ереван, 2013, էջեր 145-159:

Vigen Kocharyan

Deputy Minister of Justice of the Republic of Armenia
 Associate Professor of the department of European and International Law of YSU,
 Ph.D in Laws

INTERNATIONAL LEGAL CATEGORISATION OF ARMENIAN GENOCIDE AND CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR ITS DENIAL

During the recent discussions on the issue of the Armenian Genocide the necessity of touching upon the issue within the framework of the international law and the development of complete international legal position on the problem is emphasized. Moreover, according to the point 6 of the Pan-Armenian Declaration on the Centennial of the Armenian Genocide adopted on January 29, 2015 “Expresses the united will of Armenia and the Armenian people to achieve worldwide recognition of the Armenian Genocide and to eliminate the consequences of the Genocide, preparing to this end a file of legal claims as a point of departure in the process of restoring individual, communal and pan-Armenian rights and legitimate interests.”¹

The solution of this fundamental problem surely requires great efforts, including the assessment of the real international relations and the legal opportunities for Armenia to achieve the recognition of the Armenian Genocide and the elimination of the consequences of it., It is worth mentioning that by prioritizing the problem of clarification of legal position one does not diminish in any way the efforts in the political, preaching or national diplomacy sphere targeted at the recognition of Armenian Genocide and overcoming the consequences, but on the contrary it is meant to supplement and strengthen our position in those important and crucial areas.

In this context, I find it necessary to highlight some key issues of international legal nature connected with the Armenian Genocide and also on the recent important developments in this sphere.

As it is well known the main international legal act concerning the Genocide is the Convention

on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide adopted in 1948. Not intending to touch upon the content of the abovementioned document in detail we find it necessary to highlight some key issues of the problem of interconnection between the Convention and the Armenian Genocide.

The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide defines the gravest international crime- the genocide, which involves the following acts committed with an intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: killing members of the group; causing serious bodily harm to members of the group; deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; imposing measures intended to prevent births within the group; forcibly transferring children of the group to another group (art.2). Genocide; conspiracy to commit genocide; incitement; attempt to commit genocide and complicity in genocide are punishable (art.3).²

It should be noted that the points of articles 2 and 3 of the Genocide Convention, where the *corpus delicti* of genocide is defined, are the direct and legally clarified descriptions of the crimes directed to the “final solution” of the Armenian Question by Turkish authorities in 1915, and in this sense, Armenian Genocide can be recognized as the “classical” genocide that has even taken place in the human history.

Along with clear understanding of this fact anyway the reality dictates us to ask a question about how legally is justified the Genocide Convention on 1948 on the occasion of the events

● ՕՐԻՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՅՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹ See: <http://www.president.am/hy/press-release/item/2015/01/29/President-Serzh-Sargsyan-visit-Tsitsernakaberd-Genocide/>
² The whole text of the Convention see: http://www.un.am/res/UN%20Treaties/III_1.pdf

happened in 1915. The question is whether we can give a retroactive effect to the Genocide Convention.

The results of the observations allow us to insist that the description of the crime in the Convention of 1948 and its punishability fully corresponds with the Armenian Genocide in 1915. This opinion is justified on the basis of the arguments which I am going to present briefly.

As shows the preamble of the Convention and also the analysis of the Charter³ of the Nuremberg tribunal, before the adoption of those documents there had been customary international legal norms in the international law prohibiting genocide and imposing liability for committing it. So the Convention adopted in 1948 is nothing but a codification of international legal norms already existing before its adoption. As regards the Nuremberg trials, mere the fact that they took place and the judgments were delivered before the adoption of mentioned Convention serves as evidence in favor of the presented viewpoint. The opposite approach that is the denial of the availability of customary norms preceding the contractual norms prohibiting genocide directly puts in doubt the legality of the mentioned trials and the legal substantiation of the verdicts, something that in the modern world no civilized person or state can allow.

Even if we assume for a moment that the abovementioned arguments do not exist and that there had been no appropriate international legal norms before the adoption of Genocide Convention then even in this case there are proper legal grounds confirming our position. Regarding the genocide committed by Turkish government in 1915 the applicability of the Genocide Convention can be grounded with the continuing nature of that act and its consequences. In this respect, Armenian genocide is still going on and will not be stopped until the consequences are eliminated. The consequence of the genocide was that the majority of Armenian nation had to abandon the

homeland, resisting every day and every hour against the loss of national identity and the threat of stopping the existence as a national society and separate ethno-cultural unit. The Diaspora of our nation did not leave the homeland willingly and for tens of years had to fight for the preservation of its identity, they faced this situation because of violence. And as the Genocide Convention aims at preventing and punishing the complete or partial forcible destruction of any national group, then the Armenian Genocide started in 1915 and is still going on is an outrage of the mentioned Convention.

We should also add that according to the fundamental principle of law if the offense and its consequences are still going on, then the starting time of the offence is not essential for the enforcement of the appropriate law. In other words, the prohibition of retroactive force is not applicable in this case. If a new law is adopted which prohibits the already started offence then that law applies to the offence in case the crime and its consequences are still going on.

In this context it is also important that in the Convention⁴ dated November 26, 1968, the UN refused to apply the limitation period to the crimes against humanity, among which the first comes the crime of genocide. In that legal act it is directly mentioned that the limitation period cannot be applied in connection with the crimes mentioned in the Charter of the Nuremberg tribunal and in the Genocide Convention, as well as in connection with subjecting to expulsion because of armed attack regardless of the time the crimes were committed. This clear formulation of 1968 dated Convention definitely provides that it completely concerns all the mentioned crimes regardless of time they were committed.

So the opinion on the complete and unconditional applicability of customary norms of international law prescribed in 1948 dated Genocide Convention on the genocide of Armenians must be considered as grounded and fully corresponding to the current international law.

ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

³ Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945, տես՝ D.Schindler and J.Toman, The Laws of Armed Conflicts, Martinus Nihjoff Publisher, 1988, pp.912-919.

⁴ Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity, 26 November 1968, տես՝ D.Schindler and J.Toman, The Laws of Armed Conflicts, Martinus Nihjoff Publisher, 1988, pp.925-928.

The problem of the subject of liability for 1915 dated and further events is an important question which requires corresponding study. Here a development of clear international legal position and proficient usage of modern international legal norms are also required. The problem of liability of Turkey for the genocide of 1915 should be separated from the issues in the mentioned sphere, which in essence is connected with the question of legal succession of Ottoman Empire.

Here we should proceed from the historical reality that as a result of breakdown of Ottoman Empire a new state- the Republic of Turkey was not created instead the system of government was changed in the existing state, which during the war had lost its colonies.

In the basis of such approach there is not only the logic or objective estimations of events. As regards the discussed problem the international legal practice, the precedents available in international relations also have high importance. As a newest example we can view the legal succession of Russian Federation which was rightfully recognized by the international community as a legitimate successor of legal subjectivity of Soviet Union.

Besides, it should be noted that the above-mentioned opinion has once received a reputable legal justification, which so far has not lost its significance and legal force. The matter concerns the so-called verdict of “Ottoman debt arbitration”, in which in essence an answer is given to the question on whether the Republic of Turkey is the successor of Ottoman Empire. During that trial the question connected with Ottoman Empire’s external debt was discussed. According to the arbitral award Turkey was responsible for Ottoman Empire’s external debts, because it was the Empire’s successor. As a result of the examination of the case the international tribunal had come to an important and unequivocal conclusion: “According to international law the Republic of Turkey should be recognized as the successor of Ottoman Empire.”⁵

The abovementioned observations may seem in some way theoretical and abstract but the de-

velopment of processes showed that we deal with very specific issues of high practical importance, which require development of clear international legal approaches and their proper presentation.

As is well known, on December 2013 the European Court of Human Rights delivered a judgment on the case of *Dogu Perinçek v. Switzerland*, in which the Court considered that towards the latter an illegal limitation of freedom of speech has taken place. This judgment is important because of the fact that anti-Armenian expressions of famous Turkish nationalist became subject of problem, particularly the denial of Armenian Genocide. The Swiss authorities subjected Perincek to criminal liability for racist behavior, which was appealed in the European Court of Human Rights.

We think that despite the fact that the case concerns the criminal-legal assessment of the activities of a certain person, this problem can have fundamental importance both for the formulation of precedential practice of ECHR and for the process of recognition of Armenian Genocide and its international legal assessment. It is obvious that the Turkish propaganda will certainly use the mentioned judgment for the purpose of denying Armenian Genocide and obstructing the criminalization of its denial. Therefore it is extremely important that the Government of Switzerland has appealed the mentioned judgment and the Grand Chamber has agreed to admit it for examination. Also praiseworthy is the circumstance that the Republic of Armenia has decided to participate in the re-examination in 2015 of the mentioned case as a Third Party, which assuredly gave the Court an opportunity for examining the case more multilaterally.

In such circumstances the disclosure of vulnerable sides of the judgment of ECHR delivered in 2013 is highlighted, which must help the Court to correct the mistake, and in a larger context to clarify our own position and arguments, which are necessary for neutralizing the tricks of the opponent. In connection with this we would like to emphasize the fact that the trial has taken place with the participation of Turkey, which was involved in the case as a Third Party. In the conditions of

● ՕՐԻՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

⁵ Reports of international Arbitral Awards, N1, 1925, p. 529

adversarial trial the mentioned circumstance has had an essential effect on the adopted judgment, because while making judgments the Court had to ascend from the arguments that were presented during the trial by the sides.

One of the main arguments that the Court has based the judgment on is the fact that the Turkish nationalist allegedly has not had racist motives while making the corresponding announcements.

“112. ... Although the domestic authorities found that his comments were more “nationalistic” and “racist” than historical in nature (see point 5.2 of the Federal Court’s judgment in paragraph 13 above), the substance of his statements and arguments must nevertheless be viewed against a historical background, as is indicated in particular by the fact that one of his speeches took place at a conference commemorating the 1923 Treaty of Lausanne. In addition, the applicant was speaking as a politician about an issue pertaining to relations between two States, namely Turkey and Armenia, the people of the latter country having been the victims of massacres and deportations. Since this matter concerned the categorisation of a crime, it also had a legal connotation. The Court therefore considers that the applicant’s comments were of a historical, legal and political nature.”⁶

The applicant’s announcements in which he names himself Talaat pasha⁷ and that will never change his position even if one day a neutral commission confirms that Armenian Genocide has actually taken place, surprisingly did not hinder the Court for coming to this conclusion. It is obvious that in the civilized world anyone who identifies himself with Hitler, Himmler or some other criminal, will definitely be recognized as a racist or extremist, but in case of Talaat who has organized Armenian Genocide or massacres (according to the Court) it is “in the historical context”. While striving to substantiate its approaches, the Court quotes a “rescuing” fact that some of the announcements have been made “during the conference dedicated to Lausanne Treaty in 1923”. So

does it turn out that in principle racist announcements cannot be made during the conference? It is not also clear how the Court imagines the “scientific debate” with a person, who by calling the genocide “an international lie”, announces that he is never going to change his (racist and Armenophobic) position even if the opposite it proved. Is this the way, that according to the Court, the “debates on historical facts” and “speeches of legal and political nature” should be?

Besides, actually the Court has deviated from its judicial practice developed during many years, according to which the European Court discusses factual circumstances not that much, but rather questions of law and its interpretation. The mentioned fact particularly concerns the inner conviction of judges formed during the criminal trial, moreover when we are talking about the motives of the crime and the subjective side of the crime. In such conditions it is not clear based on which ground the ECHR casts doubt on the judgments adopted by a number of instances of Swiss justice, without even having opportunity to interrogate Perincek? In this regard, it is also noteworthy that the individual has been convicted for several times in Turkey especially for his nationalistic and extremist activity.

Referring to the problem of Armenian Genocide the Court opposes to the conviction expressed by Swiss Courts, that there exists a broad consensus for categorising the 1915 dated and further events as “genocide”, it opposes to the reality, that “in the literature on international criminal law, particularly on genocide research, the Armenian Genocide is portrayed as a classical example obs. 5.2 of the Federal Court, aforementioned point 13).⁸

Anyway despite it, in its judgments the Court comes to a disgraceful and strange “conclusion”, according to which, in essence the approval of the historical truth about Armenian Genocide and the proper legal assessment are impossible in principle:

“...117. In any event, it is even doubtful that there can be a “general consensus”, particularly

⁶ AFFAIRE PERİNÇEK c. SUISSE (Requête no 27510/08): Cited according to V. Kocharyan, Armenian Genocide in legal documents. Yerevan. 2014. pg. 164.

⁷ Mentioned work, para 88, pg. 151.

⁸ Mentioned work, para. 87, pg. 151.

among academics, about events such as those in issue in the present case, given that historical research is by definition subject to controversy and dispute and does not really lend itself to definitive conclusions or the assertion of objective and absolute truths (see, to similar effect, the Spanish Constitutional Court’s judgment no. 235/2007, referred to in paragraphs 38-40 above). In this connection, a clear distinction can be made between the present case and cases concerning denial of crimes relating to the Holocaust (see, for example, the case of Robert Faurisson v. France, determined by the UN Human Rights Committee on 8 November 1996, Communication no. 550/1993, doc. CCPR/C/58/D/550/1993 (1996)). Firstly, the applicants in those cases had not disputed the mere legal characterisation of a crime but had denied historical facts, sometimes very concrete ones, such as the existence of gas chambers. Secondly, their denial concerned crimes perpetrated by the Nazi regime that had resulted in convictions with a clear legal basis, namely Article 6, sub-paragraph (c), of the Charter of the (Nuremberg) International Military Tribunal, annexed to the London Agreement of 8 August 1945 (see paragraph 19 above). Thirdly, the historical facts challenged by the applicants in those cases had been found by an international court to be clearly established.”⁹

In the presented paragraph the “clear distinction” between Armenian Genocide and Holocaust drawn by the Court does not assess as discriminatory application of double standards. In that context the Court notes, that unlike the cases connected with the denial of Holocaust, in this case the applicant allegedly has not denied the historical facts, but has only denied their legal assessment. We cannot consider this approach of the Court as justified or grounded in any way, because the legal assessments should emanate from historical facts and by denying considering the events that are the subject of the problem as genocide, the applicant has also denied the “very concrete” historical reality: the purpose of Turkish Government of solving the Armenian question

once and for all by the massacre of Armenians.

Even more disturbing is the other argument of the Court for “clear distinction” from the Holocaust, which is the fact that unlike Armenian Genocide, “the historical facts of Holocaust have been examined by a court of clearly defined international justice”. This “distinction” made by the Court can be assessed as nonsensical and by taking into consideration the precedential force of the judgments of the European Court it can be assessed as even dangerous, because it turns out that no historical fact or legal assessment given to it can exist if it has not been examined by the “Court of International Justice”. It is obvious that such approach cannot be perceived seriously. Besides, this approach adopted by the Court is very vulnerable from the viewpoint of the protection of human rights, and an impression may be formed that the European Court has forgotten its main mission. By condemning the genocides the international community effuses first of all from the positions of the protection of victims and their generations and how moral or grounded it is to substantiate the absence of such protection with the inability of international community to organize such trials. The genocide victims cannot be responsible for the absence of the international instance condemning that genocide. Concerning Armenian Genocide it is worth emphasizing that the putting forward of the idea of international liability for the crimes committed against humanity is directly connected with the events of 1915. In the joint Declaration of France, Great Britain and Russia, dated May 15, 1915, in the practice of international relations the notion of “crime against humanity” was mentioned for the first time at the highest level and it was announced that the corresponding countries “will subject to liability all the members of Ottoman government and their agents who were involved in the massacres”.¹⁰ Whether the fact that for some reasons, but definitely not because of the fault of Genocide victims and their inheritors, it was not managed to bring to life this praiseworthy intention, should in some way affect on the historical reality or legal assessment of the

⁹ Mentioned work, point 117, pg. 165.

¹⁰ Mentioned work, pg. 9.

crime. I think the answer is an unambiguous one and the European Court must abstain from such groundless and discriminatory approaches.

By its 2013 dated judgment the Court has allowed another demonstration of discriminatory approach. By drawing parallels with the Holocaust the Court "...it shares the Turkish Government's opinion that Holocaust denial is nowadays the main vehicle of anti-Semitism. The Court considers that this is a phenomenon which is still prevalent and which calls for firmness and vigilance on the part of the international community. It cannot be maintained that the rejection of the legal characterisation of the tragic events of 1915 and subsequent years as "genocide" could have similar repercussions".¹¹

The "sharing" of such a position, full of discrimination and double standards of Turkish government denying the gravest international crime, cannot bring honor to the most reputable international instance acting in the sphere of protection of human rights. Even if for a while we ignore the discriminatory nature of that position, anyway it is inadmissible because it does not correspond to the reality. The denial of Armenian Genocide is the central element of Armenophobia, by which are governed not only the Turkish ultranationalists and terrorists but also the entire state machine and official propaganda of Turkey. As an example we can mention the announcement of Erdogan, the current president of Turkey, by which he considers it an insult to be called "Armenian".¹² Also a number of terroristic manifestations are based on the same Armenophobic ideological roots, including Hrant Dink's murder in 2007, who was a famous Armenian journalist. The denial of Armenian Genocide is one of the cornerstones of foreign policy of another state: Azerbaijan.¹³ And it is not accidental because exactly in this state Armenophobia has turned into an official state policy, and the reports¹⁴

of another reputable instance of the Council of Europe: European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) testifies on this fact. So ignoring all these facts and agreeing with the Turkish demagogic simple trick European Court allowed both a fundamental and a seriously factual mistake, which must be subjected to correction.

Besides the abovementioned the Court has based its highly doubtful judgment on some other unacceptable arguments. Particularly, the Court finds that there is no prevailing public interest and pressing social need for criminalizing the denial of genocides:

"...129. In view of the foregoing, and especially in the light of the comparative-law material, the Court considers that the reasons given by the domestic authorities to justify the applicant's conviction were not all relevant and, taken as a whole, were insufficient. The domestic authorities did not show, in particular, that the applicant's conviction met a "pressing social need" or that it was necessary in a democratic society for the protection of the honour and feelings of the descendants of the victims of the atrocities dating back to 1915 and subsequent years. The domestic authorities thus overstepped the limited margin of appreciation afforded to them in the present case, which relates to a debate of undeniable public interest."¹⁵

Besides the abovementioned approaches, the Court substantiates this conclusion, summarizing the essence of the judgment, also with the fact that not all the countries have recognized or criminalized the denial of Armenian Genocide. By trying to make its position more convincing, "in the light of comparative law" the Court refers to¹⁶ a judgment of 7 November 2007 (no. 235/2007) t of the Constitutional Court of Spain, and known decision of 2012 of the Constitutional Council of France. As we do not have a purpose to analyze the mentioned documents in this material we

¹¹ Mentioned work, point 119, pg. 166.

¹² See <http://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2014/08/06/is-armenian-an-insult-turkeys-prime-minister-seems-to-think-so/>

¹³ See the example, <http://azeridaily.com/politics/653> կամ <http://en.president.az/articles/11533>

¹⁴ See First report on Azerbaijan (adopted on 28 June 2002), Second report on Azerbaijan [tp://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Azerbaijan/Azerbaijan_CBC_en.asp](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Azerbaijan/Azerbaijan_CBC_en.asp)

¹⁵ AFFAIRE PERİNÇEK c. SUISSE(Requête no 27510/08):): Cited according to V. Kocharyan, Armenian Genocide in legal documents. Yerevan. 2014. pg. 169.

¹⁶ Mentioned work, points121, 122, 123, pg. 167-168.

would like only to mention that it is necessary to realize that the European Court of Human Rights cannot be constrained by the position of separate countries, but the opposite, the countries are obliged to bring their approaches into compliance with the legal position of the European Court of Human Rights. The authors of the discussed judgment also realize this simple truth, and they have noted that the mentioned “*although these two developments do not strictly constitute precedents that are binding on it, the Court cannot remain impervious to them*”.¹⁷

Regarding the statement that not all the countries have recognized Armenian Genocide, the question arisen by the Court, to put it mildly, can be considered as surprising. Is there a requirement of the international law that is somehow formulated and directed to all the states for recognizing all genocides, including Armenian Genocide? Should the question connected with the issue of genocide be solved with the “majority of voices”, and if yes, then which majority should it be? Should it be simple or supermajority? The absurdity of such an approach is more emphasized with the fact that there are only two states, which officially deny Armenian Genocide. We are talking about Turkey and Azerbaijan, and as we have already mentioned Turkey has made Armenophobia a half-official political ground and Azerbaijan has made it an official political ground.

According to the decision of 2013, ECHR finds that there is no necessity for imposing criminal liability for the denial of genocides. This claim of the Court is particularly flagrant in our days, when unfortunately the phenomenon of genocide is not just historical, and we witness this devastating crime in the modern Middle East.

The argument of the Court can be called unacceptable and inexplicable, that there is no “extreme social need” for defining criminal punishment for denying genocides. It is worth mentioning that the General Policy Recommendation¹⁸ directed to

all the European states and adopted in 2003 by European Commission against Racism and Intolerance of the Council of Europe contains such requirements. This Recommendation sets the minimum standards of the national legislation against racism. Point 18 of the mentioned document directly prescribes that “*The law should penalise the following acts when committed intentionally: ... e) the public denial, trivialisation, justification or condoning, with a racist aim, of crimes of genocide, crimes against humanity or war crimes*”. It is noteworthy that initially the draft of that document planned to define such a provision only for Holocaust, but as a result of further debate the inadmissibility of double standards became clear and the Commission came to the abovementioned decision. It is not clear how the body of Council of Europe could set such a requirement for the states in the conditions of absence of the necessary social necessity. In general it is worth mentioning that during the recent years in the practice of ECHR the number of events rises, when the Court substantiates its judgments with the references to the documents of the Commission against Racism and Intolerance¹⁹. Correspondingly it can only cause confusion that by adopting the concerned judgment the Court has factually ignored the aforementioned principal approach of the reputable institution of the Council of Europe.

In general I find that the ECHR judgment on the case of Perincek is groundless and vulnerable, in fact it is an unacceptable and dangerous mistake. In this regard, it is not accidental that factually only the minority of the composition of the Court supported the idea of adopting such a judgment, because four judges from seven have presented separate opinions. We can only hope that in the Grand Chamber of ECHR as a result of double examination in 2015 it will be possible to provide a judgment having totally other quality and corresponding to the human rights standards and historical reality.

¹⁷ Mentioned work, points 123:

¹⁸ ECRI General Policy Recommendation No.7: National legislation to combat racism and racial discrimination, until http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GPR/EN/Recommendation_N7/default_en.asp

¹⁹ See Кочарян В.В. Проблемы формирования европейских стандартов в области борьбы с дискриминацией и нетерпимостью | Современные проблемы совершенствования правового регулирования: национальные и международные правовые аспекты. Сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященная 80-летию создания юридического факультета ЕГУ, Изд. дом “Тигран Мец”, Ереван, 2013, pages 145-159:

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Հոդվածը քննարկում է Հայերի ցեղասպանության իրավական որակմանն առնչվող հարցեր, ինչպես նաև. ներկայացնում է Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 2013թ. վճռի քննադատական վերլուծությունը: Նշվում է, որ ՄԻԵԴ-ի փաստարկների ոչ միանշանակ ու կասկածելի լինելը և երկակի չափանիշների կիրառումը հանգեցրել են սխալ վճռի կայացմանը:

Բանալի բառեր: Հայոց ցեղասպանություն, Թուրքիա, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Պերինչեկ, հայատյացություն, Հոլոքոստ:

ABSTRACT

The problems of legal qualification of Armenian genocide are discussed in the article. Author focused on controversial ECHR 2013 judgment on “Perincek v. Switzerland” case. The critical analysis of Court’s argumentation shows ill-founded conclusions and use of “double standards” which led to adoption of erroneous judgment.

Keywords: Armenian Genocide, Turkey, European Court of Human Rights, Perincek, Armenophobia, Holocaust.

ԱՐՏԱԿ ՇԱՔԱՐՅԱԼ

Ամերիկայի հայկական համագումարի Երևանյան գրասենյակի ծրագրի ղեկավար, Երիտասարդ առաջնորդների դպրոցի տնօրեն Թուրքագետ, պ.գ.թ

ԲՈՆԱԳԱՂԹԵՐՆ ՈՒ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

19-րդ դարի առաջին տասնամյակներում Երևան եկան սերբական ու հունական պետական միավորումները: Սերբերը փաստացի ինքնավարություն ստացան 1815թ., որը, որպես ինքնավարություն, պաշտոնապես ճանաչվեց 1830թ.: 1867թ. Սերբիան փաստացի անկախացավ, Մեծ Բրիտանիայի ու Ֆրանսիայի ճնշման ներքո օսմանյան ուժերը հեռացան նրա տարածքներից, իսկ 1878թ.՝ համաձայն Բեռլինի դաշնագրի, Բելգրադում դե յուրե հռչակվեց անկախություն: 1814թ. հիմնադրվեց Ֆիլիկի Էթերիա անունով մի գաղտնի կազմակերպություն, որի նպատակն էր Հունաստանի ազատագրումը: 1821թ. հույները բացահայտ ապստամբեցին թուրքերի դեմ, իսկ 1831-1832թթ. հասան անկախության¹:

Այս ամբողջ ընթացքում հայերը Օսմանյան կայսրությունում վայելում էին «միլլեթ-ի սադրքա»՝ «հավատարիմ ժողովուրդ» մակդիրը, քանի որ ճնշող մեծամասնությամբ՝ հայերը շարունակում էին հավատարիմ ծառայել օսմանյան պետությանը: Հայկական ամիրայական ընտանիքներն ստանձնել էին կայսրության մի շարք կարևոր պաշտոններ: Այսպես, Տատյան գերդաստանն ավանդաբար զբաղեցնում էր արքունական բարոջութաշու (վառողպետ) պաշտոնը: Իրենց վերելքը նրանք սկսել են 1790-ական թթ., երբ Առաքել ամիրա Տատը տեխնիկական նորամուծություններ մտցրեց վառողի արտադրության մեջ, ինչպես և հիմնովին բարելավեց օսմանյան Ազադլի վառոգարանի արտադրությունը: Հետագայում ևս Տատյանները մեծապես նպաստեցին թղթի, մետաքսի, զենքի և ձուլման արտադրությանը: Օսմանյան կայսրության արտադրության մեջ նրանք առաջինն արմատավորեցին ժամանակակից եվրոպական տեխնոլոգիաները: Փողերանցի

(դրամահատարան) և արքունի ոսկերչապետության պաշտոններն էին զբաղեցնում Տյուգյանները: Հարություն Պեզդյանը խոշոր ծառայություններ մատուցեց օսմանյան պետությանը, նա կազմակերպեց Ռուսաստանին 1828-1829թթ. պատերազմի հետևանքով ռազմատուգանքի մի մասի վճարման գործը²: Այսպիսով, մինչ հույներն ու սերբերն ապստամբում էին ու հասնում անկախության, հայերը օսմանցիների համար ավելի կատարյալ վառող ու զենք էին պատրաստում:

Դա տևեց մինչև 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմը, երբ հայերն արդեն ներքաշվեցին մեծ քաղաքականության մեջ: Օսմանյան բռնատիրությունը, հավատակից Ռուսական կայսրության զորքերի հաջողությունները Կովկասյան ճակատում, բալկանյան ազգերի հաջողությունները և արևմտյան կրթություն ստացած հայ մտավորականների առկայությունը, հայերի համար ստեղծեցին պարարտ միջավայր՝ օսմանյան ճնշումներից ազատվելու հույսին ծնունդ տալու համար: Բայց հայերի ընդվզումները կայսրության դեմ ավելի շատ արձագանք էին օսմանյան բանակի կամ ոստիկանության առանձին քայլերին և չունեին համակարգված մոտեցում: Այդուհանդերձ, օսմանցիները միշտ իրենց աչքի առաջ ունեին բալկանյան կորուստներն ու իրականացվող ամեն մի քայլ՝ հայ քաղաքական կուսակցությունների ստեղծում, հայերի կողմից ցաքուցրիվ ընդվզումներ ու Արևմտյան Հայաստանում կազմակերպված զինված ինքնապաշտպանություններ, Ռուսաստանի հետաքրքրվածություն հայերի նկատմամբ, հայերի կողմից օգնություն ռուսական զորքերին, դիտարկվում էր որպես բալկանյան սցենարով հնարավոր զարգացումներ: Սակայն նույն բալկանյան փորձից դաս

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹ S. G. Markovich, Patterns of National Identity Development, Balcanica XLIV (2013), p.211;

² Խառատյան, Արթուր (2009) Կոստանդնուպոլսի հայ գաղթօջախը (XVIII դարի սկիզբ – 1923թ.). Պատմա-բանասիրական հանդես, № 2-3 . էջ. 36-37

չքաղելով՝ Բարձր Դուռը կրկին գնաց ճնշումների, սպանությունների ու էթնիկ զտումների ուղով: Սասունի ու հարակից բնակավայրերի բնաջնջումը 1894-1896 թթ. ուրվագծում է օսմանյան մտածելակերպի հայաջինջ միտումները:

Հայերի ջարդերը շարունակվեցին նաև 20-րդ դարասկզբին, սակայն որևէ համակարգված ապստամբություն տեղի չունեցավ, չնայած այն հանգամանքին, որ թուրքերն անընդհատ սպասում էին այդ ապստամբությանը: «Հայոց ցեղասպանությունը վախի հետևանք է, որովհետև ապստամբել և ազատագրվել էին բուլղարները, ռումիները, սերբերը, հույները, և թուրքերը միշտ սպասում էին, որ հաջորդը կլինեն հայերը: Այդ վախի սպասումը բերեց նրան, որ հայերին ոչնչնացնելու որոշում կայացվի»³:

Հայերն արդեն դարձել էին անվտանգության տարր, և օսմանցիները գրեթե վստահ էին, որ Կովկասյան ճակատում ժողովուրդը կհամագործակցի ռուսական բանակի հետ: Այդուհանդերձ, հայերը գորակույզվեցին օսմանյան բանակ Առաջին աշխարհամարտի առաջին ամիսների ընթացքում: Կոստանդնուպոլսից Ավստրո-Հունգարիայի դիվանագետները հաղորդում են Վիեննա. «Շատ հաճախ հայ զինվորներին ուղարկում են ռազմաճակատի առաջին գիծ, որպեսզի նրանք այնտեղ սպանվեն»⁴: Սակայն 1915 թ. փետրվարից սկսած՝ հայ զինվորների ճնշող մեծամասնությունը զինաթափվում է ու տեղափոխվում բանվորական վաշտեր: Որոշ ժամանակ շինարարական աշխատանքներում օգտագործվելուց հետո, նրանք սպանվում են: Դրանով փորձ է կատարվել հեռացնել պաշտպանող ուժը, որպեսզի ցեղասպանության քաղաքականությունը հետագայում ավելի հեշտ ու արդյունավետ իրականացվի: Օրինակ, երիտ-

թուրքական իշխանությունները 1500 ուրֆացի հայ երիտասարդների ուղարկեցին այսպես կոչված՝ «թիկունքային աշխատանքների» և քաղաքից դուրս տանելով նրանց սպանեցին⁵: Ժամանակը ցույց տվեց, որ հայերը կարողացան ինքնապաշտպանական մարտեր կազմակերպել միայն այն բնակավայրերում, որտեղ հայ տղամարդիկ որոշակի վերապահում ցուցաբերեցին զորակոչի պահանջին⁶:

Հայ տղամարդկանց մի մասին հեռացնելով իրենց բնակավայրերից, օսմանյան պետության ուղղորդմամբ՝ թուրքական ու քրդական հրոսակախմբերը գրեթե անարգել սկսեցին ջարդել հայ բնակչությանը: Արդեն 1915թ. հունվարից սկսած՝ գրանցված են զանգվածային սպանությունների դեպքեր, ինչպես օրինակ՝ Վանի Ավշարիկ գյուղում, որտեղ տեղի է ունեցել 107 հայերի ջարդ⁷: Նմանատիպ դեպքերի մասին, ինչպես նաև կանանց ու երեխաների բռնի կրոնափոխությունների մասին վկայություններն օրեցօր ավելանում են: Դրանց զուգահեռ՝ արդեն փետրվար ամսից սկսվել էին նաև քաղաքական-հասարակական գործիչների ձերբակալումները: Հայկական կուսակցությունները ուշքի եկան և ժողովրդի հետ միասին անցան ինքնապաշտպանության, բայց ցավոք, դա ապստամբություն չէր: Քանի որ եթե հայ քաղաքական կուսակցություններն ի սկզբանե նպատակ դնեին համընդհանուր ապստամբություն անելու, այդ ժամանակ կփրկվեր ժողովրդի մեծ մասը:

Ինքնապաշտպանական գործողությունների թվաքանակն ընդհանուր առմամբ շատ քիչ էր: Այդ հսկայական տարածքում, ընդամենը 10 փոքր հատուկներ դիմադրություն էլ հենց ապացույց է, որ իրականում մարդիկ պատրաստ չէին դիմակայելու, որովհետև պատրաստ մարդիկ ավելի շատ ու ավելի արդյունավետ կդի-

³ Հարցազրույց Հայոց ցեղասպանության թանգարանի ինստիտուտի փոխտնօրեն, պ.գ.թ. Ս.Մանուկյանի հետ:

⁴ “Österreich-Armenien”, 1872-1936 Faksimilesammlung diplomatischer Aktenstücke, Herausgegeben und eingeleitet von Mag.Dr.Artem Ohandjanian, Band I-XII, Ohandjanian Eigenverlag Wien, 1995, Bd. VI, s.4491, Haus-Hof und Staatsarchiv, Politisches Archiv, N 50; մեջբերումն ըստ Նուրիջանյան, Ժ. (2005) Ժամանակագրություն Հայոց ցեղասպանության. Հայոց ցեղասպանության պատմության և պատմագրության հարցեր, №10-11. էջ. 91;

⁵ Սահակյան, Ռ. Օ. (1988) Ուրֆայի 1915 թվականի հերոսամարտի պատմությունից. Պատմա-բանասիրական հանդես, № 3 . pp. 103-113

⁶ Հարցազրույց ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտի Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրման բաժնի ղեկավար պ.գ.թ. Ա.Մարտիկյանի հետ:

⁷ Barby Henry. Au Paus de Eepouvante: E Armenie martyre, Beyrouth, 1973, p. 240 ; մեջբերումն ըստ Նուրիջանյան, Ժ., Ժամանակագրություն Հայոց ցեղասպանության, Հայոց ցեղասպանության պատմության և պատմագրության հարցեր, #10-11, էջ 91

մադրեին⁸: Ավելին, հայերը նախապատրաստված չեն եղել ու կողմնորոշվել են տեղում: Սա ապացուցում է, որ նրանց գործողությունները չէին կրում ապստամբության բնույթ:

Ինքնապաշտպանություններից ամենահայտնին Վանում տեղի ունեցածն է, որը թուրք և թուրքամետ պատմաբանները հաճախ թյուր կերպով ներկայացնում են որպես ապստամբություն: Բայց երբ ուսումնասիրվում է Վանի դեպքերի ժամանակագրությունը, պարզ է դառնում, որ ինքնապաշտպանությունն սկսվեց այն ժամանակ միայն, երբ Վան քաղաքի շրջակա գյուղերն արդեն չկային, և Վան եկող թուրքական զորքը հենց այն զորքն էր, որը ոչնչացրել էր Վան քաղաքի կողքի բոլոր գյուղերը: Պոլսում ավստրիական դեսպանատան ռազմական կցորդ Ջոզեֆ Պոմիանովսկին Վանում դեպքերը նկարագրում է որպես «սպանությունների սկզբնավորումը տեսնող ու իրենց հերթի գալուստը ընկալած հայերի վերջին ճիգ»⁹: Սակայն, չնայած, որ այն տեղի ունեցավ արդեն գաղտնի տեղահանումների ու սպանությունների որոշումներից հետո, սակայն Վանի ինքնապաշտպանությունը ծառայեց կառավարության (իսկ հետո նաև թուրք պատմաբանների) համար որպես բռնագաղթերն արդարացնելու հիմնական պատրվակ¹⁰:

Թուրքական կողմը «ցեղասպանության» փոխարեն հաճախ է օգտագործում հենց «բռնագաղթ» եզրը՝ անդելով, թե իրականացվել են տեղահանություններ: Այն հիմնավորելու համար, թուրքական կողմը պնդում է, թե Կովկասյան ռազմաճակատի երկայնքով հայերը կազմակերպել են ապստամբություններ՝ օգնելու ռուսական բանակին:

Իրականում ապստամբություն տեղի չի ունեցել: Չինված ընդհարումների հատուկենտ դեպքերն ինքնապաշտպանություն էին, հայերը չեն եղել նախաձեռնող, այլ միայն արձագանքել են օսմանյան իշխանությունների քայլերին: Հայերի ինքնապաշտպանական մար-

տերը համակարգված չէին, այլ իրարից անկախ էին, լոկալ բախումներ ինչպես Վանում, Շապին-Գարահիսարում, Մուսալեռում և Ուրֆայում: Իրական ապստամբության դեպքում բոլորը միաժամանակ գլուխ կբարձրացնեին, սակայն առաջինը Վանն էր, ապա Շապին-Գարահիսարը, հետո Մուսալեռը և ավելի ուշ Ուրֆան: Սա ցույց է տալիս, որ հայերի ինքնապաշտպանությունները տեղում նախաձեռնված են եղել, երբ վտանգն արդեն շեմին էր: Իսկ ընդհանուր գնահատումը բերում է այն եզրակացության, որ մեծ մասամբ հայերը ենթարկվել են բռնագաղթի հրամաններին առանց մեծ դիմադրության¹¹:

Բացի այդ, հայերը տեղահանվել են ոչ միայն ռազմաճակատի գծից, այլ նաև շատ խորը շրջաններից, այսինքն՝ կենտրոնական Թուրքիայից, որտեղ ռազմական գործողություն ընդհանրապես չեղավ և իմաստ չկար ռազմաճակատի ապահովության մասին խոսել: Ինչպես թուրք պատմաբան Թաներ Աքչամն է նշում. «Հանգուցային կետն այն է, որ մարդիկ ոչ թե պարզապես բռնագաղթի են ենթարկվել միայն ռազմական տեսանկյունից զգայուն տարածքներից, այլ ողջ կայսրությունից: Սա չեղարկում է ռազմական անհրաժեշտության փաստարկը... Իրականում նրանց տեղահանել են ռազմադաշտից շատ հեռու գտնվող տարածքներից ուղիղ առաջին ճակատ, այսինքն Անատոլիայի ներքին շրջաններից դեպի այն տարածքներ, որտեղ Չորրորդ ու Վեցերորդ բանակները կռվում էին բրիտանացիների դեմ»¹²: Անկարա, Քոնյա, Ափյոն, Էսքիշեհիր, Իզմիր, Ադանա՝ սրանք այն քաղաքներից են, որոնք Թալեաթ փաշայի զեկույցում¹³ ընդգրկված են որպես տարածքներ, որտեղից տեղահանվել են հայերը, մինչդեռ դրանք հարյուրավոր կիլոմետրերով հեռու են Կովկասյան ռազմաճակատից ու ռուսական բանակներից և այնտեղ նույնիսկ ինքնապաշտպանական դիմադրության մասին ոչ մի հիշատակում չկա:

⁸ Հարցազրույց Ս.Մանուկյանի հետ:

⁹ Joseph Pomianowski, *Der Zusammenbruch des Osmanischer Reiches, Erinnerungen an die Türkei aus Zeit des Weltkrieges*, Zurich, Leipzig, Vienna, 1928, p. 160 as cited in T.Akçam, *A Shameful Act*, p. 201;

¹⁰ Taner Akçam, *A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility*, New York, 2006, p. 200;

¹¹ T.Akçam, *A Shameful Act*, p. 184, p. 202;

¹² Ibid;

¹³ Ara Sarafyan, *Talaat Pasha's Report on the Armenian Genocide*, Gomidas Institute, London, 2011;

Նույն կերպ ոչ մի տեղ և ոչ ոք հրեական ողջակիզումը չի արդարացնում՝ ասելով, թե «հրեաները Վարչապետի ասպտամբեցին կամ ինքնապաշտպանության դիմեցին, ուստի արդարացված է ամբողջ Ռայխի գերիշխանության տակ գտնվող տարածքներում նրանց սպանելը»: Վանի, Ուրֆայի, Մուսա լեռան կամ այլ ինքնապաշտպանական մարտերի նման, Հոլոքոստի սկսվելուց հետո միայն հրեաները դիմեցին ինքնապաշտպանության:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում Լեհաստանում, Լիտվայում, Բելոռուսում և Ուկրաինայում գտնվող մոտ հարյուր գետոներում հիմնվել են ընդհատակյա կազմակերպություններ: Այդ կազմակերպությունների նպատակն էր նախաձեռնել զինված պայքար, այն է՝ ասպտամբել, որպեսզի դուրս գան փակ գետոյից ու միանան պարտիզաններին: Կային նաև դեպքեր, երբ ասպտամբությունը պլանավորած չի եղել և տեղի է ունեցել ըստ իրավիճակի:

Հրեաները պայքարել են ոչ միայն գետոներում, կազմակերպելով ինքնապաշտպանական խմբեր և ընդվզումներ, այլ նաև մասնակցել են պարտիզանական պայքարին: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ պարտիզանները վտանգում էին իրենց կյանքը՝ կազմակերպելով գաղտնի դիմադրություն նացիստների կողմից վերահսկվող տարածքներում: Նրանք հարձակվում էին երկաթուղիների, կամուրջների ու ռազմական հենակետերի վրա: Նրանք նաև սպանում էին նացիստների հետ համագործակցող տեղացիներին:

Ինչպես տեսնում ենք, հրեաների մի մասը բավականին ակտիվ կերպով, զենքը ձեռքին պայքարել է նացիստների դեմ, ասպտամբել է, պարտիզանական պայքար վարել անկանոն զինված խմբերով, սակայն երբևիցե ոչ ոք չի փորձել արդարացնել կամ հիմնավորել հրեական ողջակիզումը վերջիններիս դիմադրության փաստով: Ասպտամբությունը, և հատկապես ինքնապաշտպանությունը, չեն արդարացնում ցեղասպանության իրագործումը:

Բռնագաղթերի վերջնակետը հստակ ցույց է տալիս, թե ուր էին տանում այդ մարդկանց. այն բացարձակ անապատ էր, կյանքի համար

ոչ մի հարմարեցված պայմաններով: Դեր Չորը մի հսկայական անապատային նահանգ էր, որտեղ ապրում էր մի քանի հազար արաբ քոչվոր բեդվին, այսինքն՝ ամբողջությամբ գրեթե անմարդաբնակ էր: Այսինքն՝ հայերին միտումնավոր տեղափոխում էին այնպիսի վայրեր, որտեղ նրանք դատապարտված էին մահվան՝ առանց սնունդի, առանց ջրի, կիզիչ արևի տակ, հակահիգիենիկ պայմաններում: Պարզ է, որ անմարդկային այդ պայմաններում առաջանալու էին համաճարակներ, որն էլ հանգեցնելու էր հազարավոր մարդկանց ոչնչացմանը:

Ապրելու պայմաններ չկային նաև բռնագաղթի երկար ու ձիգ ճանապարհների կայանատեղիներում: Ինչպես թուրք պատմաբան Թաներ Աքչամն է նշում. «... բռնագաղթի ոչ մի կետում՝ ոչ սկզբում, ոչ ճանապարհին, ոչ էլ վերջնակետում, չէին նախապատրաստվել մարդկանց զանգվածային տեղաշարժին: Միայն սա է բավարար ցույց տալու, որ գործողության նպատակը հաշվարկված ոչնչացումն էր»¹⁴:

Դեպի սիրիական անապատներ տանող հանգույցներում կային համակենտրոնացման ճամբարներ, որտեղ ստեղծված էին այնպիսի վիճակներ, որ տարագիրները մահանան սովից և համաճարակներից: Մեջբերենք ակադեմիկոս Երվանդ Օտյանի հուշերը, ով Կիլիկիայի Տարսուսում գտնվել է օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին և այնտեղի համակենտրոնացման ճամբարի մասին պատմում է հետևյալը. «Ամբողջ ընդարձակ դաշտը բնակատեղի մըերևոյթը առած էր: ...Թարսուս, վրաններուներքև, 25-30 հազար հայեր կային, ընդհանրապես ատապազարցի, իզմիթցի, պարտիզակցի, պրուսացի, էտիրնեցի, ռոտոսցի, պանտրմացի և այլն»¹⁵: Օտյանը նշում է, որ այդ միջոցին Թարսուսում կար մոտ 25 հազար թուրք զինվոր: Հայերի ճամբարներն ուներ փակ գետոյի կարգավիճակ, քանի որ «Թարսուս երթալու համար հարկ էր վէսիքա առնել և այս վէսիքան օրը հազիւ 40-50 հզրի կըտրու էր»¹⁶: Ամառվա շոգին, առանց ջրի, սանիտարահիգիենիկ պայմաններից զուրկ, փակ տարածքից դուրս գալու իրավունքից զրկված իրավիճակում, բնականաբար, ճամբարը համակվել էր համաճա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹⁴ T.Akçam, A Shameful Act, p. 184;
¹⁵ Երևանի Օտեսան, Անիծեալ տարիներ, էջ 119
¹⁶ Նույն տեղը, էջ 121

րակով. «Գրեթե ամեն վրանի տակ մէյմեկի-
անդ կար ու այդ միջոցին, ինչպէսըսի, վրան-
ներունթիւր հինգ վեց հազարի կը հասնէր¹⁷»:
Գլխավոր հիվանդությունը դիզենտերիան էր.
«Տիզանդրըն որ փոխանցիկ ալ է, ամենէնա-
ւելի զոհ կ'ըներ: Այդ հիվանդութենէն օրական
60-70 հոգի կը մեռնէին¹⁸»:

Յեղասպանության մասին կոնվենցիայի
2-րդ հոդվածի «Գ» կետը վերաբերում է խմբի
անդամների համար այնպիսի կենսապայման-
ների ստեղծմանը, որոնք միտված են նրանց
ֆիզիկական ոչնչացմանը¹⁹: Այսինքն, եթե տե-
ղափոխվում է ինչ-որ զուտ էթնիկ խումբ՝ նոր-
մալ պայմաններով, և այդ խումբը ինչ-որ Ա կե-
տից մինչև Բ կետ հասնում է նորմալ իրավի-
ճակում և այնուհետև հնարավորություն է ունե-
նում Ա կետ վերադառնալու, կամ համենայն
դեպս, այդ Բ կետում պահպանվում է, ապա
այստեղ դժվար է խոսել ցեղասպանությունից:
Օրինակ, Երկրորդ համաշխարհային պատե-
րազմի ընթացքում Ամերիկայի Միացյալ Նա-
հանգների կողմից ճապոնացի քաղաքացիներ
ի հանդեպ իրականացված քաղաքականու-
թյունը չի կարելի որակել որպես ցեղասպանու-
թյուն, քանի որ՝ թեև կային համակենտրոնաց-
ման ճամբարներ ու բարդ կենսապայմաններ,
սակայն բնակատեղիները համապատասխա-
նում էին միջազգային միևնույն ստանդարտնե-
րին, երեխաները նույնիսկ ունեին կրթության
պայմաններ, բռնագաղթյալներին կանոնավոր
կերպով պատվաստումներ էին կատարում և
այլն²⁰: Այն անհամեմատելի է Օսմանյան կայս-
րությունում տեղի ունեցածի հետ, որը խմբի
գոյության համար ստեղծում էր այնպիսի կեն-
սապայմաններ, որոնք միտված էին նրանց
մասնակի կամ ամբողջական ֆիզիկական
բնաջնջմանը: Դա տեղահանություն անցկաց-
նելու միտում չէ, այլ՝ միտումն ուղղված է այդ
խմբի անդամների ոչնչացմանը:

Սակայն հայ բռնագաղթյալները հիմնա-
կանում չէին էլ հասնում նշանակետ: Այսինքն,
հայերին հանում էին իրենց բնակավայրից,
բայց ոչ թե ինչ-որ այլ տեղ տեղափոխելու, այլ՝
այնտեղ տեղափոխելով սպանելու: Քրդերի՝ Հա-
յոց ցեղասպանության մասին տասնյակ բանա-
վոր պատմությունների ուսումնասիրումը ցույց
է ալիս, որ մեծամասնությամբ նկարագրում են
նույն սցենարը՝ զինվորները գալիս են, հավա-
քում են գյուղի հայերին հրապարակում, քա-
րավաններ են կազմում, առաջնորդում են գյու-
ղից դուրս, տանում են մի անդունդի մոտ կամ
այլ ամառի վայր և սպանում են բոլորին, հա-
ճախ անմարդկային մեթոդներով, ինչպես օրի-
նակ նետելով մանուկներին քարերի վրա կամ
կապելով տղամարդկանց 6-7 հոգանոց շար-
քով ու փորձելով սպանել նրանց մեկ կրակո-
ցով²¹:

Այդուհանդերձ, բռնագաղթված հայերի
զանգվածն այնքան մեծ էր, որ ի հեճուկս ճա-
նապարհին կազմակերպված այս բոլոր արհա-
վիրքներին՝ մարդկանց մի հոծ զանգված կա-
րողացել էր ոտքով հասնել նշանակետ՝ սիրիա-
կան անապատ: Թեև հայերն աքսորի ճանա-
պարհներին ենթարկվել էին սահմուկեցուցիչ
ջարդերի, բայց և այնպես, ըստ Արամ Անտոն-
յանի՝ «...ամենէն զարհուրելի եղեռնագործու-
թիւնները եւ մեծագոյն ջարդերը կատարուե-
ցան 1916-ին եւ անկէ ետք, այն հեռաւոր անա-
պատներուն մէջ»²²: «Մեծ ոճիրը» գրքի հեղի-
նակը պատմում է, որ 1916 թ. հետո, երբ ողջ
հայությունը քշվել էր Սիրիայի անապատներ, և
նրան էին միացել նաև Կիլիկիայի հայերը, այս-
տեղ կառավարությունից ստացված հրահան-
գով կազմակերպվեց երեք մեծ ջարդ, որոնցից
առաջինը՝ Ռաս-ուլ-Այնում, որտեղ կոտորվեց
70 հազար հայ, երկրորդը՝ Ինթիլիում, որին
զոհ գնաց 50 հազար հոգի, և ի վերջո՝ Դեր Զո-
րի անապատում, որն ամենազարհուրելին էր և

¹⁷ Նույն տեղը, էջ 124

¹⁸ Նույն տեղը

¹⁹ Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին կոնվենցիա,
http://www.un.org/res/un%20Treaties/III_1.pdf

²⁰ Ավելի մանրամասն ճապոնացիների տեղահանման մասին տես՝ Wendy L. Ng, Japanese American Internment During World War II: A History and Reference Guide, Westport, 2002, 209p.; Roger Daniels, Prisoners Without Trial: Japanese Americans in World War II, Farrar, Straus and Giroux, 2004, 162 p.; Robinson, Greg. (2010). A Tragedy of Democracy: Japanese Confinement in North America. Journal of Transnational American Studies, 2(1).

²¹ See Gülçiçek Günel Tekin, Kürtler Ermeni Soykırımı Anlatıyor, İstanbul, 2013;

²² Արամ Անտոնեան, Մեծ ոճիրը, Պոսթըն, 1921, էջ 15:

ամենազանգվածայինը դրանց մեջ (200 հազար մարդ):

Այսպիսով, բռնագաղթի նպատակը չի եղել ապստամբած հայերին Կովկասյան ռազմաճակատից հեռացնելը, քանի որ ապստամբություն, որպես այդպիսին, չի եղել: Զինված ընդհարումների հատուկենտ դեպքերը ինքնապաշտպանություն էին, հայերը չեն եղել նախաձեռնող, այլ միայն արձագանքել են օսմանյան իշխանությունների քայլերին: Ավելին, հայերը նախապատրաստված չեն եղել ու կողմնորոշվել են տեղում: Ինքնապաշտպանական գործողությունների թիվն էլ ընդհանուր առմամբ շատ քիչ էր: Այդ հսկայական տարածքում ընդամենը 10 փոքր դիմադրությունը ապացույցն է այն բանի, որ իրականում հայերը պատրաստ չէին: Սակայն նույնիսկ ապստամբության կամ զինված պայքարի առկայությունը որևիցե կերպ չի կարող արդարացնել Օսմանյան կայսրությունում ընթացող հայկական էթնիկ խմբի ոչնչացման քաղաքականությունը: Բացի այդ տեղահանումներ եղել են նաև ռազմաճակատներ

րից էականորեն հեռու գտնվող վայրերից: Քննության չի դիմանում նաև հանուն խաղաղ բնակչության բարօրության՝ նրանց ռազմական ասպարեզից հեռու տանելու փաստարկը, քանի որ այդ դեպքում տրամաբանորեն պետք է գաղթի ենթարկվեին նաև տվյալ տարածքների մյուս բնակիչները, այլ ոչ թե միայն քրիստոնյա կանայք, ծերերն ու երեխաները: Բռնագաղթն ուղեկցվել է թալանով, բռնաբարություններով, կոտորածներով՝ ողջ ճանապարհի ընթացքում: Հարյուրավոր կիլոմետրեր ոտքով անցնող տարագիրները չեն ապահովվել սննդամթերքով, ջրով, իսկ ամառվա տապը արագացրել է համաճարակների տարածումը: Սակայն մահվան քարավանների՝ նշանակետ սիրիական անապատներ հասնելը նրանց ճնշող մեծամասնության համար նշանակում էր ոչ թե տանջանքների, այլ կյանքի վերջ, քանի որ Դեր Զորում ու հարակից տարածքներում կազմակերպվեցին հայ գաղթականների զանգվածային կոտորածներ:

ARTAK SHAKARYAN

Program Manager at the Yerevan office of the Armenian Assembly of America,
Head of the School for Young Leaders
Ph.D. in Ottoman Studies

ՈՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒՎ ԿԱՍՏՆԵՐ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

DEPORTATION AND RIGHT TO SELF-DEFENSE

Two ethnic states, Serbian and Greek, emerged in the first three decades of the nineteenth century. The Serbian gained de facto autonomy in 1815, and officially recognized autonomy in 1830. In 1867, Serbia becomes de facto independent as Ottoman forces leave the country, pressured by Great Britain and France, and in 1878 de jure independence is formally declared in Belgrade by the decision of the Great Powers at the Treaty of Berlin. In 1814, a secret organization called the Filiki Eteria was founded with the aim of liberating Greece. By 1821, Greeks were in open revolt against the Turks and the Greek gained independence as early as 1831–1832¹.

During the same period the Armenians in the Ottoman Empire proudly bore the name *millet-i sadika* or *the faithful nation*, since vast majority of the Armenians continued serving the Ottoman state faithfully. Armenian *amira* families held many important posts within the Empire. Thus, Dadyan family traditionally held the post of royal gunpowder-maker (*barutçubaşı*). The family started its rise in 1790s when Arakel amira Dad brought technical innovation in production of gunpowder that profoundly reformed the production line of the gunpowder factory at Azadli. During the following years, the Dadyan family had its great contributions in the production of paper, silk, arms

¹ Slobodan G. Markovich, Patterns of National Identity Development, Balcanica XLIV (2013), p.211;

and casts. They were the first to introduce European modern technologies in the production industry of the Ottoman Empire. Dyuzyan family held the posts of the head of the mint and the royal jewel. Another Armenian, Harutyun Bezjyan, rendered the Ottoman state a great service by organizing the payment of a part of the 1828-1829 war indemnity to Russia². So, while Greeks and Serbs were revolting and getting independence Armenians were busy perfecting arms and gunpowder.

This continued up to the period of the 1877-1878 Russian-Turkish war. Ottoman tyranny, successes of brother-in-faith Russian armies at the Caucasian front, the achievement of the Balkan nations and emergence of Armenian intellectuals with Western education created a fruitful environment for the birth of hope to get free from Ottoman oppression. Still the Armenian riots were more reactions to specific actions of the Ottoman army or police, and did not have a systematic approach. However, emergence of Armenian political parties, sporadic riots of Armenians, organized armed self-defenses in Western Armenia, Russia's interest in Armenians, the assistance of Armenians to Russian troops: all of these reminded the Ottomans the scenarios of the losses in the Balkans and made them nervous. The Sublime Porte reacted with more oppression, killings and ethnic cleansing. The eradication of Sasun and its neighboring villages from 1894 to 1896 illustrates a growing trend toward annihilation in Ottoman attitudes towards Armenians.

Despite the massacres of Armenians that continued also in the beginning of 20th century, any systematic revolt did not take place, contrary to its anticipation by Turks. "The Armenian Genocide is a consequence of fear, because Bulgarians, Romanians, Serbs and Greeks had revolted and gotten independence, and Turks always anticipated that the Armenians would be next. This anticipation

of fear brought the decision of annihilation of the Armenians"³.

Armenians had already been turned into an untrustworthy element, and the Ottomans were nearly sure that in the Caucasian front the population would collaborate with Russian troops. Nonetheless, part of the Armenian male population was conscripted into the Ottoman army during the first months of WWI. Austro-Hungarian diplomats report to Vienna from Constantinople that "very often Armenian soldiers are sent to the first line of the front so they are killed there"⁴. However, starting from February 1915, most soldiers of Armenian origin were disarmed and transferred to labor battalions. After being used for some time in the construction of roads and bridges, those men were killed. As a rule, before deporting the population of a locality, in order to avoid resistance to massacre, the perpetrators did their best to neutralize the Armenian men. For example, in 1915, the Young Turk authorities sent 1,500 Armenian young men from Urfa to the so-called 'rearward labors' and killed them just a few kilometers outside the town.⁵ The history showed that Armenians were in position to organize self-defense battles only in those places where Armenian men somehow evaded conscription.

After having removed one part of Armenian men from their settlements, the Ottoman state directed Turkish and Kurdish bands to massacre the Armenian population almost without any hindrance. Facts of mass killings had been recorded already since January 1915, like in the village of Avsharik in Van where 107 Armenians were killed⁶. Day by day news and testimonies about such killings or forced Islamization of women and children grew more and more in number. Simultaneously, political and public figures had been arrested since February. Armenian political parties

² Albert Kharatyan, The Armenian Community of Constantinople (beginning of 18th century - 1923) (Kostandnupolsi hay gaghtodjakhy (18rd dari skizb - 1923t.)), Historical-Philological Journal, 2009, № 2-3 . pp. 36-37 (in Armenian);
³ Interview with Dr. Suren Manukyan, Deputy-Head of the Armenian Genocide Museum-Institute (interview date 05.08.2014);
⁴ "Österreich-Armenien", 1872-1936 Faksimilesammlung diplomatischer Aktenstücke, Herausgegeben und eingeleitet von Mag.Dr.Artem Ohandjanian, Band I-XII, Ohandjanian Eigenverlag Wien, 1995, Bd. VI, s.4491, Haus-Hof und Staatsarchiv, Politisches Archiv, N 50; as cited in Zh. Nuridjanyan, Chronology of the Armenian genocide (Zhamanakagrutyun Hayots tseghaspanutyun), The Issues of the History and Historiography of Armenian Genocide, 2005, №10-11, p. 91 (in Armenian);
⁵ Ruben Sahakyan, From the history of 1915 Urfa heroic battle (Urfayi 1915 tvakani herosamarti patmutyunits), Historical-Philological Journal, 1988, № 3 . pp. 103-113 (in Armenian)
⁶ Barby Henry. Au Paus de Eepouvante: E Armenie martyre, Beyrouth, 1973, p. 240 ; as cited in Zh. Nuridjanyan, ibid.

applied to self-defense only after the launch of the Holocaust.

In approximately one hundred ghettos, in Poland, Lithuania, Belorussia, and Ukraine, underground organizations were formed. The purpose of such organizations was to wage armed struggle, that is, to stage an uprising in the ghetto or to break out of the closed ghetto by the use of force in order to engage in partisan operations on the outside. In many instances, the two forms combined, the uprising being followed by an escape from the ghetto. There were also cases in which the uprising was spontaneous or improvised.

Jews did struggle not only in ghettos by organizing self-defense groups and revolts, they had also participated in partisan warfare. During World War II, partisans risked their lives by organizing secret resistance to Nazi control. They attacked German-held railroads, bridges, and military installations. They also organized efforts to assassinate Nazi collaborators (local people who were helping the Germans). Jewish partisan units waged quite effective struggle against Nazis and caused much losses to their troops.

Consequently, certain part of Jews did actively engage in armed struggle against Nazis, revolted and waged partisan warfare in paramilitary groups; however no one ever tried to justify or excuse the Jewish Holocaust pointing at their resistance. A revolt and especially a self-defense do not validate genocide.

* * *

The destination of deportation routes clearly shows the endgame mentality - it is a total desert with no conditions for life. Deir ez-Zor was an enormous desert region with several thousands of nomadic Bedouin Arabs, i.e. was nearly completely desolate. It means that the Armenians were intentionally relocated to such places where they were fated to die - without food, without water, under

the burning sun, in insanitary conditions. Surely, those inhuman conditions also became a source of epidemics, taking the lives of thousands.

There were no living conditions at the camp sites on the long routes of the deportation marches. As Turkish historian Taner Akçam mentions "...at no point during the deportation - not at the start, nor on the road, nor at the final destination - were any preparations made for the mass movement of people. This alone was enough to demonstrate that the campaign's aim was deliberate extermination"¹³.

There were concentration camps at the hubs of the road leading to the Syrian deserts, and those camps were designed in a way that deportees died from hunger and epidemics. Here is a citation from the memoirs of the eyewitness Yervand Otyan who was in Tarsus, Kilikia in August-September and describes the concentration camp there: "A whole wide field was turned into a settlement... In Tarsus, under the tents, there were 25-30 thousand Armenians from Adapazari, İzmit, Partizak, Bursa, Edirne, Rodos, Bandirma etc."¹⁴ Otyan mentions that at the same time there were around 25 thousand Turkish soldiers in Tarsus. Armenian camps held the status of closed ghetto since "one needed a pass to go to Tarsus, and that type of a pass was being given to only 40-50 persons daily."¹⁵ In the heat of the summer, without water, without sanitary conditions, without a right to come out from the closed territory, naturally, the camp was full of contagious diseases, "There was at least one sick person under nearly all the tents, and the number of tents reached 5-6 thousands."¹⁶ The main disease was dysentery: "The contagious dysentery was the reason of most of the deaths. This disease was taking 60-70 lives daily."¹⁷

The UN Convention on Genocide of 1948 has a special clause (c) in Article 2 that mentions 'deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part'.¹⁸ This means that if an ethnic

¹³ T.Akçam, A Shameful Act, p. 184;

¹⁴ Yervand Otyan, Accursed years, p. 119;

¹⁵ Ibid, p. 121;

¹⁶ Ibid, p. 124;

¹⁷ Ibid;

¹⁸ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf>;

group had been relocated from point A to point B with normal conditions and reached there in a normal way, and thereafter the group had the opportunity to return to the point A or at least continue living at point B, then it is hard to speak about genocide. For example, the policy of the United States of America towards its citizens of Japanese origin during the WWII cannot be depicted as genocide because though concentration camps with hard living conditions did exist, those settlements conformed to international standards, children even had the necessary conditions for education, deportees were vaccinated on a periodic basis etc.¹⁹ It is incomparable with the situation in the Ottoman Empire that created such living conditions that were intended to cause the physical destruction of the group. There was no intention of organizing a deportation; the intention was the annihilation of the group members.

It must be mentioned that many Armenian deportees were not even coming any closer to the destination. Many Armenians were taken out of their villages not for relocation purposes but in order for them to be killed on the road. A comprehensive study of verbal history among Kurds brings dozens of stories narrating the process of deportation and massacres, mostly depicting the same scenario of soldiers coming, gathering the Armenians of the village at a square, forming convoys/caravans, heading them out of the village, taking them to a gorge (or other uninhabited place) and killing everyone, often by inhumane methods, like throwing babies on rocks or lining up men in columns of 6-7 people and trying to kill them with a single shot²⁰.

However, the number of the deported Armenians was so large that in spite of all the organized difficulties on the way a considerable mass of people did reach the Syrian deserts, i.e. the destination. Though Armenians had experienced terrifying massacres on the way, yet according to Aram Antonyan "... the most gruesome bloodbaths

and the largest-scale massacres happened in 1916 and afterwards in those far deserts."²¹ The author of the book "The Great Crime" says that after the Armenians were deported to the Syrian deserts, the Government ordered the organization of three large-scale massacres - (1) in Ras ul-Ayn – 70,000 Armenians annihilated; (2) Intilli – 50,000 Armenians; (3) the most gruesome and large-scale in Deir ez-Zor desert – 200,000 Armenians.

Thus, the aim of the deportation was not to get the rebelling Armenians far from the Caucasian front since there had been no uprising as such. The few armed skirmishes were cases of self-defense while Armenians were not the initiators and only had reacted to the actions of the Ottoman authorities. Moreover, Armenians were not prepared and they tried to improvise post-factum. The overall number of self-defense actions was very low. Only 10 small-scale resistances throughout the enormous empire is proof that in reality people were not ready. However, even a revolt or an armed struggle cannot in any way justify the policy of the Ottoman Empire regarding the annihilation of the Armenian ethnic group. Moreover, relocations had taken place also at settlements considerably far from the combat zones. The argument about using deportation for rescuing civilians by taking them far from the battlefields is also very weak, since in that case, logically, the other local populations also should had been relocated whereas in reality only Christian women, children and the elderly were deported. The long marches of the deportation were full of plunder, rape, and massacres. The deportees marching for hundreds of kilometers were not provided with food and water, while the summer heat was spreading epidemics. However, arrival of their death caravans to the destination, the Syrian deserts, did not mean the end of their sufferings; instead, it meant the end of their lives, as the mass exterminations of the Armenian deportees were organized in Deir ez-Zor and nearby places.

ՈՐԻՆԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ

¹⁹ More on Japanese American Internment see Wendy L. Ng, Japanese American Internment During World War II: A History and Reference Guide, Westport, 2002, 209p.; Roger Daniels, Prisoners Without Trial: Japanese Americans in World War II, Farrar, Straus and Giroux, 2004, 162 p.; Robinson, Greg. (2010). A Tragedy of Democracy: Japanese Confinement in North America. Journal of Transnational American Studies, 2(1).

²⁰ See Gülçiçek Günel Tekin, Kürtler Ermeni Soykırımı Anlatıyor, İstanbul, 2013;

²¹ Aram Antonyan, The Great Crime, (Mets Vochiry), Boston, 1921, p. 15 (in Armenian);

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Օսմանյան կայսրությունում հայերի՝ որպես էթնիկ խմբի բռնագաղթերն ու զանգվածային սպանությունները տարբեր կերպ են մեկնաբանվել: Թուրքական կողմը պնդում է, որ Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին հայերը տեղահանվել են քաղաքացիական բնակչությանը պաշտպանելու նպատակով՝ նրանց հեռացնելով պատերազմի դաշտերից և ճնշելով նրանց ապստամբությունը: Հեղինակը հերքում է այս փաստարկը և ներկայացնում ապացույցներ՝ հինավորելով իր տեսակետը: Մասնավորապես, հոդվածում ներկայացնում է, որ հայերի գործողությունները ապստամբության բնույթ չեն կրել: Նա նաև հաստատում է, որ հայերի ինքնապաշտպանությունը չի կարող հավասարեցվել ապստամբության հետ: Վանի իրադարձությունների ժամանակագրական ուսումնասիրության արդյունքում հստակ է դառնում, որ ինքնապաշտպանությունն սկսվել է այն բանից հետո, երբ Վան քաղաքին հարակից գյուղերն ավերվել են նույն թուրքական զինված ուժերի կողմից:

Հեղինակը տարբեր էթնիկ խմբերի ինքնապաշտպանության համեմատական վերլուծություն է կատարել: Այնուհետև ուսումնասիրել է նշված ժամանակահատվածում տեղի ունեցած իրադարձությունները:

Բանալի բառեր: Բռնագաղթ, ինքնապաշտպանություն, ապստամբություն, Օսմանյան կայսրություն, Դեր Զոր, Սիրիական անապատներ, ցեղասպանություն:

ABSTRACT

Deportation and mass killings of Armenian ethnic group in Ottoman Empire have been interpreted variously. Turkish side argues that during World War I Armenians were deported for rescuing civilians by taking them far from the battlefields and for suppressing rebellions. The author refutes this argument and brings evidence justifying it. Specifically, he shows that the actions of Armenians had no nature of a rebellion. Also he contends that self-defense of Armenians cannot be equalized to a rebellion. After having studied the chronology of events in Van, it becomes crystal clear that the self-defense started only after the villages surrounding the town of Van had been destroyed by the same Turkish armed forces.

The author makes a comparative analysis of self-defense of different ethnic groups. Then he examines the events taken place at the concerned period of time.

Keywords: deportation, self-defense, rebellion, Ottoman Empire, Deir ez-Zor, Syrian deserts, genocide.

ВЛАДИМИР ВАРДАНЯН

Руководитель юрист-консультативной службы
(Правовой консультативной службы) Аппарата
Конституционного Суда Республики Армения,
к. ю. н

ЭДУАРД САРГСЯН

Аспирант Кафедры международного и европейского
права Российско-Армянского (Славянского) университета

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ КАК ГОСУДАРСТВА-ПРОДОЛЖАТЕЛЯ ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ В КОНТЕКСТЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ГЕНОЦИДА АРМЯН

Один из основных аспектов ответственности Турецкой Республики за совершение Геноцида армян непосредственно взаимосвязан с вопросом международно-правовой идентичности Османской империи и Турецкой Республики. Данный вопрос имеет прикладное значение особенно в свете рассмотрения возможностей привлечения Турецкой Республики к ответственности за международно-противоправные деяния, совершенные Османской империей. Очень часто, как в доктрине международного права, так и в практической-правовой плоскости, вопрос соотношения международно-правовой идентичности Османской империи и Турецкой Республики сводится к примитивному его рассмотрению в контексте простого правопреемства государств.

Ссылка именно на простое правопреемство, то есть на неполную тождественность Османской империи и Турецкой Республики, очень часто становится основой для политико-правовых спекуляций в контексте ответственности или точнее “безответственности” Турецкой Республики за Геноцид армян. Так, наиболее показательной в этом плане является Резолюция Европейского парламента «О политическом решении Армянского вопроса» от 18 июня 1987 года, в п. 2 которой отмечается, что Европейский Парламент считает, что «... трагические события 1915-1917гг., связанные с армянами, проживав-

шими на территории Оттоманской империи, означают геноцид в соответствии с определением Конвенции о предотвращении преступления геноцида и наказании за него, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 9 декабря 1948 г....». При этом в следующем предложении того же пункта Резолюции, как бы парадоксально это ни звучало, установлено, что Европейский парламент «... признает, однако, что нынешняя Турция не может нести ответственность за трагедию армянского народа Оттоманской империи и подчеркивает, что ни политические, ни юридические или материальные требования в адрес сегодняшней Турции не могут вытекать из факта признания этого исторического события как акта геноцида»¹.

Оставляя в стороне всю подноготную создания вышеупомянутого документа и внесения в нее указанной формулировки, позволим себе лишь отметить, что она не получила бы отражение в Резолюции, если бы не культивируемый постулат о прекращении существования Османской империи, квази-правопреемстве и создании новой Турции. Именно рассмотрению соотношения идентичности «международно-правового ДНК» Османской империи и Турецкой Республики и будет посвящена данная статья.

После провозглашения Турецкой Республики с целью создания нового международного имид-

¹ Резолюция Европейского парламента «О политическом решении Армянского вопроса» от 18 июня 1987г.
http://www.genocide-museum.am/rus/European_Parliament_Resolutio3.php.

жа, отмежевания от негативного наследия Османской империи и во избежание ответственности за совершенные ею международно-противоправные деяния, в том числе и Геноцид армян, последняя пыталась позиционировать себя в качестве новообразованного государства, исключая преемственность Османской империи. По сей день турецкие власти и научные круги периодически обращаются к данному тезису, тем самым пытаясь обосновать, что Турецкая Республика не может нести ответственность за международно-противоправные деяния (включая геноцид), осуществленные Османской империей.

Для ответа на данный вопрос необходимо обратиться к основным критериям, которые дают возможность говорить о преемственности между государствами.

В международно-правовой доктрине выделяют ряд критериев, рассмотрение которых дает возможность говорить о преемственности между государствами либо о ее отсутствии. Основными из них являются:

1. Идентичность прав и обязательств.
2. Идентичность органов власти.
3. Идентичность территории.
4. Идентичность населения.
5. Идентичность названия и государственной символики.

Естественно, вопрос идентичности государств сводится к определению тождественности их правосубъектности, то есть совокупности их прав и обязательств. В случае обычного правопреемства правосубъектность государства, прекратившего свое существование, расщепляется на составляющие и формирует правосубъектность новообразованных государств². Однако в случае, когда государство-правопредшественник продолжает свое существование, а новообразованные государства либо вообще не рассматриваются в качестве правопреемников, либо получают лишь тот объем прав и обязательств, который неотделим

от территории новообразованного государства, дело обстоит совсем иначе. В данном случае основной объем прав и обязательств сохраняется за государством-правопродолжателем, а новообразованные государства получают новую правосубъектность, не совпадающую с правосубъектностью государства-правопродолжателя³.

Следовательно, для выяснения соотношения Турецкой Республики и Османской империи необходимо дать ответ на следующий вопрос. Прекратилась ли международная правосубъектность Османской империи в результате ее распада в 1923 году или продолжилась в международной правосубъектности Турецкой Республики.

Османская империя, ведущая свое начало с 1299 года и достигшая наивысшего могущества в XVI-XVII веках, начиная с первой половины XIX века, пришла в упадок. В 1830 году в соответствии с Лондонским протоколом официально была признана независимость греческого государства. В 1878 году, согласно положениям Берлинского трактата, независимость получили Сербия, Черногория и Румыния, одновременно Босния и Герцеговина перешли под контроль Австро-Венгрии, а территории Карса, Ардагана и Батума были присоединены к Российской империи. В 1908 году провозгласило независимость Болгарское царство, а в результате Балканских войн независимость получила Албания, остров Крит и Македония перешли к Греции. После окончания Первой мировой войны Лига Наций предоставила Франции мандаты на Сирию и Ливан, а Великобритании – мандаты на Месопотамию и Палестину.

В результате вышеуказанных территориальных изменений Османская империя сузилась в несколько раз, а после подписания Лозаннского договора была провозглашена Турецкая Республика, сменившая название и в совокупности с территориальными изменениями создавшая впечатление образования нового государства,

² Например, после прекращения существования Социалистической Федеративной Республики Югославия все новообразованные государства рассматривались как равноправные правопреемники СФРЮ.

³ После развала Советского Союза новообразованные государства либо вообще не признали своего правопреемства в отношении его прав и обязательств (страны Балтии), либо получили объем тех прав и обязательств, который был непосредственно связан с той территорией, на которой они образовались, и только Российская Федерация как государство-правопродолжатель международно-правовой сущности СССР унаследовала международную правосубъектность Советского Союза.

отмежевавшегося от Османской империи. Однако сразу встал международно-правовой вопрос относительно того, является ли Турция новым государством или она продолжает международную правосубъектность Османской империи. Данный вопрос рассматривался, в частности, в рамках известного арбитража об Османском долге, проведенного в соответствии с положениями Лозаннского мирного договора. Рассматривая вопрос о международно-правовой идентичности Турецкой Республики, арбитр предположил два возможных решения:

- либо в результате распада Османской империи и прекращения ее международной правосубъектности были созданы новые государства, в том числе Турция, без преемственности по отношению к международной правосубъектности Османской империи;
- либо в результате распада Османской империи был создан ряд государств, таких как Ирак, Сирия, Ливан, но что касается Турции, то она не является новым государством, а продолжает международную правосубъектность Османской империи⁴.

В результате Арбитраж пришел к выводу, что в случае с Турецкой Республикой мы имеем дело со вторым вариантом, так как последняя получила основной объем прав и обязанностей Османской империи. Исходя из указанного, арбитр Борель постановил в арбитражном решении, что «Турция остается обремененной долгом бывшей Османской империи, идентичность которой она продолжает»⁵.

Вопрос о идентичности прав и обязанностей Турецкой Республики рассматривался и в рамках арбитражного дела *Lighthouse Arbitration*, рассмотренного в 1956 году франко-греческим арбитражным трибуналом, созданным в соответствии с правилами Постоянной палаты третейского правосудия. Данное дело касалось концессионных прав, полученных французской

компанией еще в 1860 году от Османской империи на содержание маяков на Крите в бытность свою под суверенитетом Османской империи. Французская компания (*la Societe Collas et Michel*) предъявила несколько требований Греции, после того как Греция, получив суверенитет над данной территорией (в 1913 году) решила экспроприировать концессию. Арбитражным трибуналом рассматривались 27 исков Франции и 10 ответных исков Греции. Нас же интересует иск в соответствии с которым Франция предъявила требование Греции (как государству-правопреемнику) за противоправные действия, совершенные властями Османской империи (государство-предшественник)⁶. Предполагаемым международным противоправным деянием являлось несанкционированное изъятие Османской империей буев, принадлежавших французской компании. Арбитражный трибунал пришел к заключению, что Османская империя не совершала никаких противоправных деяний и что данные действия были обусловлены соображениями безопасности.

Тем не менее в *obiter dictum* Арбитражный трибунал отметил, что если бы даже были совершены международные противоправные деяния со стороны Османской империи, Греция не могла нести ответственность за их совершение. Обязательства могли перейти только к Турции, как государству-продолжателю Османской империи, которое бы несло ответственность за «собственные» действия, совершенные до потери части территории. Арбитражный трибунал пришел к выводу, что «критической датой» для выявления того, какое государство должно нести ответственность, является дата подписания Лозаннского мирного договора, по которому территории, потерянные Османской империей перешли к государствам-правопреемникам⁷. В данном решении Арбитражный трибунал вновь подтвердил, что Турецкая Республика является государством-продолжателем Османской империи, ссылаясь именно

⁴ Shavarsh Toriguian, *The Armenian Question and International Law*, Hamaskaine Press, Beirut – Lebanon 1973, p. 147.

⁵ Shavarsh Toriguian, *The Armenian Question and International Law*, Hamaskaine Press, Beirut – Lebanon 1973, p. 150.

⁶ *Lighthouse Arbitration case*, Award of 24/27 July 1956, in: 23 I.L.R., 1956, at p. 106.

⁷ *Lighthouse Arbitration case*, Award of 24/27 July 1956, in: 23 I.L.R., 1956, at p. 108: «Критическая дата является границей, указывающей окончание ответственности Турции и начало ответственности Греции, таким образом, что все действия, совершенные до критической даты, продолжают оставаться под ответственностью турецкого государства».

на идентичность прав и обязательств и присвоение поведения органам того государства, которое совершило оспариваемый акт.

Что же касается территориальных изменений, то они в соответствии с доктриной международного права и международно-правовой практикой не влияют на международную правосубъектность государства⁸. Очевидно, что территориальные потери *per se* не могут воздействовать на международную правосубъектность государства⁹. Такое воздействие может иметь лишь потеря всей территории государства, в результате чего оно прекращает существование¹⁰. Данный подход должен быть применим и касательно Османской империи, которая, по некоторым подсчетам, с 1878 по 1918 годы потеряла порядка 85 процентов своей территории¹¹. Тем не менее уменьшение территории, даже существенное, не может влиять на международную правосубъектность государства. В качестве показательного примера, подтверждающего данный подход, многие авторы приводят именно случай с Турцией,¹² а также Австрией и Венгрией, которые были признаны Союзниками государствами-продолжателями, несмотря на потерю около 75 процентов территории

Австро-Венгерской империи. В международно-правовой доктрине признано, что даже если потерянная территория больше, чем оставшаяся – это никак не влияет на идентичность государства¹³. В случае с Турцией мы имеем дело именно с таким примером – Турция не является новым государством по международному праву, это то же государство, что и Османская империя, только с намного меньшей территорией¹⁴.

Идентичный подход существует и по отношению к населению государства. Изменение населения, в частности его уменьшение (даже существенное), не может свидетельствовать об изменении международной правосубъектности¹⁵.

Следует также отметить, что несостоятельными являются также ссылки на смену формы правления в государстве. Общепризнанным является принцип международного права, согласно которому смена формы правления не рассматривается как создание нового государства¹⁶. Классическим примером для данного принципа может служить Франция, которая подвергалась координальным изменениям за последние века, что не оказывало влияние на ее правосубъектность¹⁷. Подобные трансформации в форме

⁸ L. Delbez, 'Du territoire dans ses rapports avec l'Etat', RGDIP (1932) p. 719, W. Schoenborn, 'La nature juridique du territoire', 30 Recueil des cours (1929-V) p. 116, H. Lauterpacht, 'Règles générales du droit de la paix', 62 Recueil des cours (1937-IV) p.319.

⁹ J.L. Kunz, 'Identity of States under International Law', 49 AJIL (1955) p. 72, J. Crawford, The Creation of States in International Law, 2nd edn. (Oxford, Clarendon Press 2006) p. 673.

¹⁰ K. Marek, Identity and Continuity of States in Public International Law (Geneva, Librairie Droz 1968) p. 23, J.L. Kunz, 'Identity of States under International Law', 49 AJIL (1955) p. 72.

¹¹ T. Akcam, A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility (New York, Metropolitan Books 2006) p. 11.

¹² L. Kunz, 'Identity of States under International Law', 49 AJIL (1955) p. 72 "Практика государств показывает, что Турецкая Республика, несмотря на существенные территориальные потери, является идентичной с Османской империей".

¹³ J. Crawford, The Creation of States in International Law, 2nd edn. (Oxford, Clarendon Press 2006) p. 673, K.G. Bühler, State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism (The Hague, Kluwer Law International 2001) p. 1.5

¹⁴ J. Crawford, The Creation of States in International Law, 2nd edn. (Oxford, Clarendon Press 2006) p. 676; K. Marek, Identity and Continuity of States in Public International Law (Geneva, Librairie Droz 1968) p. 40; W. Czaplinski, 'La continuité, l'identité et la succession d'États: évaluation de cas récents', 26 RBDI (1993) p. 376.

¹⁵ L. Kunz, 'Identity of States under International Law', 49 AJIL (1955) p. 71, J. Crawford, The Creation of States in International Law, 2nd edn. (Oxford, Clarendon Press 2006) p. 678; K. Marek, Identity and Continuity of States in Public International Law (Geneva, Librairie Droz 1968) p. 48; W. Czaplinski, 'La continuité, l'identité et la succession d'États: évaluation de cas récents', 26 RBDI (1993) p. 378.

¹⁶ L. Kunz, 'Identity of States under International Law', 49 AJIL (1955) p. 73, J. Crawford, The Creation of States in International Law, 2nd edn. (Oxford, Clarendon Press 2006) p. 678, B. Stern, 'La succession d'États', 262 Recueil des cours (1996) p. 71.

¹⁷ R. Jennings and A. Watts, Oppenheim's International Law, Vol. I: Peace: Introduction and Part 1, 9th edn. (London, Longman 1996) p. 204-205: "Иллюстрацией продолжения международной идентичности государства, независимо от указанных изменений, может послужить история Франции, которая сохраняла свою идентичность в течение веков, несмотря на то, что теряла и возвращала часть своей территории, меняла династии, была королевством, республикой, империей, вновь королевством, опять республикой, опять империей, и сейчас является республикой. Все ее международные права и обязательства в качестве международного субъекта продолжались, несмотря на эти серьезные изменения".

правления имели место и в истории других государств, например, Греции, Центрально-африканской Республики и т. д.

Тем самым, какими бы фундаментальными не являлись изменения, произошедшие в Турции в 1920-х годах, включая замену монархии на республику, не может быть и речи о признании Турции в качестве нового государства в рамках международного права.

Еще одним критерием, который дает возможность говорить о преемственности между государствами, может быть название государства и сохранение государственной символики. Если государство не меняет свое название в результате изменений, повлиявших на его территорию, то данное обстоятельство может быть рассмотрено как признак преемственности, так как этим государство выказывает свое волеизъявление на продолжение правосубъектности¹⁸. Однако обратного действия данное правило не может иметь¹⁹. В 1923 году название “Османская империя” было заменено на “Турецкая республика”. Однако термин “Турция” использовался в официальных документах и международных договорах в 19-ом веке и в начале 20-ого века, обозначая Османскую империю²⁰. Примером одновременного использования этих названий является преамбула Севрского мирного договора, в котором говорится, что стороной договора является “...Турция, учитывая, что по просьбе Османского имперского правительства 30 октября 1918 года Турции было предоставлено перемирие со стороны главных Союзных государств, чтобы было возможно подписание мирного договора”²¹. Тем самым изменение названия также не может свидетельствовать об отсутствии преемственности между Османской империей и Турецкой Республикой.

Следует отметить также, что Турецкая Республика в отличие от всех иных государств, образовавшихся на территории Османской импе-

рии, осталась верна государственной символике Османской империи.

Одним из важнейших критериев, который дает возможность говорить о преемственности между государствами, является концепция “основной части” территории государства, иными словами – вопрос касательно того, является ли территория, оставшаяся после утери части территории, “ядром” или “стержнем” государства. Данный критерий является одним из основных при рассмотрении вопроса преемственности между государствами.

Как видно из приведенного выше взгляда на историю Османской империи, она появилась в результате территориальной экспансии сформированного в Анатолии османского государства, а после потери завоеванных Османской империей земель вновь трансформировалась в Турецкую Республику, заняв “основную” часть территории Османской империи²². “Предыдущее государство существует, но ее территория сокращается до “метрополии”, в случае с колониальными государствами, или до “исторической родины”, как в случае с Турцией. Фактически, основным критерием для определения идентичности с предыдущим государством является то, что бывшая столица и прилегающие регионы, а также области исторической значимости, составляющие основное ядро государства, остаются неприкосновенными”²³.

В то же время важным фактором является наличие “основной” этнической, национальной группы (титульного населения), которая осталась после территориальных потерь со стороны предыдущего государства. Речь идет о той национальности, которая имела наибольшую численность, являлась доминирующей и самой могущественной в этом государстве²⁴. В Османской империи доминирующими являлись турки, официальным языком Империи был ту-

¹⁸ B. Stern, ‘La succession d’Etats’, 262 Recueil des cours (1996) p. 75.

¹⁹ Ibid., указывая, что “Югославия” меняла свое название пять раз в период с 1918 по 1992 год.

²⁰ E. Oktem, ‘Turkey: Successor or Continuing State of the Ottoman Empire?’, 24 Leiden JIL (2011) p. 577.

²¹ http://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_Sèvres/Preamble.

²² E. Zamuner, ‘Le Rapport entre Empire ottoman et République turque face au droit international’, 6 Journal of the History of International Law (2004) p. 210.

²³ E. Oktem, ‘Turkey: Successor or Continuing State of the Ottoman Empire?’, 24 Leiden JIL (2011) p. 575-576.

²⁴ G. Cansacchi, ‘Identité et continuité des sujets de droit international’, 130 Recueil des cours 130 (1970-I) p. 25.

рецкий²⁵. Большинство туркоговорящего населения проживало на территории, на которой в 1923 году была провозглашена Турецкая Республика. В то же время территории, которые Империя потеряла в последние десятилетия своего существования, наоборот, не являлись туркоговорящими.

Исходя из указанного можно заключить, что “если государство, продолжающее свое существование, полностью сохраняет все основные характеристики предыдущего государства, связанные с исторической ассоциацией, населением, языком народа, правительством и так далее, есть определенная презумпция, что существует продолжение идентичности между старым и новым государством. В бывшей Османской империи, с точки зрения власти, доминирующую этническую группу составляли турки. Они являлись правительством и властью в государстве, законы Султана и его последователей, а также младотурков в период Первой мировой войны были в основном турецкими законами. Многие из лидеров младотурков в последствии участвовали в националистическом движении и стали основателями республики. Поэтому фактически легко увидеть идентичность между индивидуальностью Турецкой Республики и Османской империи”²⁶.

В конечном итоге, критерий “ядра или стержня” государства полностью свидетельствует о наличии преемственности между Османской империей и Турецкой Республикой²⁷.

Важное значение в вопросе продолжения

международной правосубъектности предыдущего государства имеет признание его в качестве такового мировым сообществом. Рассмотрим два показательных примера касательно того, как признание мирового сообщества влияет на фактор идентичности.

Первым таким примером является случай Федеративной Республики Югославия, состоявшей из Сербии и Черногории, которая заявила, что является “продолжателем” Социалистической Федеративной Республики Югославия²⁸. Другие бывшие республики выразили несогласие с такой претензией ФРЮ²⁹. Большинство государств, а также Совет Безопасности ООН³⁰, Генеральная Ассамблея ООН³¹ и Комиссия Бадинтера³² отказались признать ФРЮ в качестве продолжателя бывшей СФРЮ. Фактически, позиция третьих стран и их политика способствовала непризнанию ФРЮ в качестве продолжателя бывшей СФРЮ³³. Противоположный процесс имел место в случае с бывшими республиками Союза Советских Социалистических Республик, которые согласовали, что Российская Федерация будет выступать в качестве государства-продолжателя международной правосубъектности СССР в международных организациях, в частности в Совете Безопасности ООН³⁴. Тем самым согласие государств привело к международному признанию РФ в качестве продолжателя СССР.

Аналогично первому приведенному примеру, Турция никогда не признавалась другими государствами в качестве “нового” государства³⁵ и,

²⁵ E. Oktem, ‘Turkey: Successor or Continuing State of the Ottoman Empire?’, 24 Leiden JIL (2011) p. 577.

²⁶ Shavarsh Toriguian, *The Armenian Question and International Law*, Hamaskaine Press, Beirut – Lebanon 1973, p. 148-149.

²⁷ P. Dumberry, “Is Turkey the ‘Continuing’ State of the Ottoman Empire under International Law?”, *Netherlands International Law Review*, LIX:235-262, 2012, p. 251.

²⁸ Declaration on the Formation of the Federal Republic of Yugoslavia, joint session of Yugoslavia Assembly, the National Assembly of the Republic of Serbia and the Assembly of the Republic of Montenegro, 27 April 1992, annexed to UN Doc. S/23877 of 5 May 1992.

²⁹ Letter of the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia to the UN SecretaryGeneral, 27 May 1992, UN Doc. A/47/234, S/24028, 28 May 1992; Letter of the Permanent Representatives of Bosnia-Herzegovina and Croatia to the United Nations to the UN SecretaryGeneral, 25 September 1992, UN Doc. A/47/474, 27 September 1992.

³⁰ UN Security Council Res. 777 (1992), 19 September 1992.

³¹ UN General Assembly Res. 47/1 (1992), 22 September 1992.

³² Opinion no. 10, 4 July 1992, in 92 ILR (1993) p. 206.

³³ P. Dumberry, “Is Turkey the ‘Continuing’ State of the Ottoman Empire under International Law?”, *Netherlands International Law Review*, LIX:235-262, 2012, p. 253.

³⁴ Declaration of Alma Ata, 21 December 1991, U.N. Doc. A/46/60 (30 December 1991), in: 31 I.L.M., 1992, p. 147.

³⁵ E. Oktem, ‘Turkey: Successor or Continuing State of the Ottoman Empire?’, 24 Leiden JIL (2011) p. 577, G. Cansacchi, ‘Identité et continuité des sujets de droit international’, 130 *Recueil des cours* 130 (1970-I) p. 35

следовательно, не может считаться “новым” государством. Очевидно, что одной из важнейших причин, почему Турция не получала подобное признание, являлось опасение других государств, что финансовые обязательства Османской империи могут остаться невыполненными³⁶.

Фактическими обстоятельствами, которые свидетельствуют о том, что Турецкая Республика продолжает правосубъектность Османской империи, являются также³⁷:

- Турецкая Республика получила все дипломатические и консульские учреждения Османской империи;
- Турция унаследовала от Империи ее бюрократическую и военную элиту, а также большинство ее институтов, включая административную и правовую структуры, образовательную и финансовую системы без особых изменений. По некоторым данным 85 процентов гражданских служащих и 93 процента армейских офицеров Османской империи сохранили свои посты в Турецкой Республике;
- Турция получила все военное имущество Османской империи, включая оружие и военный флот.

Анализ международных договоров и решений арбитражных трибуналов также поддерживает тезис преемственности между Турецкой Республикой и Османской империей.

Так, об этом свидетельствуют некоторые положения Лозаннского мирного договора. Например, в статье 1 Договора указывается на

“восстановление” (re-establishment) мира между Турцией и остальными участниками Договора³⁸. “Восстановление” мира, который был до начала войны, поддерживает идею, что Турция является продолжателем Османской империи³⁹. Статья 18 Лозаннского мирного договора касается ущерба, нанесенного государствам-участникам Договора и их гражданам в течение войны, и охватывает период с 1 августа 1914 года до вступления Договора в силу. В данной статье государство, которое существовало с 1914 по 1923 годы, называется Турцией, хотя Турецкая Республика была образована только в 1923 году, что, несомненно, свидетельствует о том, что для сторон Договора Османская империя и Турецкая Республика являются идентичными образованиями. Кроме указанных, в данном Договоре содержится ряд статей, в которых имеются аналогичные положения (например, ст. 12, 17 и т.д.).

Обобщая вышесказанное, можно заключить, что независимо от территориальных изменений государство-предшественник (Османская империя) не потеряло свою международно-правовую идентичность, а трансформировалось в Турецкую Республику, которая продолжила ее международную правосубъектность, что в свою очередь предполагает преемственность в отношении прав и обязательств⁴⁰. Следовательно, Турецкая Республика является государством, которое должно нести ответственность за международные противоправные деяния Османской империи, совершенные до 1923 года, включая Геноцид армян.

³⁶ V.D. Degan, ‘Création et disparition de l’Etat (à la lumière du démembrement de trois fédérations multiethniques en Europe)’, 279 Recueil des cours (1999) p. 304

³⁷ E. Oktem, ‘Turkey: Successor or Continuing State of the Ottoman Empire?’, 24 Leiden JIL (2011) p. 577-578

³⁸ http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne

³⁹ E. Zamuner, ‘Le Rapport entre Empire ottoman et République turque face au droit international’, 6 Journal of the History of International Law (2004) p. 224

⁴⁰ E. Oktem, ‘Turkey: Successor or Continuing State of the Ottoman Empire?’, 24 Leiden JIL (2011) p. 581: “Тезис правовой преемственности является палкой о двух концах. Государство продолжатель ipso jure обладает правами предшественника, но в то же время обременено обязательствами предшественника”.

АБСТРАКТ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с международно-правовым статусом Турецкой Республики как государства-продолжателя Османской Империи в контексте ответственности за Геноцид армян. Проводится анализ применения критериев преемственности относительно Турецкой Республики, выявляются факты, указывающие на то, что Турецкая Республика продолжает правосубъектность Османской Империи. Рассматриваются международные договоры и решения арбитражных трибуналов, доказывающие тезис преемственности между Турецкой Республикой и Османской Империей.

Ключевые слова: Правопреемство государств, международно-правовая ответственность, Турецкая Республика, Османская Империя, Геноцид армян, критерии преемственности между государствами.

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Հոդվածում ուսումնասիրվում են Թուրքիայի Հանրապետության՝ որպես Օսմանյան կայսրության շարունակող պետություն միջազգային-իրավական կարգավիճակին առնչվող հիմնահարցերը Հայոց ցեղասպանության համար պատասխանատվության համատեքստում: Վերլուծվում են Թուրքիայի Հանրապետության նկատմամբ շարունակականության չափանիշների կիրառման հիմնահարցերը, վեր են հանվում այն փաստերը, որոնք վկայում են Թուրքիայի Հանրապետության՝ Օսմանյան Կայսրության իրավասությունները շարունակելու մասին: Ուսումնասիրվում են Թուրքիայի Հանրապետության և Օսմանյան Կայսրության շարունակականության մասին վկայող միջազգային պայմանագրերը և արբիտրաժային տրիբունալների որոշումները:

Բանալի բառեր: Պետությունների իրավահաջորդություն, միջազգային-իրավական պատասխանատվություն, Թուրքիայի Հանրապետություն, Օսմանյան Կայսրություն, Հայոց ցեղասպանություն, պետությունների միջև շարունակականության չափանիշներ:

ABSTRACT

The article discusses issues related to the International legal status of the Turkish Republic as a State Continuity of the Ottoman Empire, in the context of responsibility for the Armenian Genocide. The application of the criteria of eligibility for the Republic of Turkey as well as the facts indicating that the Republic of Turkey continues the legal personality of the Ottoman Empire is analyzed in the Article. The International treaties and Arbitration Awards proving the thesis of continuity between the Republic of Turkey and the Ottoman Empire are examined therein.

Keywords: state succession, state responsibility, Republic of Turkey, Ottoman Empire, Armenian Genocide, criteria of state continuity.

ՀՀ ՂԱՏԱՆԱՉՈՒԹՅԱՆ «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԱՆԳԵՍՈՒՄ ՏՊԱԳՐՎՈՂ ՀՈՂՎԱԾՆԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅՆՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

Հանդեսում տպագրվող հոդվածները պետք է կրեն գիտագործնական կամ ուսումնամեթոդական բնույթ: Հոդվածը պետք է վերաբերվի իրավագիտության ոլորտին, իսկ բացառիկ դեպքերում՝ մեծ հետաքրքրություն վայելող, գիտագործնական մեծ արժեք ներկայացնող ուսումնասիրություններին:

Սույն պահանջներին բավարարող հոդվածները երաշխավորվում են տպագրության համար Հանդեսի գլխավոր խմբագրի կողմից: Իսկ դրանց չբավարարելու դեպքում հոդվածները վերադարձվում են հեղինակին:

Հոդվածը ներկայացվում է թղթային՝ տպագիր, և էլեկտրոնային (Microsoft Word) տարբերակներով: Թղթային տարբերակը ներկայացնել Հանդեսի խմբագրություն՝ ՀՀ, ք. Երևան, Վ.Սարգսյան 5 հասցեով, իսկ էլեկտրոնային տարբերակն ուղարկել orinakanutyun@prosecutor.am հասցեով:

Հոդվածը պետք է պարունակի վերնագիր (մինչև 20 բառ) և շարադրվի 8-10 էջերի սահմաններում: Հոդվածին կից պետք է նաև երեք լեզուներով (հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն) ներկայացնել՝

ա) Սեղմագիր (Абстракт, Abstract), բ) Բանալի բառեր (Ключевые слова, Keywords), գ) Հեղինակի մասին հակիրճ տեղեկություն:

Սեղմագիրը 300-500 բառի սահմաններում պետք է պարունակի հոդվածի համառոտ շարադրանքը: Բանալի բառերի քանակը յուրաքանչյուր լեզվով չպետք է հինգից պակաս լինի:

Եթե հոդվածի հեղինակը գիտական աստիճան չունի, ապա հոդվածի հետ միասին պետք է ներկայացնի կարծիք (այսուհետ՝ Կարծիք)՝ տվյալ հոդվածի՝ գիտականորեն հիմնավորված լինելու, գիտական նորույթի, հոդվածում բարձրացված խնդրի ու դրա արդիականության մասին:

Իրավագիտության ոլորտին վերաբերվող հոդվածների դեպքում Կարծիք կարող է տալ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի կամ դոկտորի գիտական աստիճան ունեցող անձը, կամ իրավագիտության ոլորտում մեծ հեղինակություն վայելող իրավաբանը: Գիտության այլ ոլորտներին վերաբերվող հոդվածների դեպքում Կարծիք կարող է տալ այդ գիտության թեկնածուի կամ դոկտորի գիտական աստիճան ունեցող անձը, ինչպես նաև այդ գիտության ոլորտում մեծ հեղինակություն վայելող մասնագետը: Կարծիքը պետք է ստորագրվի այն տվողի կողմից և/կամ կնքվի իր աշխատավայրի կնիքով:

Հոդվածի հայերեն տեքստը շարադրել GHEA Grapalat, ռուսերեն տեքստը՝ Baltica Cyrillic, իսկ անգլերեն տեքստը՝ Times New Roman տառատեսակներով: Հոդվածի յուրաքանչյուր էջ պետք է լինի A4/201x297 մմ/ չափի և ունենան լուսանցքներ՝ ձախից՝ 30մմ, աջից՝ 10մմ, վերևից՝ 20մմ, ներքևից՝ 25մմ: Հոդվածի հիմնական տեքստը շարադրել 12 տառաչափով, միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5, իսկ վերնագրերը՝ 14 տառաչափով և մուգ (Bold):

Այն դեպքում, երբ հեղինակն օգտվում է այլ անձանց, գիտնականների աշխատանքներից և այլ աղբյուրներից, այդ մասին պետք է պատշաճ ձևով նշում կատարվի տեքստում և/կամ հղումը տրվի ծանոթագրության միջոցով՝ յուրաքանչյուր էջում: Ծանոթագրության մեջ ներառել հետևյալ տվյալները՝ հեղինակ(ներ)ի ազգանուն(ներ)ը, անուն(ներ)ը, նյութի լրիվ անվանումը, հրատարակության տեղը, հրատարակչությունը, քաղաքը, տարեթիվը, հատորը, էջը: Օտարալեզու աղբյուրները չեն թարգմանվում: Ինտերնետային աղբյուրներից օգտվելու դեպքում ծանոթագրության մեջ պետք է նշվի ինտերնետային հասցեն, և հղում կատարելու վերջին ամսաթիվը: Արգելվում է այլ հեղինակների կարծիքը, միտքը, աշխատանքը ներկայացնել իբրև սեփական, օգտագործել ուրիշի գաղափարը, միտքը, վերլուծությունը առանց հղում կատարելու: Արգելվում է նաև այլ աղբյուրից վերցվածը թարգմանել կամ նախադասությունը ձևափոխել առանց հղում և/կամ ինքնուրույն վերլուծություն կատարելու:

Հանդեսում տպագրվող հոդվածներն ամբողջությամբ արտահայտում են հեղինակների դիրքորոշումներն ու վերլուծությունները և հնարավոր է չհամընկնեն ՀՀ դատախազության դիրքորոշման հետ: ՀՀ դատախազությունը պատասխանատվություն չի կրում հոդվածի հեղինակի արտահայտած կարծիքի համար:

ՈՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 1 2015 – ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐՎՈՒՄ